SWECO

SUNDSVALLREGIONENS FRAMTIDA NÄRINGSLIV

SWECO EUROFUTURES

SWECO

INNEHÅLL

_Toc307481728
1. BAKGRUND 3
2. UTGÅNGSPUNKTER 4
3. METOD 6

4. SUNDSVALLSREGIONEN 7
4.1 SUNDSVALLSREGIONEN I ETT SVENSKT PERSPEKTIV 7
4.2 KÄRNA OCH OMLAND 13
4.3 SUNDSVALLS VISION OM FRAMTIDA TILLVÄXT 18

5. SUNDSVALLSREGIONENS NÄRINGSLIV 19
5.1 INLEDNING 19
5.2 UTVECKLINGEN INOM NÄRINGSLIVET I SUNDSVALLS FUNKTIONELLA ARBETSMARKNADSREGION 19
5.3 FÖRETAGSTJÄNSTER 22
5.4 INDUSTRIELL VERKSAMHET 26
5.5 TRANSPORTSEKTORN 31
5.6 PARTIHANDEL 36
5.7 DETALJHANDEL 40
5.8 REKREATION, KULTUR OCH SPORTVERKSAMHET 44
5.9 BESÖKSNÄRINGEN 47
5.10 VÅRD OCH OMSORG 50
5.11 HÄLSO- OCH SJUKVÅRD 53
5.12 UTBILDNING 56
5.13 FOU-INSTITUTIONER 60
5.14 PERSONLIGA TJÄNSTER 66
5.15 OFFENTLIG FÖRVALTNING 68
5.16 BYGGSEKTORN 71

6. DE NYA NÄRINGARNA 75
6.1 INTRODUKTION 75
6.2 KREATIVA OCH KULTURELLA NÄRINGAR 75
6.3 GRÖNA NÄRINGAR/MILJÖTEKNIK 83
6.4 SUNDSVALL OCH DE NYA NÄRINGARNA 90

7. MÖJLIGA SCENARIER FÖR SUNDSVALLS NÄRINGSLIV91
7.1 VAD SÄGER TRENDERNA? 91
7.2 SCENARIER FÖR NÄRINGSLIVETS FRAMTIDA UTVECKLING 97

8. AVSLUTANDE REKOMENDATIONER 105

Referenser – ett urval 108

1. BAKGRUND

Sundsvalls kommun och de andra kommunerna i Sundsvallsregionen arbetar kontinuerligt med tillväxt- och attraktivitetsfrågor. Just nu pågår en process med att ta fram och förankra en hållbar utvecklings- och tillväxtstrategi till år 2021.

I de underlag som togs fram inför strategiarbetet fanns indikationer på att det råder en stagnation i näringslivet. Kommunen har därför uppdragit åt Sweco Eurofutures att göra en djupare analys av Sundsvall och Sundsvallsregionens näringslivsstruktur och förutsättningar. Denna rapport innehåller en struktur- och trendanalys av näringslivet där olika utvecklingstendenser beskrivs. Analysen innehåller utblickar mot Sundsvalls kommuns framtida utmaningar inom ramen för den samlade arbetsmarknadsregion där Sundsvall utgör centrum.

Därutöver har en översikt och analys gjorts av två utpekade framtidsnäringar – kreativa/kulturella näringar och cleantech/gröna näringar – inklusive en beskrivning av begrepp och generella förutsättningar för dessa branscher med en utblick mot Sundsvall och Sundsvallsregionen.

Uppdraget har genomförts av Maria Gårdlund (kvalitetsansvarig), Olof Linde (ansvarig för syntes och scenarier), Annelie Helmersdotter Eriksson (ansvarig specialstudie gröna näringar/cleantech), Stefan Wing (biträdande uppdragsledare med ansvar för statistisk analys), Jenny Sjöholm (ansvarig specialstudie kreativa och kulturella näringar) och Ulf Johansson (uppdragsledare) vid Sweco Eurofutures. Ett trettiotal nyckelpersoner i Sundsvallsregionen har intervjuats och en styrgrupp från kommunen har bidragit med inspel under hela processen. Vi vill särskilt tacka dem för deras värdefulla synpunkter, som bidragit till framtagandet av denna rapport.

Stockholm i oktober 2011

Ulf Johansson

Sweco Eurofutures AB

2. UTGÅNGSPUNKTER

Ekonomisk utveckling är i hög grad resultatet av en evolutionär process, där kunskap och kapital ackumuleras under tidens gång och bildar basen för fortsatt välstånd. Vad man arbetar med och lever av i en region bestäms därför till stor del av arvet. Det en region historiskt arbetat med och levt av lägger grunden till dess framtid. Samtidigt är näringslivet satt under ständig omvandling. En omvandling som accelererat genom globaliseringen. Nya näringar uppstår och gamla trängs undan. De nya näringarna är som sagt ofta sprungna ur de gamla, men med en anpassning till nya teknologier och marknadsvillkor.

Strukturomvandlingen i Sverige har under de senaste decennierna präglats av en snabb produktivitetsutveckling inom industrin, vilket medfört en betydande sysselsättningsminskning inom sektorn. Produktivitetstillväxten har varit nödvändig för att möta den ökade internationella konkurrensen samt frigöra resurser och möjliggöra framväxten av en allt mer tjänstebaserad ekonomi. En del av sysselsättningsminskningen inom industrin härrör dock till trenderna att industriföretag knoppar av stödverksamheter som inte räknas som kärnverksamhet eller organiserar verksamheten i separata dotterbolag. I statistiken tillkommer då ofta jobb som räknas som tjänsteverksamhet istället för industriverksamhet, som var fallet när jobben fanns i samma formella organisation som den industriproduktion de är till för att stödja.

I Sundsvallsregionen har framför allt Sundsvall under ett antal år upplevt en tillväxt i den lokala ekonomin. Tillväxten har primärt varit driven av en växande tjänstesektor men också av en framgångsrik exportindustri. Samtidigt har befolkningsutvecklingen har varit svag. Sundsvalls befolkning växer sakta samtidigt som befolkningen i Västernorrlands län som helhet minskar. Länet har tappat befolkning under de senaste 40 åren. En fortsatt svag, men positiv utveckling för Sundsvall är dock inte helt given. Det kommer att krävas särskilda utvecklingsinsatser och ett bra samarbetsklimat för att Sundsvall och dess omland ska stå sig i den nationella och internationella konkurrensen.

I Långtidsutredningen 2008 (SOU 2008:105) framhålls ett antal trender, som kan förväntas prägla utvecklingen under de närmaste 15–20 åren. Utredningen bedömer särskilt att den förändrade befolkningssammansättningen med en åldrande befolkning, förändrade efterfrågemönster mot ett ökat tjänsteinnehåll och den fortsatta internationaliseringen kommer ha betydelse för hur den svenska ekonomin utvecklas. Den framtida jobbtillväxten förväntas enlig Långtidsutredningen 2004 (SOU 2004:19) bli starkt polariserad till de tre storstadsregionerna, som därmed kraftigt ökar sina andelar av den totala sysselsättningen i landet. Tjänstesektorn, som står för merparten av nettotillskottet av nya arbetstillfällen, har sin starkaste utveckling i storstadsregionerna, universitets- och högskoleorter samt vissa regionala centrum. Mycket talar för att dessa med omnejd är de långsiktiga vinnarna i termer av befolknings-, sysselsättnings- och inkomstutveckling. Detta talar för att Sundsvall har möjligheter till en positiv utveckling.

Sverige generellt och Sundsvallsregionen i synnerhet är mycket exportberoende. Näringsstrukturen i Sundsvallsregionen har historiskt kännetecknats av en ekonomiskt stark, storskalig tillverkningsindustri samt en betydande offentlig sektor. Nu växer emellertid privata tjänster medan arbetstillfällena i industrin och offentlig sektor blir färre.

Det stora beroendet av den globala utvecklingen för en kommun som Sundsvall illustrerar med önskvärd tydlighet nödvändigheten att inkludera olika scenarier i en trendanalys av

Sundsvallsregionens näringsliv. Detta för att skapa beredskap inför en tydligt förändrad global struktur jämfört med den vi vant oss med under de gångna decennierna. Även om utvecklingen som regel följer gamla spår, sker tidvis radikala trendbrott med stora konsekvenser för utvecklingsarbetet och utbyggnadsbehoven som följd. Så är exempelvis gårdagens industrimiljöer idag ofta föremål för framtidsorienterad stadsutveckling inriktad på bl. a innovation och kvalificerade tjänster. En framtidsorienterad trendanalys för Sundsvallsregionen behöver därför både klarlägga det sannolika huvudspåret och de tänkbara sidospåren som kan komma att forma den framtida utvecklingen.

Sundsvallsregionens näringsliv formas slutligen i relation till den globala utvecklingen samt det nationella och storregionala sammanhang staden ingår i. Detta faktum måste beaktas i en ansats att identifiera den framtida strukturen inom näringslivet. I detta gäller även att ta hänsyn till såväl stadens roll som affärsarena som dess roll som livs- och besöksarena. Grundläggande är också att skilja på lokal- och externmarknadsorienterade näringar, där de förras utveckling i hög grad korrelerar med befolkningsutvecklingen och de senare mer styrs av omvärldsfaktorer.

3. METOD

Denna studie baseras på några olika typer av analyser. För det första har en statistisk analys med följande huvudmoment gjorts av Sundsvall och dess omland;

- *En analys av Sundsvalls och Sundsvallsregionens specialisering och branschdynamik, samt förändringar under de senaste 15 åren.*
- *En beskrivning och framskrivning av Sundsvalls kommuns, arbetsmarknadsregionens och rikets trend gällande sysselsättning inom olika branschgrupper.*

Rikets trend inkluderas då den är av relevans för bedömning av hur Sundsvallsregionen utvecklas. Analysen baseras på enkla regressionsmodeller där tidsfaktorn är den dominerande, förklarande variabeln och grund för framskrivning, men där även korrelationen med befolkningsutvecklingen i kommunen/regionen beaktas. Det sistnämnda inte minst pga. kopplingen till de lokalmarknadsorienterade näringarnas utveckling.

För det andra har några olika kvalitativa analyser gjorts med följande huvudmoment gjorts av Sundsvall och dess omland;

- *En analys av de kreativa/kulturella och gröna/clean teach näringarna.*
- *Intervjuer med ett trettiotal nyckelpersoner kring identifierade trender, eventuella förstärknings-/försvagningstendenser samt möjliga trendbrott som kan komma att uppstå och därigenom påverka tänkbara scenarier för olika branschers framtida utveckling.*

Analyserna gör inte anspråk på att kunna förutsäga kommande decenniers utveckling, med vetskap om att sådana förutsägelser mer än något annat styrs av vilka antaganden som görs medan verkligheten är till för att formas. Vad staden väljer att göra spelar stor roll för det faktiska utfallet.

Resultaten från de kvantitativa och kvalitativa analyserna har därefter sammanfogats med befintliga underlag om Sundsvallsregionens näringsliv och utveckling för att beskriva ett sannolikt huvudspår gällande näringslivets framtida struktur och därmed kraven på strategiska vägval. Med utgångspunkt från detta huvudspår har, där så ansetts relevant, alternativa scenarier utarbetats för de sidospår som vid påtagliga trendbrott kan komma att färga utvecklingen i så hög grad att kraven på kommunens planering förändras väsentligt. Endast scenarier som finner tydligt stöd i den genomförda analysen presenteras i denna rapport. Scenarier som bygger på ren spekulation, globala katastrofer eller önsketänkande har inte behandlats. En ansats har därefter gjorts för att koppla scenarierna till faktorer som ger stöd för skisserad framtida utveckling med horisontåret 2021. I dagsläget finns sysselsättningsstatistik tillgänglig fram till år 2009. De historiska data som presenteras i denna rapport sträcker sig dock enbart till år 2008, eftersom det är för tidigt att uttala sig om vilka strukturella effekter finanskrisen 2008/2009 för med sig både på nationell nivå eller i Sundsvallsregionen.

4. SUNDSVALLSREGIONEN

4.1 Sundsvallsregionen i ett svenskt perspektiv

Sundsvall bildar tillsammans med Timrå, Härnösand, och Ånge en funktionell arbetsmarknadsregion. Sundsvalls FA-region är inte detsamma som Sundsvallsregionen, vilken sedan 2006 är ett formaliserat samarbete mellan sex kommuner där förutom FA-regionen även Nordanstig och Hudiksvall ingår.

Folkmängd och befolkningsutveckling

Sundsvallsregionen har totalt 194 846 invånare[1] och hälften av dem bor i Sundsvalls kommun. Sundsvallsregionen har en svagare befolkningsökning än Sundsvalls FA-region. Mycket talar för en fortsatt svagt positiv befolkningsutveckling koncentrerad till Sundsvall och Timrå.

En förklaring är att tjänstesektorn, som står för merparten av de nya arbetstillfällena i landet, har sin starkaste utveckling i storstadsregionerna samt i universitets- och högskoleorter, vilket gynnar orter som Sundsvall och dess grannkommun Timrå.

Kartan: Sundsvallsregionen

Sundsvall tillhör den minoritet av Sveriges kommuner där befolkningen ökat de senaste åren. Det är de stora arbetsmarknadsregionernas skal- och breddfördelar som ger dem en konkurrensfördel och som ofta leder till en självförstärkande utvecklingstendens där de attraherar nytt kapital och nya invånare, blir ännu större osv. Enkelt uttryckt kan man säga att korta restider underlättar mänsklig samverkan och därigenom ekonomiska aktiviteter att äga rum. Ju fler människor och företag som kan samverka dagligen, desto större fördelar kan uppnås.

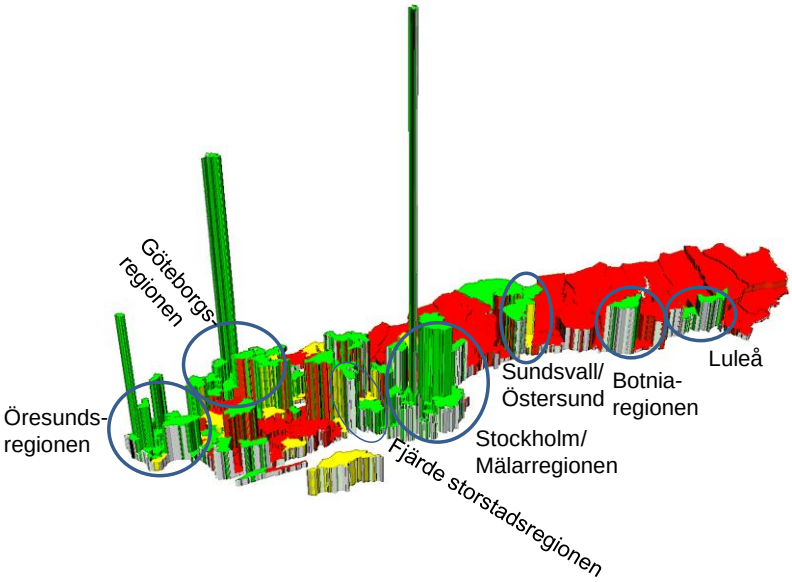

Figur 1: Befolkningsutveckling per kommun 2000-2010 (grönt = positiv utveckling, gult = stabil utveckling inom intervallet -1 till +1 procent 2000-2010, rött = negativ utveckling, samt folkmängd 2010 angett av höjden på kommunen). Källa: SCB

[1] 2010-12-13, Källa SCB

Sundsvalls FA-region är redan idag en av de större funktionella arbetsmarknadsregionerna i Sverige. Storleksmässigt placerar sig Sundsvallsregionen på en 18:e plats bland landets FA-regioner. Samtidigt är regionen bara en bråkdel så stor som Stockholms, Göteborgs och Malmö-Lunds funktionella arbetsmarknadsregioner.

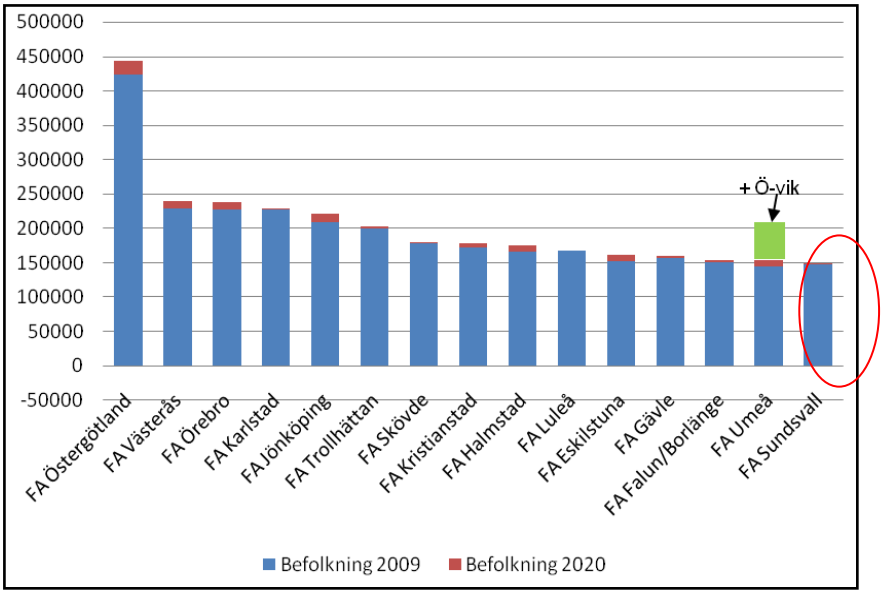

Figur 2: Befolkning i jämförbara FA-regioner 2009, respektive år 2020, beräknat på utvecklingen under 2000-talet.

Ett grundläggande mått på attraktiviteten i en region är flyttningen till och från regionen. I kartan nedan visas det genomsnittliga årliga flyttnettot under perioden 2000-2010 gentemot andra kommuner i landet. Den speglar dels FA Sundsvalls attraktions- och dragningskraft i det egna länet och i Jämtlands län. Å andra sidan har Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion ett flyttningsunderskott främst gentemot storstadsområdena men också i förhållande till östra Mellansverige.[2]

Den senast tillgängliga flyttstatistiken för år 2010 visar att det är unga vuxna som står för merparten av flyttningen till och från arbetsmarknadsregionen. Både in- och utflyttningen är hög i åldern 19-24 – inflyttningen är dock klart lägre. Personer mellan 25 och 35 år flyttar också i hög utsträckning, men in- och utflyttningen är ungefär lika stor. Många unga vuxna som flyttat från arbetsmarknadsregionen efter gymnasiet tycks inte lockas tillbaka, vilket får en dämpande effekt på barnafödandet.

[2] Umeås funktionella arbetsmarknadsregion uppvisar ett liknande mönster – den huvudsakliga skillnaden är att Umeå har en mer utbredd dragningskraft på hela norra Norrland än Sundsvall.

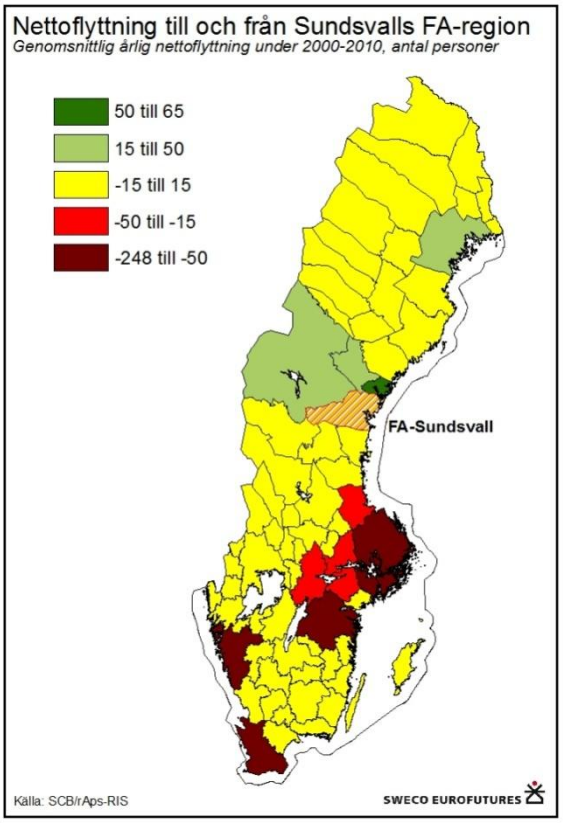

Figur 3: Nettoflyttningen till och från Sundsvalls FA-region

Arbetsmarknad och näringsstruktur

I diagrammet nedan visas hur folkmängden i arbetsmarknadsregionerna samvarierar med antalet branscher. En folkrik region har bättre förutsättningar för ett mer diversifierat och specialiserat näringsliv. Olika varor och tjänster fordrar olika stora marknadsområden. Varor och tjänster som behöver större marknadsområden erbjuds oftast bara på större orter medan de som kräver ett mindre marknadsområde kan erbjudas på flera orter. Den totala branschbredden blir således större i stora städer och i kommuner och regioner med flera större tätorter.

Antalet branscher i FA Sundsvall är ungefär vad som kan förväntas mot bakgrund av folkmängden. År 2008 uppgick antalet branscher till 470 stycken, vilket är en något större branschbredd än i exempelvis arbetsmarknadsregionerna i Umeå och Luleå.

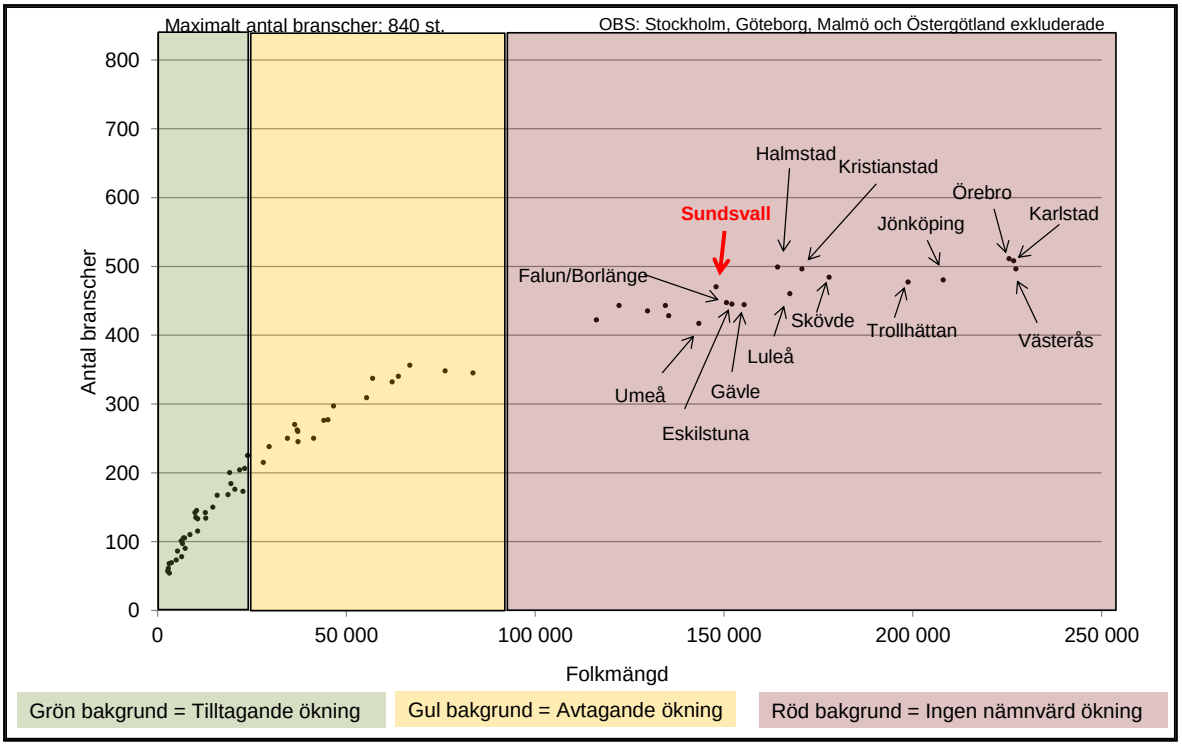

Figur 4. Samband mellan FA-regionernas folkmängd och branschbredd år 2008 (Källa: SCB, rAps/RIS, fem siffrors SNI-indelning på kommunnivå, bearbetning Sweco Eurofutures)

Jämfört med riket har Sundsvall en hög andel anställda i offentlig sektor. Andelen offentligt sysselsatta i riket uppgår till ca en tredjedel, medan motsvarande andel i FA Sundsvall är nästan 60 procent. Inom offentliga verksamheter är fördelningen mellan kommunal, landstings- och statlig sektor förhållandevis lika mellan riket och FA Sundsvall. Andelen offentliga bolag är överlag sett något högre i riket. Inom FA Sundsvall är andelen offentligt anställda är lägst i Sundsvall och Ånge. Timrå sticker ut i sammanhanget genom att nästan all offentlig verksamhet utgörs av primärkommunal förvaltning. Ånge har en hög andel inom statligt ägda bolag och organisationer (vilket förklaras av Posten).

Ser vi till den privata sektorn är fördelningen mellan aktiebolag, övriga företag samt övriga organisationer tämligen lika i FA Sundsvall och riket. Jämfört med övriga kommuner inom FA Sundsvall har Sundsvall en klart högre andel privata aktiebolag.

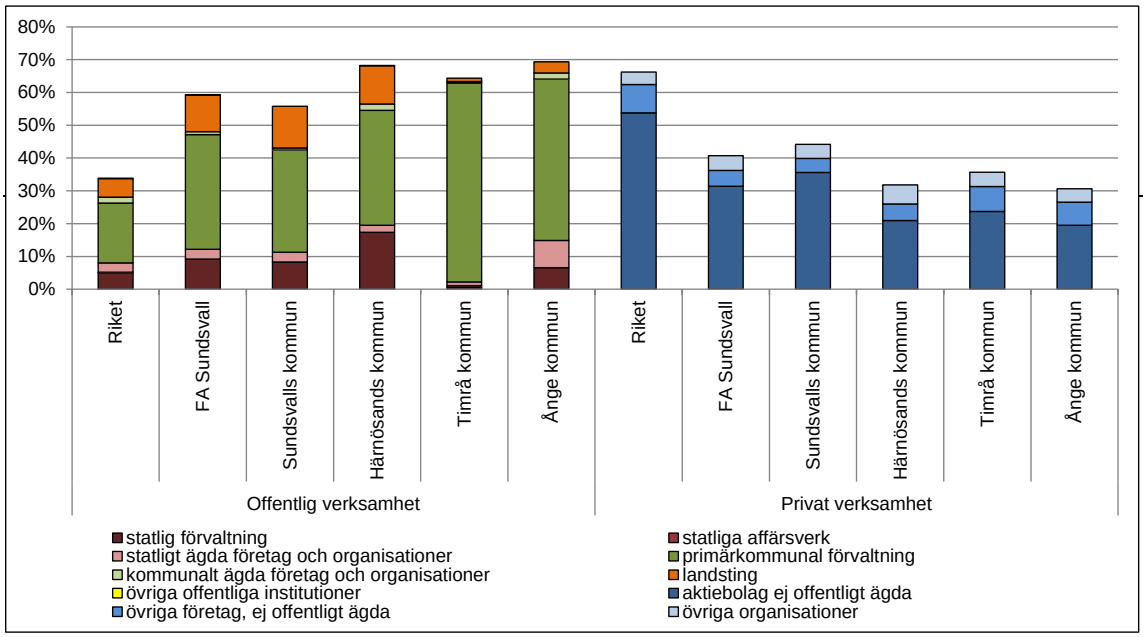

Figur 5: Fördelningen av offentliga och privata verksamheter i FA Sundsvall och riket, år 2008

Näringsstrukturen i FA Sundsvall skiljer sig också från näringsstrukturen i riket i några andra viktiga avseenden. Ett övergripande sätt att jämföra näringsstrukturen på är genom att dela in produktionen i arbets-, kapital- och kunskapsintensiva verksamheter. Verksamheterna delas in i dessa grupper beroende på vilken av insatsfaktorerna *arbete*, *kapital* eller *kunskap* som är mest dominerande.

Det finns stora skillnader gällande varuproduktionen. I Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion är andelen förvärvsarbetande i kapitalintensiv industri 42 %, vilket kan jämföras med enbart 19 % i riket. Det beror i huvudsak på Sundsvalls specialisering inom massa-, pappers- och pappersvaruindustrin. Andelen förvärvsarbetande inom arbetsintensiv och kunskapsintensiv industri är klart lägre än i riket.

Den kapitalintensiva industrin är den huvudsakliga orsaken till att Sundsvallsområdet är ett av landets mest elkraftsintensiva. Fem procent av elkraften i Sverige förbrukas i området, vilket bör sättas i relation till att enbart en procent av landets befolkning bor i området.[3]

Tjänsteproduktionen i Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion skiljer sig inte åt inte åt jämfört med riket när det gäller fördelningen mellan arbetsintensiva, kapitalintensiva och kunskapsintensiva tjänster. Andelen förvärvsarbetande inom arbets-, kapital- och kunskaps-intensiva tjänster är ungefär densamma som i riket i helhet.

[3] Energivärlden nr 1, år 2003.

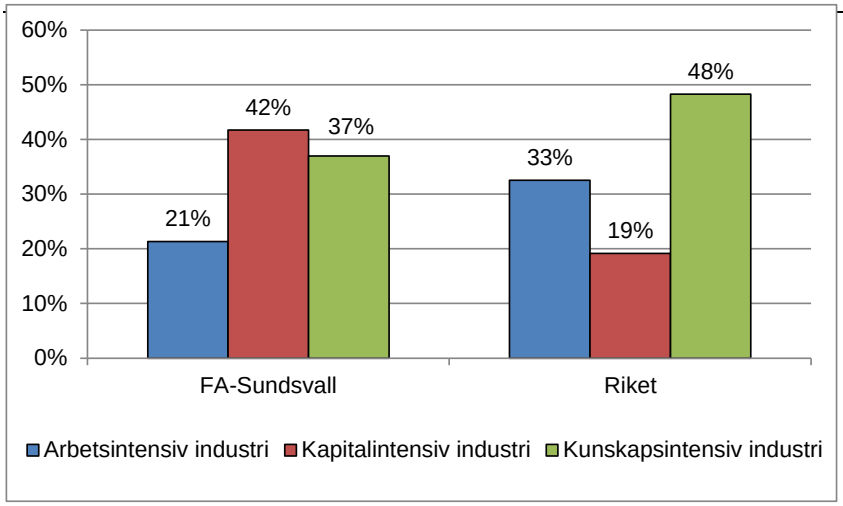

Figur 6: Fördelningen av antalet förvärvsarbetande inom arbets-, kapital- och kunskapsintensiv industri, år 2008

En analys av vilka branscher som Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion är specialiserad inom (jämfört med riket) görs lämpligen genom s k specialiseringskvoter.[4] En specialiseringskvot som är större än 1 betyder att en högre andel är sysselsatta inom branschen i FA Sundsvall än i riket i övrigt. Ju högre siffra, desto högre grad av specialisering relativt riket.

Den näringsmässiga specialiseringen inom Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion utgörs huvudsakligen av 3-4 branschområden.

- Specialiseringen är sammantaget högst i de **skogliga näringarna** (främst massaindustrin). Det gäller hela förädlingskedjan från skogsbruk och sågverk till massaindustri samt pappers- och pappersvaruindustri. Sysselsättningen inom massaindustrin har halverats sedan 1990 (specialiseringen är dock i stort sett densamma, vilket betyder att massaindustrin i övriga Sverige har rationaliserats i motsvarande grad).
- Arbetsmarknadsregionen är också i hög grad specialiserad i vissa delar inom **transport och kommunikationer**. Det gäller sjöfart (rederier), järnvägen samt telekommunikation. Antalet förvärvsarbetade har ökat kraftigt vid rederierna och minskat inom järnväg och telekommunikationer. Regionens specialisering inom de två sistnämnda branscherna har dock ökad eftersom neddragningarna har varit större på andra håll i landet.
- Sundsvalls FA region har också en näringsmässig specialisering inom **försäkringar** (försäkringsbolag inklusive stödtjänster). Försäkringsbranschen är den bransch där specialiseringsgraden har ökat som mest sedan år 1990.
- FA regionen har också en viss specialisering inom **offentlig förvaltning**. Specialiseringsgraden har ökat något sedan 1990.
- Trots att detaljhandeln i FA Sundsvall är omfattande är andelen sysselsatta inom branschen lika hög som i riket. Ur ett riksperspektiv har Sundsvall således ingen

[4] En specialiseringskvot för en viss bransch i en region beräknas genom att dela antalet förvärvsarbetande inom branschen (dagbefolkning) i regionen med det totala antalet förvärvsarbetande i regionen. Denna kvot divideras med motsvarande kvot för hela riket. Ett värde över 1 indikerar att regionen har en näringsmässig specialisering inom industrin med logiken att ju högre siffra, desto större är den industriella specialiseringen.

näringsmässig specialisering inom detaljhandeln. I ett storregionalt perspektiv har dock FA Sundsvall en specialisering inom detaljhandeln, till följd av Birsta handelsområde.

FA Sundsvalls näringsmässiga specialisering	Antal arbetstillfällen 1990	2000	2008	Specialiseringskvot 1990	2000	2008
1. Massaindustri	968	670	481	7,4	8,8	7,3
2. Järnvägsbolag	850	587	573	2,3	3,9	3,5
3. Telekommunikationsföretag	1 787	1 410	1 276	2,4	2,8	3,4
4. Rederier	2	26	218	0,0	0,4	2,9
5. Försäkringsbolag inkl stödtjänster	636	908	1 210	1,5	2,2	2,7
6. Övrig kemisk industri	888	716	620	2,3	2,3	2,2
7. Pappers och pappersvaruindustri	1 826	1 521	1 094	2,1	2,4	2,1
8. Vattenverk	36	47	79	0,9	1,6	2,1
9. Sågverk och hyvlerier, träimpregneringsverk	550	501	465	1,6	1,9	2,0
10. Skogsbruk och serviceföretag till skogsbruk	1 203	505	760	1,9	1,8	1,8
11. Offentlig förvaltning	4 823	5 083	6 208	1,5	1,7	1,8
12. Bilserviceverkstäder	480	528	623	1,1	1,5	1,5
Ökad specialisering sedan år 1990						
1. Försäkringsbolag inkl stödtjänster	636	908	1 210	1,5	2,2	2,7
2. Järnvägsbolag	850	587	573	2,3	3,9	3,5
3. Telekommunikationsföretag	1 787	1 410	1 276	2,4	2,8	3,4
4. Sågverk och hyvlerier, träimpregneringsverk	550	501	465	1,6	1,9	2,0
5. Bilserviceverkstäder	480	528	623	1,1	1,5	1,5
Förlorad specialisering sedan år 1990						
1. Tobaksindustri	135	0	0	6,1	0,0	0,0
2. Reningsverk, avfallsanläggn, renhållningsverk	272	189	230	1,6	1,1	1,0
3. Uthyrningsfirmor	336	219	230	1,5	1,5	1,3
4. Maskinindustri som ingår i annan underavdelning	2 676	973	1 644	1,3	0,6	1,0
5. Massaindustri	968	670	481	7,4	8,8	7,3

Figur 7: FA Sundsvalls näringsmässiga specialisering i förhållande till riket (Källa: SCB/rAps samt egen bearbetning)[5]

4.2 Kärna och omland

Sundsvalls kommun är kärnan i både arbetsmarknadsregionen och i Sundsvallsregionen. Sundsvall är klart störst som andel av befolkning och sysselsättning samt står för merparten av befolknings- och sysselsättningstillväxten i regionen.

Befolkning och åldersstruktur

Skillnaderna är stora mellan kommunerna. Medan Sundsvall har fått i genomsnitt 260 nya invånare varje år, de senaste 10 åren, har grannkommunerna minskat sitt invånarantal[6]. Utan närheten till Sundsvall skulle situationen för kranskommunerna med stor sannolikhet ha varit ännu dystrare.

Samtidigt finns det ett ömsesidigt beroende. En stark kärna stödjer ett större omland och vice versa. Därför är det av gemensamt intresse att regionkärnan stärks och utvecklas. Sundsvall har en viktig roll som nav och motor för regionen som helhet med sitt utbud av bostäder, arbetsplatser, utbildning, kultur, nöjen och kommersiell service. Det är också av gemensamt intresse att omlandet stärks för att individer och företag ska kunna erbjudas kompletterande boende- och livsmiljöer i olika prislägen inom regionen, med goda kommunikationer till kärnan. Med stor sannolikhet kommer vissa kommuner i Sundsvallsregionen i framtiden få en ännu tydligare roll som boende- och fritidskommuner.

Sundsvalls kommun står för merparten av befolkningen i den funktionella arbetsmarknadsregionen. Kommunens befolkning utgör 57,4 procent av den totala folkmängden i

[5] En förteckning och förklaring i det som ingår i respektive grupp finns i: *http://www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Forsta_Statistik/Klassifikationer/_Dokument/071214snisorterad2002.pdf*

[6] Kranskommunerna i Sundsvallsregionen har haft en total tillbakagång på i genomsnitt 67 invånare per år.

arbetsmarknadsregionen (andelen personer mellan 20-64 år är en procentenhet högre). Sundsvalls roll som centralort är ännu tydligare inom arbetsmarknadsområdet. Kommunens andel av de förvärvsarbetande i den funktionella arbetsmarknadsregionen är 65,9 procent, medan andelen av arbetstillfällena är 70,3 procent.

	Sundsvalls-regionen	*Sundsvalls FA-region*	*Sundsvalls kommun*
Befolkning 2010-12-31	*194 846*	*166 803*	*95 732*
Befolkning 20-64 år	*110 055*	*94 637*	*55 222*
Förvärvsarbetande 2009	*88 415*	*67 843*	*44 693*
Arbetstillfällen 2009	*87 426*	*67 825*	*47 709*

Figur 8: Fakta om Sundsvallsregionen och Sundsvall (Källa: SCB)

Åldersstrukturen i kommunerna i Sundsvalls lokala arbetsmarknad är något olika.

- Jämfört med hela arbetsmarknadsregionen har Sundsvall en balanserad åldersstruktur, vilket till stor del beror på att majoriteten av befolkningen i arbetsmarknadsregionen bor i kommunen.
- Timrås roll som förortskommun till Sundsvall framgår genom att specialiseringskvoten är över 1 för barn och unga upp till 19 samt personer i 30-49 år ålder. Relativt hela FA Sundsvall har Timrå ett underskott på personer i åldern 20-29, vilket är den ålderskategori som flyttar över kommungränser i störst utsträckning. Över tid har Timrå blivit mindre attraktivt för personer i denna åldersgrupp.
- Härnösand har ett relativt underskott av personer i åldern 0 till 9 år och 30-49 år. Över tid tycks Härnösand ha åldrats något relativt hela arbetsmarknadsregionen.
- Ånge är dock den kommun som har den äldsta befolkningsstrukturen, där det relativa underskottet är störst i åldern 20-39 år samt 0 till 9 år. Ånge kommuns andel av barnfamiljerna i den funktionella arbetsmarknadsregionen tycks ha minskat över tid.

	Sundsvall				
Åldersklass	1990	1995	2000	2005	2010
0 till 9 år	1,00	1,00	1,00	1,01	1,03
10 till 19 år	0,97	0,96	0,97	0,97	0,97
20 till 29 år	1,06	1,07	1,09	1,08	1,06
30 till 39 år	1,02	1,03	1,05	1,05	1,05
40 till 49 år	1,01	1,00	1,00	1,01	1,01
50 till 59 år	1,02	1,01	0,98	0,98	0,98
60 till 69 år	0,98	0,99	0,99	0,97	0,96
70 till 79 år	0,94	0,94	0,95	0,97	0,96
80+ år	0,91	0,91	0,92	0,93	0,95

	Timrå				
Åldersklass	1990	1995	2000	2005	2010
0 till 9 år	1,01	1,08	1,12	1,11	1,05
10 till 19 år	1,11	1,06	1,05	1,05	1,09
20 till 29 år	0,97	0,91	0,84	0,75	0,81
30 till 39 år	1,00	1,03	1,04	1,05	1,03
40 till 49 år	1,06	1,05	1,01	1,03	1,06
50 till 59 år	0,95	1,01	1,06	1,03	0,98
60 till 69 år	0,92	0,93	0,95	1,03	1,06
70 till 79 år	0,88	0,89	0,94	0,93	0,96
80+ år	1,05	0,98	0,91	0,93	0,88

	Härnösand				
Åldersklass	1990	1995	2000	2005	2010
0 till 9 år	1,02	0,95	0,94	0,95	0,90
10 till 19 år	1,08	1,11	1,08	1,04	1,03
20 till 29 år	0,88	0,93	0,92	0,99	0,99
30 till 39 år	0,94	0,88	0,85	0,84	0,85
40 till 49 år	1,03	1,03	0,99	0,94	0,91
50 till 59 år	0,98	1,00	1,07	1,08	1,04
60 till 69 år	0,97	1,00	1,04	1,05	1,12
70 till 79 år	1,11	1,09	1,05	1,05	1,12
80+ år	1,11	1,14	1,19	1,13	1,13

	Ånge				
Åldersklass	1990	1995	2000	2005	2010
0 till 9 år	0,97	1,01	0,97	0,87	0,84
10 till 19 år	0,86	0,92	1,01	1,07	1,04
20 till 29 år	0,86	0,78	0,71	0,76	0,79
30 till 39 år	0,94	0,96	0,89	0,83	0,79
40 till 49 år	0,78	0,86	1,00	1,03	0,99
50 till 59 år	0,97	0,91	0,89	0,97	1,13
60 till 69 år	1,30	1,19	1,12	1,05	1,03
70 till 79 år	1,40	1,41	1,36	1,29	1,21
80+ år	1,37	1,40	1,42	1,42	1,42

Figur 9: Kommunernas inomregionala specialisering (specialiseringskvoter) med avseende på ålder, år 1990-2010 (Källa: SCB samt egen bearbetning)

Den övergripande slutsatsen är dock att kommunernas ”specialisering” inom regionen med avseende på ålder inte är särskilt stor och att förändringarna över tid inte har varit särskilt kraftiga. En nackdel med en stor och tilltagande funktionsuppdelning mellan *kommunerna* med avseende på ålder är risken för ökade inomregionala obalanser.

Skillnaderna i åldersstrukturen är tydligare på tätortsnivå. I Kvissleby och Stöde i Sundsvalls kommun är andelen personer 65 år eller äldre över 30 procent (år 2005). I Skottsund, Svartvik, Ankarsvik och Essvik är andelen under 15 procent. Dessa tätorter är mer ”specialiserade” på barnfamiljer då andelen personer under 20 år är över 30 procent. En ökad funktionsuppdelning mellan *tätorter* efter ålder kan ha fördelar. En hög andel äldre i en kommun möjliggör ett mer specialiserat och anpassat serviceutbud under förutsättning att befolkningsunderlaget är tillräckligt stort.

Arbetsmarknad och pendling

Sysselsättningskoncentrationen till Sundsvalls kommun (”kärnan”) varierar mellan branscherna. Ser vi till de branscher som har en högre koncentrationsandel än genomsnittet för samtliga branscher återfinns framför allt privata tjänstebaserade verksamheter som hotell och restaurangverksamhet, handel, företagstjänster (inkl finansiell verksamhet) och personliga tjänster. Denna utveckling kan komma att accentueras i takt med övergången till en allt mer kontaktintensiv och tjänstebaserad ekonomi, där kärnans tillgänglighet till såväl arbetskraft som kundunderlag och stödtjänster utgör en stark attraktivitetsfaktor vid lokalisering av verksamhet. Hälso- och sjukvården, som till största delen är offentlig, har också en hög koncentrationsgrad då den främst bedrivs i landstingets regi vid sjukhus.

Övriga offentliga verksamheter har generellt sett en lägre koncentrationsgrad, då även kommunerna i omlandet måste ha en förvaltning. Vård och omsorg är primärt en kommunal angelägenhet och har en klart lägre koncentrationsgrad än hälso- och sjukvården. Mer vardagliga och kontinuerliga vård- och omsorgsinsatser till äldre och funktionshindrade måste bedrivas i deras närmiljö. Utbildningssektorn är också mer proportionerligt fördelad över arbetsmarknadsregionen.

Koncentrationen av verksamheter till Sundsvalls kommun ökade kraftigt under 1990-talet inom offentlig förvaltning samt hälso- och sjukvården. Detta torde främst vara bero på rationaliseringar av verksamheter efter 1990-talskrisen. Under 00-talet var det främst detaljhandeln som koncentrerades till Sundsvalls kommun. Den främsta orsaken är expansionen vid Birsta handelsområde, som har ett stort regionalt upptagningsområde.

	Kommunens andel i procent		
Bransch	*1990*	*2000*	*2008*
Hotell och restaurangverksamhet	79%	78%	80%
Detaljhandel	70%	72%	80%
Företagstjänster (inkl finansiell verksamhet)	79%	82%	79%
Hälso- och sjukvård	67%	77%	79%
Forskning o Utveckling*	22%	91%	78%
Partihandel (inkl handel med motorfordon)	81%	79%	78%
Industriell verksamhet	67%	66%	72%
Personliga tjänster	75%	75%	72%
Byggverksamhet	71%	72%	68%
Rekreation, kultur och sportverksamhet	66%	62%	64%
Offentlig förvaltning och ideella föreningar	53%	60%	63%
Utbildning	65%	63%	63%
Transport och magasinering	61%	60%	62%
Vård och omsorg	59%	58%	62%
Övrigt (primärnäringar & okänd näringsgren)	59%	56%	53%
Samtliga branscher	**67%**	**69%**	**70%**

Figur 10: Andelen förvärvsarbetande i Sundsvalls kommun av samtliga i den funktionella arbetsmarknadsregionen, per bransch (Källa: SCB samt egna bearbetningar)

Förutsättningarna för pendling och regionförstoring är sämre i norra Sverige än i övriga delar i landet på grund av de långa avstånden, den låga befolkningstätheten och en sämre utbyggd transportinfrastruktur. Det bör dock påpekas att en del av skillnaden i pendlingsbenägenheten också beror på gränseffekter. Jämfört med kommunerna i Svealand och Götaland är kommunerna i Norrland större till ytan än, vilket medför att ett visst pendlingsavstånd inte lika ofta räknas som pendling.

Under 2009 pendlade ca 8 100 personer till Sundsvalls kommun för att arbeta, vilket motsvarade 17 procent av den förvärvsarbetande dagbefolkningen. Ca 5 100 Sundsvallsbor pendlade till andra kommuner, vilket motsvarade 11 procent av den förvärvsarbetande befolkningen. Sundsvalls s.k. ”pendlingskvot” (antalet inpendlare/antalet utpendlare) uppgår till 1,59 (1 innebär att in- och utpendlingen är lika stor). Sundsvalls kommun har en något högre pendlingskvot (dvs. högre inpendling i förhållande till utpendlingen) än genomsnittet för kommunerna i samma kommungrupp.[7]

Under 2000-talets första årtionde stod Timrå i genomsnitt för drygt hälften av inpendlingen till Sundsvalls kommun (51 %).[8] Därutöver är den vanligaste bostadskommunen någon av de övriga kommunerna i Sundsvallsregionen eller Stockholm. Lite längre ned på topp 10-listan hamnar kommuner som Örnsköldsvik och Östersund.

Nästan två tredjedelar (32 %) av utpendlarna från Sundsvall arbetar i Timrå kommun. Härnösand (13 %) och Stockholm (12 %) är också viktiga arbetskommuner för Sundsvallsbor.

[7] Enligt SKL:s kommungruppsindelning från 2011 räknas Sundsvall till kommungruppen ”större städer”.
[8] Enligt SKL:s kommungruppsindelning räknas Timrå till ”förortskommuner till större städer”

Den stora skillnaden mellan in- och utpendlingen är just att Stockholm spelar en stor roll som utpendlingsort.

	Bostadskommun	Antal	Andel		Arbetskommun	Antal	Andel
1.	Timrå	3 811	51%	1.	Timrå	1 427	32%
2.	Härnösand	940	13%	2.	Härnösand	572	13%
3.	Nordanstig	364	5%	3.	Stockholm	556	12%
4.	Ånge	344	5%	4.	Ånge	322	7%
5.	Stockholm	175	2%	5.	Umeå	127	3%
6.	Hudiksvall	158	2%	6.	Solna	93	2%
7.	Örnsköldsvik	153	2%	7.	Östersund	92	2%
8.	Östersund	145	2%	8.	Örnsköldsvik	89	2%
9.	Kramfors	133	2%	9.	Hudiksvall	87	2%
10.	Sollefteå	123	2%	10.	Göteborg	79	2%
	Topp 10	**6 348**	**85%**		**Topp 10**	**3 443**	**76%**

Figur 11: Sundsvalls tio största inpendlingskommuner (till vänster) och utpendlingskommuner (till höger), genomsnitt 2000-2010. (Källa SCB)

Sundsvalls roll som centralort i Sundsvallsregionen är väldigt tydlig när vi man ser till pendlingsflödena mellan kommunerna i regionen. Under 00-talet hade Sundsvall i genomsnitt ett positivt pendlingsnetto på 368 personer gentemot Härnösand. Motsvarande pendlingsnetto mot Hudiksvall och Nordanstig (som inte ingår i FA-regionen) var 71 respektive 307. Pendlingen mellan Sundsvall och Ånge är faktiskt nästan lika stor i båda riktningarna – endast 22 personer fler pendlar in till Sundsvall från Ånge än tvärtom. Inpendlingen till Ånge är dock relativt större än till Sundsvall i förhållande till befolkningstal. Sundsvall är den enda orten i regionen som Ånge har en betydelsefull interaktion med i detta avseende.

	Arbetskommun					
Bostadskommun	Nordan-stig	Hudiksvall	Ånge	Timrå	Härnö-sand	Sundsvall
Nordanstig		956	1	21	3	364
Hudiksvall	329		10	19	5	158
Ånge	1	3		9	14	344
Timrå	4	8	11		224	3 811
Härnösand	1	5	2	167		940
Sundsvall	57	87	322	1 427	572	

Figur 12: Pendlingsflöden inom Sundsvallsregionen, genomsnitt 2000-2010. (Källa SCB)

När arbetsmarknaden i regionen växte (fram till krisen år 2008) var det främst pendlingen som ökade. Mellan 2004 och 2008 ökade antalet sysselsatta som både bor och arbetar i Sundsvalls kommun med enbart två procent, medan in- och utpendlingen ökade med elva procent. Samma mönster gäller i de övriga kommunerna i regionen. I Ånge minskade dock även inpendlingen, medan utpendlingen ökade med 20 procent.

Kommun	Inpendling	Utpendling	Inom kommunen
Sundsvall	11%	11%	2%
Härnösand	17%	9%	-3%
Timrå	12%	11%	-8%
Ånge	-4%	20%	-6%
Hudiksvall	21%	14%	1%
Nordanstig	11%	7%	-4%

Figur 13: Förändringen i pendling till och från kommunerna inom Sundsvallsregionen, 2004-2008. (Källa SCB)

4.3 Sundsvalls vision om framtida tillväxt

Sundsvalls FA-region kommun har sedan år 2002 vuxit med knappt 1 300 invånare. Det är Sundsvalls kommun som står för ökningen även om Timrås befolkning också ökat något under de senaste fem åren. Övriga kommuner, både i FA-regionen och i Sundsvallsregionen som helhet, har tappat invånare. Med den utvecklingstakt som Sundsvall tillsammans med övriga kommuner i Sundsvallsregionen har visat den senaste 10-årsperionde så skulle regionen år 2021 ha ca knappt 198 000 invånare, dvs. drygt 500 fler invånare än idag.

Sundsvalls kommun har satt ribban högre och siktar i sin målbild för år 2021 mot att Sundsvall ska ha 100 000 invånare (dvs. 4000 fler än idag) och att Sundsvallsregionen ska ha 200 000 invånare år 2021. Det innebär att Sundsvalls kommun skulle behöva öka med drygt 400 invånare per år och regionen med fler än 500 invånare per år. En rejäl utmaning med tanke på att regionen under 2010 ökade med 94 personer och under de senaste tio åren ökat totalt med knappt 700 personer.

Figur 14: Illustration ur Målbild för Sundsvall – Norrlands huvudstad 2021

5. SUNDSVALLSREGIONENS NÄRINGSLIV

5.1 Inledning

Strukturomvandling handlar om långsiktiga förändringar i näringsstrukturen. En förutsättning för industrialiseringen och industrisamhället var den produktivitetsökning som ägde rum i den agrara ekonomin genom tillämpningen av ny teknik och nya metoder inom jordbruket. Detta skapade s.k. ”överföringsvinster” eller ”överflyttningsvinster” i ekonomin. De senaste decennierna har präglats av en snabb produktivitetsutveckling inom industrin, vilket har medfört en betydande sysselsättningsminskning inom sektorn. Produktivitetstillväxten har varit nödvändig för att möta den ökade internationella konkurrensen samt frigöra resurser och möjliggöra framväxten av en allt mer tjänstebaserad ekonomi.[9]

Strukturomvandlingen mäts genom antingen sysselsättningens eller produktionsvärdets fördelning mellan branscher. I denna rapport står förändringen i sysselsättning i fokus. Dels eftersom att förändringen i sysselsättningens fördelning mellan branscher är snabbare än förändringen i produktionsvärdets fördelning.

Även om ekonomin är satt under ständig omvandling förekommer tillfällen av snabbare strukturella förskjutningar. 1990-talskrisens konsekvenser blev en period av snabbare strukturella förändringar. Trendanalysen i rapporten tar därför sin utgångspunkt i situationen före krisen. Det är för tidigt att skönja eventuella strukturella effekter av den finanskris som bröt ut hösten 2008 på grund av eftersläpningen i statistiken. I Sverige drabbades tillverkningsindustrin hårt, men återhämtade sig under 2010. Detta är en indikation på att den senaste krisen inte kommer att innebära ett strukturbrott på samma sätt som 1990-talskrisen.

När detta skrivs under en sommar och höst 2011 med stor turbulens på finansmarknaderna, så förutspår/förespråkar många analytiker en ny och utdragen ekonomisk kris i Europa på grund av strukturella obalanser inom Euroområdet. Trots att Sveriges finanser är i god ordning så skulle en sådan kris kunna slå hårt mot den svenska exportindustrin. Mycket pekar också på en ökad försiktighet med investeringar i hushåll och företag. En sådan utveckling skulle heller inte gå Sundsvall obemärkt förbi.

5.2 Utvecklingen inom näringslivet i Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion

Under 1990-talskrisen var utvecklingen på arbetsmarknaden lika kärv i Sundsvalls FA-region som i riket, men återhämtningen på arbetsmarknaden kom igång något senare än i riket. Under 2000-talet har sysselsättningen i Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion utvecklats starkt, och då speciellt i Sundsvalls kommun.

[9] En del av sysselsättningsminskningen inom industrin härrör dock till trenderna att industriföretag knoppar av stödverksamheter som inte räknas som kärnverksamhet eller organiserar verksamheten i separata dotterbolag. I statistiken tillkommer då ofta jobb som räknas som tjänsteverksamhet istället för industriverksamhet, som var fallet när jobben fanns i samma formella organisation som den industriproduktion de är till för att stödja.

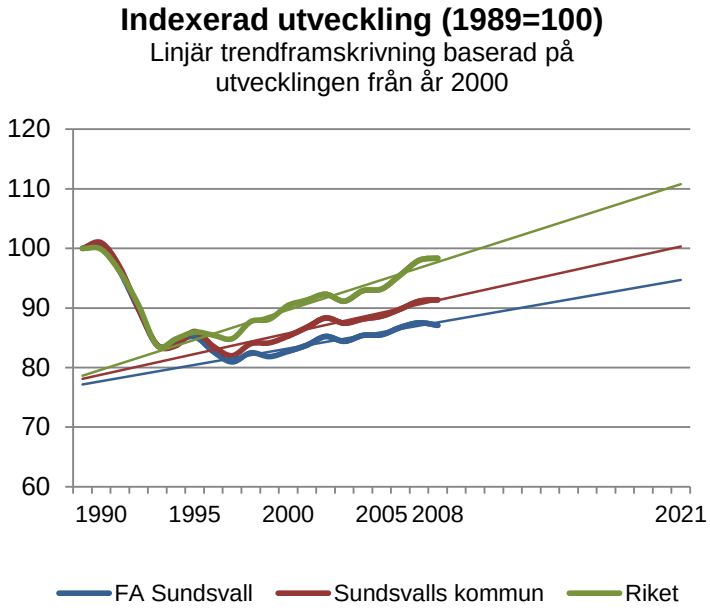

Figur 15: Indexerad sysselsättningsutveckling i Sundsvalls kommun, FA-Sundsvall och i riket, 1989-2008. Källa: SCB/rAps (bearbetning av Sweco)

De exportinriktade industriverksamheterna har haft en god utveckling och tillverkningsindustrin står fortfarande för en stor del av sysselsättningen. Även om den globala finanskrisen kom att påverka flera av tillverkningsföretagen har återhämtningen varit snabb. Det är dock företagstjänsterna som allt mer kommit att dominera både tillväxten och utbudet av arbetstillfällen i Sundsvallsregionen. De lokalmarknadsorienterade näringarna, främst byggsektorn, handeln, hotell och restaurang, samt privat och offentlig service, har också haft en relativt gynnsam utveckling.

Inom den offentliga servicen står utbildningssektorn för ett stort antal sysselsättningstillfällen. För Sundsvalls del utvecklas sektorn inte enbart ur ett lokalmarknadsorienterat perspektiv då rekryteringen till universitetet sker från hela landet. Den bransch som har utvecklats svagast det senaste decenniet är transport och magasinering, som påverkas av den allmänna trenden där centrallager koncentreras till ett fåtal orter i Sverige.

	Sundsvalls kommun			FA-Sundsvall			Riket		
Bransch	*Sysselsätt-ning 2008*	*Förändring 1998-2008*	*Förändring i procent (%)*	*Sysselsätt-ning 2008*	*Förändring 1998-2008*	*Förändring i procent (%)*	*Sysselsätt-ning 2008*	*Förändring 1998-2008*	*Förändring i procent (%)*
Industriell verksamhet	6 653	-301	-4%	9 285	-1 227	-12%	738 686	-77 037	-9%
Företagstjänster (inkl finansiell verksamhet)	8 633	755	10%	10 873	1 142	12%	704 374	206 370	41%
Transport och magasinering	2 672	94	4%	4 300	-53	-1%	237 975	3 220	1%
Byggverksamhet	3 555	710	25%	5 207	1 153	28%	292 433	76 938	36%
Partihandel (inkl handel med motorfordon)	2 864	-236	-8%	3 660	-195	-5%	288 598	25 681	10%
Detaljhandel	3 403	1 065	46%	4 268	1 004	31%	263 247	53 590	26%
Hotell och restaurangverksamhet	1 477	277	23%	1 838	240	15%	128 391	33 539	35%
Rekreation, kultur och sportverksamhet	1 175	212	22%	1 822	361	25%	99 814	20 673	26%
Personliga tjänster	376	108	40%	525	151	40%	39 982	14 542	57%
Vård och omsorg	3 796	826	28%	6 170	950	18%	396 659	121 625	44%
Hälso- och sjukvård	4 458	17	0%	5 677	-93	-2%	312 201	180	0%
Utbildning	4 429	-146	-3%	7 076	-312	-4%	448 272	24 823	6%
Forskning o Utveckling	102	-52	-34%	130	-27	-17%	28 796	1 568	6%
Offentlig förvaltning och ideella föreningar	4 521	713	19%	7 198	673	10%	298 188	22 257	8%
Övrigt (primärnäringar & okänd näringsgren)	1 110	-78	-7%	2 109	-53	-2%	129 173	-51 154	-28%
Samtliga branscher	**49 224**	**3 964**	**9%**	**70 138**	**3 714**	**6%**	**4 406 789**	**476 815**	**12%**

Figur 16: Antalet sysselsatta och sysselsättningsutvecklingen i Sundsvall, FA Sundsvall och i riket, 1998-2008. (Röda siffor indikerar en negativ utveckling). Källa: SCB

Arbetsproduktiviteten i branscherna

Även om sysselsättningsutvecklingen är i fokus i denna rapport är det intressant att redogöra för branschernas arbetsproduktivitet. Arbetsproduktivitet mäts genom förändringen i daglönesumma per sysselsatt. Under perioden 2003-2008 har förändringen i arbetsproduktivitet varit tämligen jämn mellan branscherna i FA Sundsvall. Det gäller både branscher som haft en negativ sysselsättningstillväxt (industri, transport och magasinering, partihandel, utbildning och vård och omsorg) samt branscher som haft en positiv sysselsättningsutveckling (byggverksamhet, detaljhandel och företagstjänster). Arbetsproduktiviteten under perioden har för de flesta branscher i Sundsvalls FA-region ökat mellan 15-20 procent.

Några branscher sticker ut i sammanhanget. Arbetsproduktiviteten är hög inom FoU-sektorn. Det är emellertid en väldigt liten bransch sett till antalet sysselsatta, så inga långtgående slutsatser bör dras av detta faktum. Personliga tjänster har, förutom en negativ sysselsättningsutveckling, som enda bransch haft en negativ utveckling av arbetsproduktiviteten (ca -3 %). Personliga tjänster består av hår-, hud- och kroppsvård, begravningsverksamhet, industri- och institutionstvätt, samt övrig serviceverksamhet. Det är en volymmässigt liten bransch med låga förädlingsvärden.

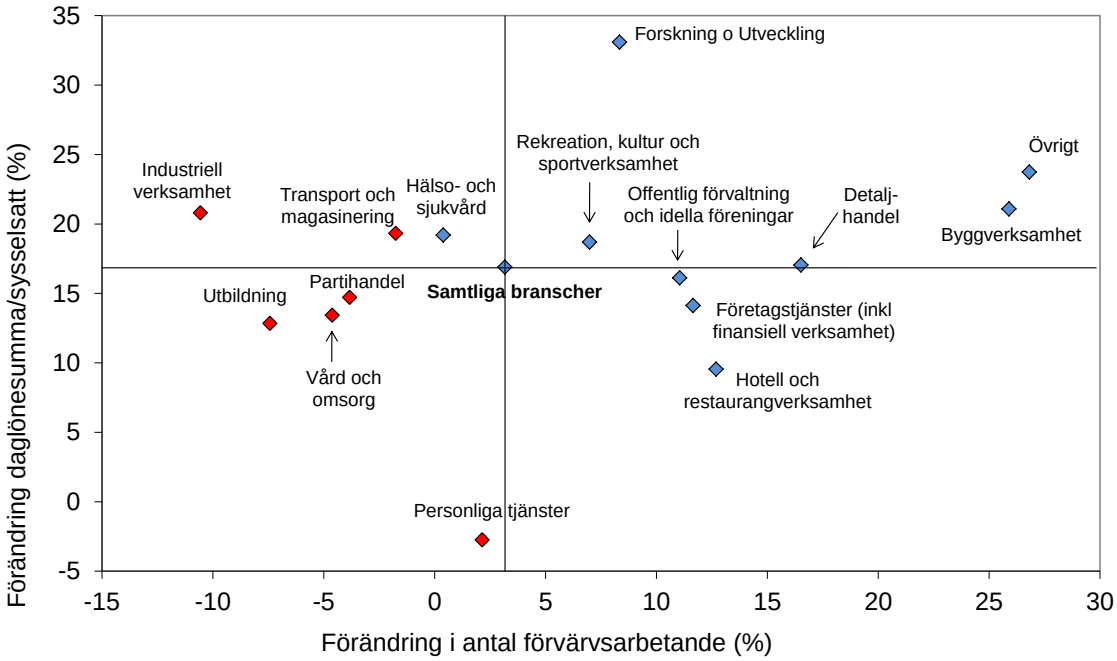

Figur 17: Förändring i daglönesumma per sysselsatt (dvs förändring i arbetsproduktivitet) samt förändring i antal förvärvsarbetande i FA Sundsvall, perioden 2003-2008

Finanskrisen 2008-2009

Den internationella finanskrisen som bröt ut hösten 2008 hade en kraftig påverkan på ekonomin och sysselsättningen i Sverige. Kraftiga konjunktursvackor och finanskriser förstärker ofta den pågående strukturomvandlingen i ekonomin. Det är dock fortfarande för tidigt att uttala sig om vilka strukturella effekter finanskrisen 2008/2009 för med sig både på nationell nivå eller i Sundsvallsregionen. Den senaste krisens påverkan på arbetsmarknaden verkar emellertid inte med de signaler som finns tillgängliga bli lika kraftig som 1990-talskrisen.

Överlag uppvisar FA-Sundsvall och riket likartade utvecklingstendenser. Tillverkningsindustrin har drabbats hårdast i både FA-Sundsvall och i riket. I FA-Sundsvall försvann nästan ett av fem industrijobb (-18,8 %) under krisen. Denna nedgång är dock inte till fullo en effekt av finanskrisen. Finanskrisens påverkade egentligen inte sysselsättningen förrän först under år 2009. Antalet förvärvsarbetande inom tillverkningsindustrin minskade då med 11,4 procent, varav en del av dessa industrijobb ändå hade försvunnit i takt med att industriella verksamheter rationaliseras.

Andra branscher i FA-Sundsvall som drabbades hårt av lågkonjunkturen under 2009 var information och kommunikation, transport och magasinering, offentliga förvaltning, vård och omsorg och byggverksamhet, handeln samt hotell- och restaurangverksamhet. Finans- och försäkringsverksamhet, fastighetsverksamhet samt energiförsörjning och miljöverksamhet hade en positiv utveckling.

	Förändring år 2008		Förändring år 2009		Förändring 2007-2009	
Bransch	FA-Sundsvall	Riket	FA-Sundsvall	Riket	FA-Sundsvall	Riket
Tillverkning och utvinning	-8,4%	-4,5%	-11,4%	-10,5%	-18,8%	-14,5%
Information och kommunikation	-3,2%	1,5%	-2,0%	-1,8%	-5,2%	-0,3%
Transport och magasinering	0,1%	0,2%	-5,1%	-3,9%	-5,0%	-3,7%
Offentlig förvaltning och försvar	-0,3%	-2,7%	-4,6%	0,4%	-4,9%	-2,3%
Vård och omsorg; sociala tjänster	-1,3%	-0,5%	-3,0%	-0,7%	-4,2%	-1,2%
Byggverksamhet	2,3%	3,2%	-5,8%	-1,7%	-3,6%	1,4%
Handel	1,5%	0,9%	-4,4%	-3,1%	-2,9%	-2,2%
Utbildning	-1,7%	-0,5%	1,6%	-1,2%	-0,2%	-1,7%
Hotell- och restaurangverksamhet	6,7%	2,7%	-5,7%	1,2%	0,6%	3,9%
Kulturella och personliga tjänster m.m.	-1,1%	-0,4%	2,4%	1,2%	1,3%	0,8%
Finans- och försäkringsverksamhet	-1,7%	1,2%	3,7%	-2,5%	1,9%	-1,3%
Fastighetsverksamhet	-0,5%	-0,5%	5,8%	0,8%	5,2%	0,3%
Jordbruk, skogsbruk och fiske	0,9%	3,2%	4,6%	2,5%	5,5%	5,8%
Energiförsörjning; miljöverksamhet	2,3%	1,8%	4,2%	0,8%	6,7%	2,7%
Företagstjänster	12,0%	9,1%	-1,9%	-2,8%	10,0%	6,0%
Okänt	-14,0%	-4,3%	-6,7%	-9,6%	-19,8%	-13,5%
Totalsumma	-0,5%	0,4%	**-3,3%**	-2,9%	-3,8%	-2,5%

Figur 18: Sysselsättningsutvecklingen i FA-Sundsvall och i riket i samband med den ekonomiska krisen åren 2007-2009. Källa: SCB/rAps, bearbetning Sweco Eurofutures.

5.3 Företagstjänster

Företagstjänster är utpräglat arbetsintensiva och omfattar olika typer av uppdragsverksamhet med varierande grad av kunskapsinnehåll och kompetenskrav. Branschen omfattar banker och kreditinstitut, försäkringsbolag, fastighetsbolag och fastighetsförvaltare, telekommunikationsföretag, teknisk konsultverksamhet, datakonsulter och dataservicebyråer, uthyrningsfirmor samt andra företagsservicefirmor (exempelvis lokalvård).

Branschen i riket

16 procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom företagstjänstesektorn. Sedan slutet av 1980-talet har företagstjänsterna vuxit kraftigt, med undantag för åren 1992-1994 (1990-talskrisen) och 2001-2003 (IT-kraschen).

Tillgången till och utvecklingen av företagstjänster i en region anses generellt kunna påskynda en omställning mot ny teknik och förbättrad produktivitet, genom den arbetsdelning som uppstår när varje sektor fokuserar på den egna kärnverksamheten.

Företagstjänster återfinns vanligtvis i centrala lägen som också kännetecknas av hög tillgänglighet, bra servicefunktioner samt närhet till kompetens och viktiga kundgrupper. En stor del av branschen präglas av möten, vilket gör centrala, lättillgängliga lägen fördelaktiga. De mindre företagen är ofta känsliga för lokalhyrorna; därför sitter många mindre företagare och egenföretagare i kollektiv inne i city.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Företagstjänsterna i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer enbart en halv procentenhet lägre än i riket. År 2008 arbetade knappt 11 000 personer inom företagstjänstesektorn i regionen, vilket motsvarar 15,5 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel är 17,5 procent i kommunen). Av samtliga branscher i regionen har företagstjänsterna sammantaget den tredje högsta koncentrationen till kommunen. Fram till IT-kraschen har sysselsättningsutvecklingen inom företagstjänsterna varit lika stark i FA Sundsvall som i riket. Därefter har utvecklingen varit något svagare än i riket.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är ortens specialisering inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av olika orters andel av regionens sysselsättning inom den aktuella branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Arbetstillfällena inom företagstjänsterna i regionen är tydligt knutna till Sundsvalls tätort. Sundsvall är den enda tätorten i regionen som både har en betydande andel av arbetstillfällena och en specialisering inom företagstjänster. Härnösands andel av arbetstillfällena i branschen är lika hög som för samtliga branscher. Både Timrå och Ånge har en liten andel av arbetstillfällena inom företagstjänstesektorn jämfört med respektive andel av den totala sysselsättningen.

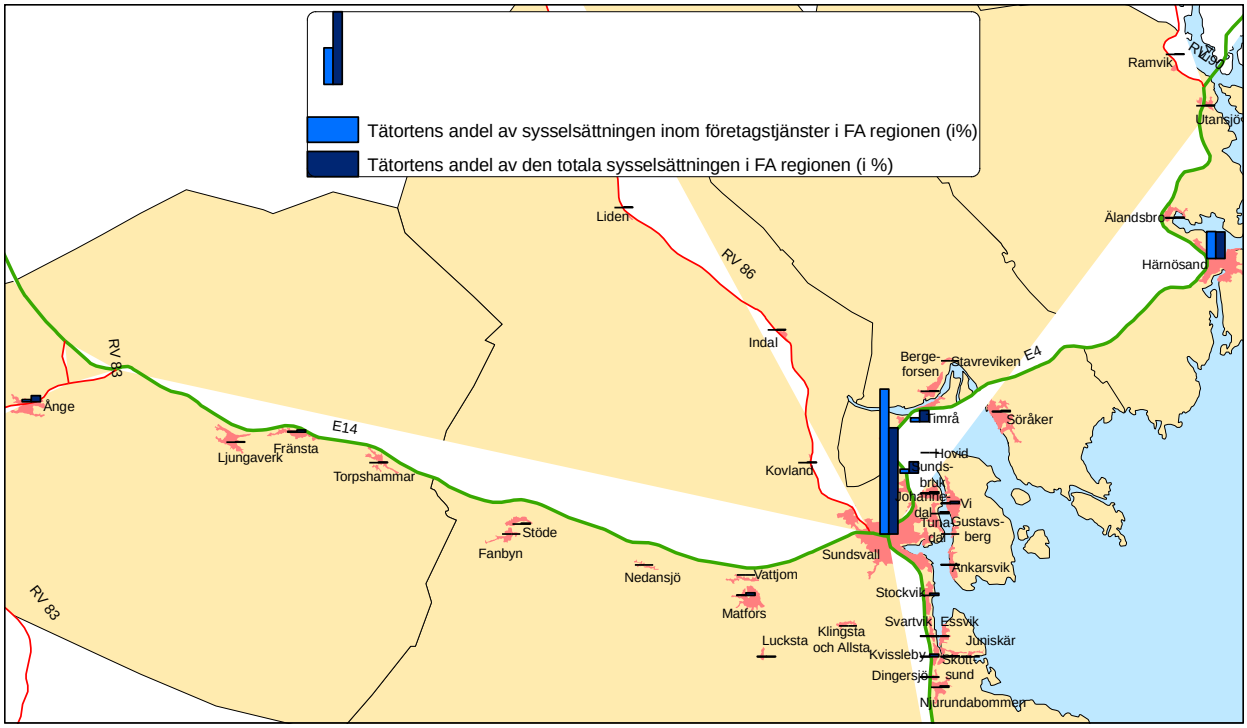

Figur 19: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen inom företagstjänsterna i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

Bland de tio största delbranscherna i FA Sundsvall finns både mans- och kvinnodominerade företagstjänster. Till de mansdominerande branscherna hör teknisk konsultverksamhet, konsultverksamhet avseende system- och programvara, samt nätdrift. Till de kvinnodominerande branscherna hör lokalvård, redovisning och bokföring, revision, skatterådgivning samt bankverksamhet och annan kreditgivning. Den horisontella genusarbetsdelningen är dock jämnare i företagstjänsterna än vad den exempelvis är inom industrin och vård och omsorg.

Sysselsättningstillväxten inom företagstjänstesektorn under 2000-talet har inte drivits av ”BFP-branscherna” (bank, försäkring och pension). Det är en förklaring till att sektorn inte utvecklats lika väl efter millennieskiftet som i riket i helhet. Antalet förvärvsarbetande inom bankverksamhet minskade med 14 procent och sysselsättningsökningen inom skadeförsäkring var ytterst marginell.

Det finns en strävan att växa inom delar av BFP -branscherna, men den beror inte på att Sundsvall växer, utan snarare på ambitionen att öka marknadsandelar nationellt. En fördel är att en del av aktörerna inom BFP -branscherna samt bokföring och revisionsverksamhet (Skandia, KPMG m.fl) inte bara verkar lokalt/regionalt utan också nationellt. För Skandia är exempelvis Sundsvall en av tre stora arbetsplatser.

Det är istället främst de lokalmarknadsorienterade och industrinära och tekniska konsultverksamheter som vuxit de senaste åren, samt mindre kvalificerade företagstjänster som uthyrning av personal samt lokalvård. Sysselsättningstillväxten har dock varit god inom redovisning och bokföring, revision och skatterådgivning. Företagstjänstesektorn i regionen är

en bransch som till stora delar har vuxit genom outsourcing av vissa tjänster från de stora företagen.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Efter att ha expanderat kraftigt under andra halvan av 1990-talet minskade företagstjänstesektorn i FA Sundsvall efter IT-kraschen. Branschen återhämtades sig dock under den senare delen av 00-talet. År 2008 arbetade ungefär lika många personer inom sektorn som vid millennieskiftet. Fram till år 2021 kommer företagstjänsterna troligtvis öka mer än under 2000-talet men inte lika mycket som under den senare delen av 90-talet. Branschen bedöms ha en potential att öka med ca 15 % eller mer till år 2021. Tillväxten kommer främst ske i Sundsvalls tätort, som erbjuder de mest gynnsamma villkoren för företagstjänster. En betydande del av företagstjänsterna i regionen ingår antingen i BFP-klustret (bank, försäkringar och pensioner) eller i olika typer av stödverksamheter till de dominerande industrinäringarna i regionen.

En styrka som Sundsvall har gentemot storstäderna är att kostnaderna för lokaler är lägre. Detta är särskilt viktigt för de centralt belägna kontorsbaserade tjänstenäringarna. Kompetensförsörjningen bedöms också vara god, både gällande BFP-verksamheterna men också de industrirelaterade företagstjänsterna.

En sårbarhet som de stora aktörerna inom BFP-klustret har är att de är sårbara inför interna företagspolitiska beslut från styrelsen. Ett beslut kan relativt enkelt beslutas om att utöka eller minska verksamheten i Sundsvall. Detta oavsett hur väl regionen i övrigt utvecklas. De industrinära företagstjänsterna är sårbara om utvecklingen inom tillverkningsindustrin skulle försämras kraftigt.

Den största utmaningen för BFP-tjänsterna under de kommande åren torde bli den tilltagande konkurrenssituationen på marknaden inom de finans- och försäkringsverksamheterna. Skandia har exempelvis tappat marknadsandelar nationellt de senaste åren.

För att Sundsvalls specialisering inom BFP-verksamheterna ska kunna öka krävs att Sundsvall blir attraktivt även för nya aktörer inom dessa marknader. Det s.k. BFP-nätverket, som bildades år 2003 och består av åtta försäkringsbolag, fem banker samt Statens Pensionsverk, kan spela en stor roll i att stärka regionens kluster och attraktivitet. Inriktningen av samverkan har varit att marknadsföra nätverkssatsningen i Sverige, att stimulera gemensamt motiverade utbildningssatsningar och skapa ett nytt centrum för forskning om frågor med relevans för finanssektorn. Forskningsinstitut, som syftar till att ge kunskapsutveckling över företagsgränser i BFP, är förlagt till Åkroken Science Park i Sundsvall och integrerat med Mittuniversitetet i form av Centrum för forskning om ekonomiska relationer, CER, med fokus på bank, försäkring, revision och pension. Ambitionen är att Sundsvallsregionen ska utvecklas till Nordens mest betydelsefulla kompetenscentrum inom bank, försäkring och pension.

Infrastrukturen är också viktig för att företagstjänsterna ska utvecklas väl. För BRF-tjänsterna är troligtvis IT-infrastrukturen viktigare än transportinfrastrukturen. För de industriberoende företagstjänsterna är transportinfrastrukturen åtminstone av stor indirekt betydelse, eftersom transportinfrastrukturen är avgörande för de exporterande industriföretagen.

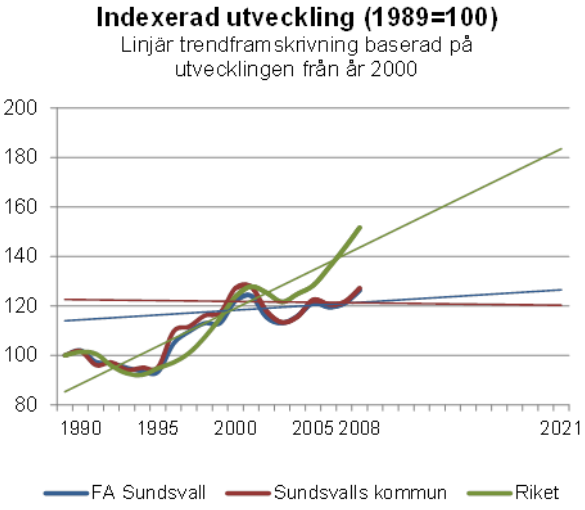

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Annan teknisk konsultverksamhet	1 025	83%	17%	147	111	36
2. Nätdrift	953	63%	37%	76	20	56
3. Annan konsultverksamhet avseende system- och programvara	916	76%	24%	200	168	32
4. Skadeförsäkring	681	49%	51%	13	27	-14
5. Lokalvård	511	23%	77%	70	25	45
6. Diverse övriga företagstjänster	467	57%	43%	448	259	189
7. Bankverksamhet utom centralbankverksamhet	443	37%	63%	-75	-34	-41
8. Uthyrning av personal	383	56%	44%	227	147	80
9. Redovisning och bokföring, revision, skatterådgivning	379	35%	65%	59	15	44
10. Annan kreditgivning	375	39%	61%	8	20	-12

Figur 20: Trender och dominerande branscher inom företagstjänster[10]

5.4 Industriell verksamhet

De industriella verksamheterna omfattar många typer av branscher. I ett historiskt perspektiv har Sverige varit världsledande inom flera tillverkningsindustrier med flera storföretag inom exempelvis varvsindustrin (Götaverken och Kockums), bil- och lastbilsindustrin (Volvo och SAAB), läkemedelsindustrin (Astra och Pharmacia), pappers- och massaindustrin (SCA), förpackningsindustri (Tetra Pak) m.fl.

Branschen i riket

16 procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom företagstjänstesektorn. De industriella verksamheterna är i hög utsträckning externmarknadsorienterade med ett internationellt/ globalt marknadsområde. Den internationella konkurrensen är ofta hård.

Sysselsättningsutvecklingen inom industriella verksamheter har varit negativ sedan slutet av 1960-talet, vilket är en allmän trend i industrialiserade länder och 1990-talskrisen förstärkte denna strukturomvandling. Efter en begränsad men tillfällig ökning av antalet sysselsatta under 90-talets andra hälft, fortsatte antalet sysselsatta att minska under 00-talet.

Det är i huvudsak tre faktorer som förklarar den sammantagna sysselsättningsminskningen i industriella verksamheter.

- Den internationella konkurrensen har blivit hårdare och en finare internationell arbetsdelning har uppstått. En del produktion har flyttats till länder med ett lägre löneläge, såsom Kina och Indien, men även mer näraliggande länder som Polen och de baltiska länderna.
- Informations- och kommunikationsteknologins (IKT) framväxt och tillämpning inom industrin har skapat bättre förutsättningar för rationaliseringar av verksamheterna. Industriella verksamheter har generellt sett större rationaliseringspotential än tjänsteverksamheter.

[10] För ytterligare information om vad som ingår i respektive grupp, se: http://www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Forsta_Statistik/Klassifikationer/_Dokument/071214snisorterad2002.pdf

- Teknikutvecklingen har också gjort att många funktioner har flyttats från verkstadsgolvet till kontoret. En del uppgifter som tidigare genomfördes av industriföretagen själva har avknoppats till mindre företag. En stor och växande del av tjänsteverksamheterna består därför av industrirelaterad tjänsteproduktion. ”Avindustrialiseringstendenserna” bör därför inte överdrivas och industrins betydelse för välståndet inte underskattas.

Industriverksamheter är ofta ytkrävande och lokaliseras därför vanligtvis utanför städer eller i industriområden i utkanten av städerna där lokalkostnaderna är lägre. Branschens lokalisering samvarierar således positivt med sysselsättningstätheten men negativt med befolkningstätheten, då branschen ofta är förlagd till utpräglade industriområden med många arbetsplatser men åtskilt från bostadsområden för att begränsa störning. Större företag har dock som regel också kontor i mer centrala lägen. Branschen samvarierar i viss mån med byggverksamhet, transportsektorn samt partihandel – branscher som också många gånger har behov av större markområden till överkomliga priser.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

De industriella verksamheterna i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer mindre än i riket. År 2008 arbetade knappt 9 300 personer i de industriella verksamheterna i regionen, vilket motsvarar 13,2 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel är 13,5 procent i kommun).[11] Sysselsättningsminskningen var relativt sett lika stor som i riket under 1990-talskrisen. Sedan mitten av 90-talet har emellertid sysselsättningen inom industrin i regionen minskat i högre takt än i riket.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Arbetstillfällena inom industriella verksamheter i regionen är tydligt knutna till orterna kring Sundsvalls tätort, där merparten av all sysselsättning i branschen finns och där anläggningarna är förlagda. Stockvik har den största specialiseringskvoten inom industriella verksamheter. Andra tätorter med stor industriell specialisering är Timrå, Sundsbruk och Tunadal. Härnösand och Ånge har ingen näringsmässig specialisering inom industriella verksamheter.

[11] Industriella verksamheter är den näst största branschen enligt branschindelningen i denna studie. Ca 1 600 personer fler arbetar inom företagstjänster än i industriella verksamheter. En stor del av företagstjänsterna i Sundsvalls kommun är dock industrirelaterade tjänsteverksamheter.

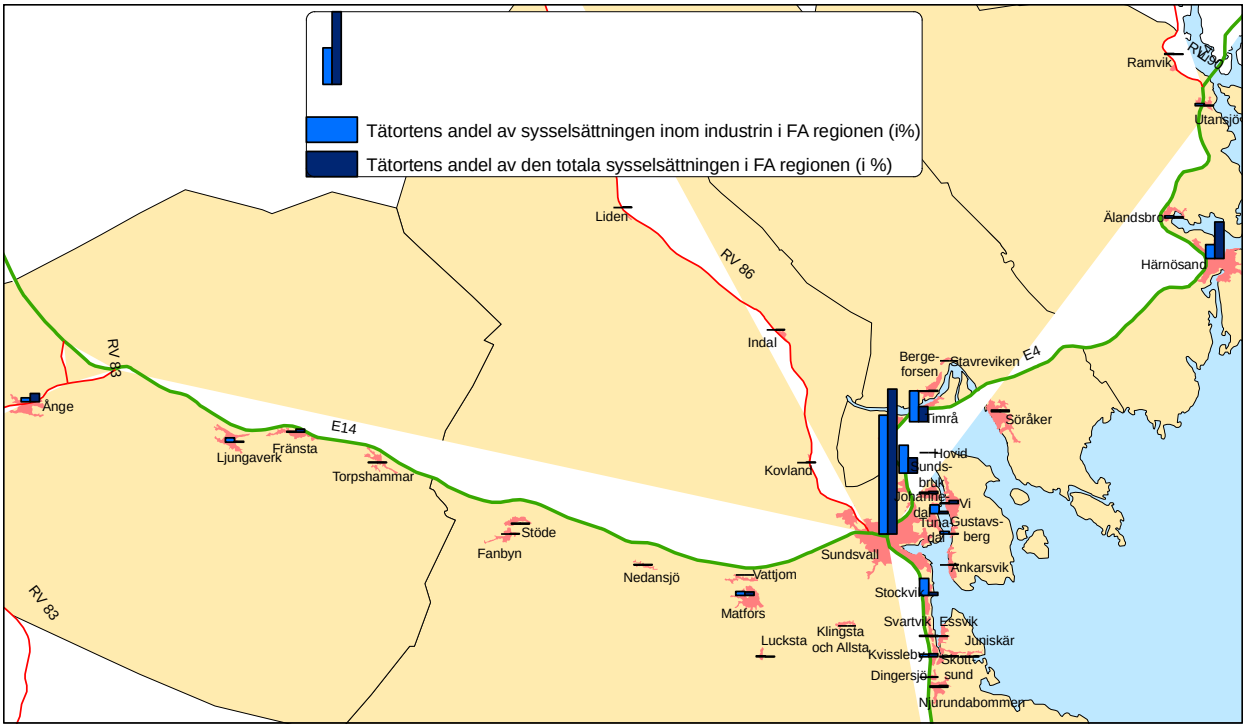

Figur 21: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i industriella verksamheter i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

När de tio största branscherna i varje sektor jämförs med riket är det inom de industriella verksamheterna som de största skillnaderna finns. Tillverkning av motorfordon och läkemedel utgör exempelvis en betydande del av tillverkningsindustrin i Sverige. Massa- och pappersvaru-industrin finns inte med bland de tio största industrinäringarna i Sverige, medan skogs-relaterade industribranscher dominerar bland de tio största industribranscherna i regionen.

Industrisektorn är en mansdominerad sektor, vilket framgår tydligt av könsfördelningen i de tio största branscherna. Andelen män är generellt sett över 80 procent. Av de tio största industribranscherna i FA-Sundsvall är dagstidningsutgivning den enda branschen som är antalsmässigt jämställd[12].

En förklaring till att sysselsättningen i regionens industrisektor minskar är den negativa utvecklingen inom massa- och pappersvaruindustrin. Europeiska tillverkare av tryckpapper har en alltmer utsatt konkurrenssituation i förhållande till Asien och Sydamerika, där moderna anläggningar nu tas i drift och arbetskraftskostnaderna är betydligt lägre. Digitala medier (Internet, läsplattor och dylikt) medför också att efterfrågan på tryckpapper på sikt bedöms sjunka vilket även får konsekvenser för dagstidningsutgivning. Den underliggande trenden är mer positiv när det gäller efterfrågan på sågade trävaror och massa. En allt större andel av nybyggnationen i världen baseras på naturliga träråvaror. Även om Europa är SCA:s huvudsakliga marknad är det i stor utsträckning Kina som bär upp efterfrågan. Potentialen för nyanställningar är dock låg. Tvärtom kommer rationaliseringarna att fortsätta.

[12] Definierat som minst 40 procent av respektive kön.

Tre branscher som däremot har expanderade under perioden är metallegoarbeten[13], diverse övrig tillverkning av specialmaskiner samt tillverkning av invalidfordon. Sysselsättningsutvecklingen har således varit bättre bland underentreprenörer, som exempelvis jobbar med avverkning av skog, vidareförädling av trävaror, kemikaliehantering, miljöteknik etc., än för större företag som SCA.[14] Tillverkning av invalidfordon är ett tydligt exempel i regionen på en industribransch utan koppling till de skogliga industrinäringarna. Även om Timrå är ”Wheel chair-valley” så förläggs alltmer av själva produktionen i Kina.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kommer sysselsättningsminskningen i de industriella verksamheterna i FA Sundsvall vara lika kraftig de kommande tio åren som under perioden 2000-2008? En sådan utveckling skulle innebära att nästan 400 färre arbetar inom industrin år 2021 jämfört med 2008. Förutsättningarna varierar mellan olika industriella branscher då olika faktorer påverkar utvecklingen. Den internationella efterfrågan är direkt eller indirekt viktig för de flesta industriella verksamheter i regionen. För en del verksamheter har offentliga investeringar, skattepolitik och gränshinder stor betydelse.

Sundsvall har dock några svagheter och utmaningar som kan påverka förutsättningarna för en gynnsammare utveckling av regionens industriella verksamheter.

- Relativt konkurrenterna har industriföretagen i Sundsvall en lokaliseringsmässig nackdel då avstånden till världsmarknaderna är längre.
- Branschen för tryckpapper kommer att genomgå stora strukturförändringar de kommande åren. Ett antal anläggningar kommer läggas ned i Europa och SCA är i det perspektivet en relativt liten aktör. Även om de skogliga näringarna (utom tryckpapper) kommer att gå relativt bra framöver kommer de inte att driva på sysselsättningen i regionen. Den internationella konkurrensen är knivskarp och det finns motsvarande produkter att tillgå på andra håll i världen. Sundsvall är således inte unikt i detta avseende. Därtill finns ytterligare potential att rationalisera verksamheterna. Det troliga scenariot är således en ”jobless growth” för dessa näringar.
- Ökade priser på energi och olja kan få konsekvenser för Sundsvall, särskilt eftersom Sundsvall ligger långt ifrån de stora världsmarknaderna. Detta skulle särskilt drabba de industriföretag som exporterar bulkvaror. De företag som exporterar varor med höga förädlingsvärden är mindre sårbara för ökade transportkostnader.
- Transportinfrastrukturen är avgörande för att de industriella verksamheter som verkar på internationella marknader ska kunna utvecklas. Järnvägen och sjöfarten och dess hamnar är viktiga för skogsnäringarna. Flyget och Midlanda är avgörande för företag med höga förädlingsvärden, såsom Permobil AB och Emhart Glass.
- Vissa företag ser generationsskiftet som en stor utmaning framför allt för underleverantörer och efterlyser en starkare entreprenörskapsanda i regionen.

[13] Borrning, svarvning, svetsning m.m., även maskinreparationer av allmänt mekaniskt slag.
[14] Exempel på specialmaskiner som kan ingå i denna bransch är:
- maskiner för sammansättning av elektriska eller elektroniska lampor, rör eller blixtlampor i höljen
- maskiner för tillverkning av glas eller bearbetning av glas i varmt tillstånd
- maskiner och apparater för isotopisk separation
- maskiner för tillverkning av tågvirke och linor etc.
- maskiner för torkning av trä, pappersmassa, papper och papp

Sundsvall har dock flera styrkor när det gäller de faktorer som påverkar förutsättningarna för regionens industriella verksamheter. Två av de viktigaste faktorerna är råvarutillgången och humankapitalet.

- För de skogliga näringarna är närheten till en högkvalitativ råvara en viktig konkurrensfördel.
- Det finns också en stor kompetens bland företagen och arbetskraften. Till skillnad från storstadsområdena har arbetskraften i regionen få alternativa arbetsgivare, vilket är en trygghet för företagen när det gäller kompetensförsörjningen.

För att sysselsättningsminskningen inom industrisektorn ska kunna dämpas på sikt krävs troligtvis både ökad specialisering och diversifiering.

- Om specialiseringen inom de skogliga näringarna kan öka och nya produkter tas fram (i samverkan med forskningen) skulle viss sysselsättning skapas. Sysselsättningen kommer dock inte öka i storföretagen, utan istället i underleverantörsleden.
- Det behövs fler små och medelstora företag (utan koppling till de skogliga näringarna) med en egen marknad.

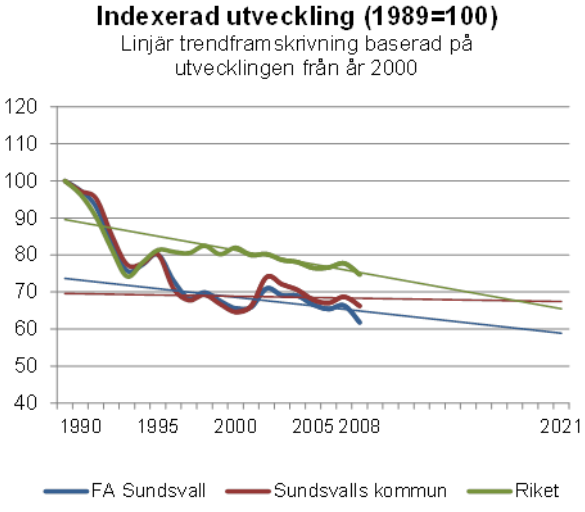

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Övrig tillverkning av papper och papp	1 039	85%	15%	-82	-85	3
2. Tillverkning av maskiner för produktion av massa, papper och papp	681	80%	20%	-74	-60	-14
3. Framställning av aluminium	529	85%	15%	-47	-50	3
4. Diverse övrig tillverkning av specialmaskiner	426	81%	19%	114	98	16
5. Sulfatmassatillverkning	408	87%	13%	-53	-36	-17
6. Metallegoarbeten	401	93%	7%	230	211	19
7. Sågning	379	85%	15%	4	-4	8
8. Basplastframställning	370	73%	27%	-58	-70	12
9. Dagstidningsutgivning	340	51%	49%	-4	-7	3
10. Tillverkning av invalidfordon	252	82%	18%	134	120	14

Figur 22: Trender och dominerande branscher inom industriell verksamhet

5.5 Transportsektorn

Transportsektorn och transportinfrastrukturen har alltid haft en avgörande betydelse för samhällsutvecklingen. Men i den urbana tjänsteekonomins och globaliseringens tidevarv har behovet av effektiva person- och godstransporter ökat. Transportinfrastrukturen och kommunikationerna är avgörande för regionförstoringen, dvs. den process där tidigare separata lokala arbetsmarknader knyts ihop till en ny och större region genom ökad pendling. Den tilltagande internationella konkurrensen samt informations- och kommunikationsteknologins tillämpning har också inneburit ökade krav på godstransporter.

Transportsektorn innehåller transportverksamheter såsom postverksamhet, järnvägstransporter, kollektivtrafikverksamhet, taxitrafik, vägtransporter, färjetrafik och sjöfart, samt olika typer av stödtjänster. Godshantering, varulagring och magasinering räknas också till transportsektorn.

Branschen i riket

Drygt fem procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom transportsektorn. Sysselsättningen minskade avsevärt i riket under 1990-talskrisen och därefter har utvecklingen varit måttfull.

Generellt sett har branschen en logisk tendens att följa transportnätet och befolkningsstrukturen. Samtidigt medför behovet av ganska stora markområden för terminaler m.m. att den gärna lokaliserar sig utanför eller i utkanten av kärnorna.

Några starka samvariationer med andra branscher förekommer inte, men transportsektorn har i viss mån samma lokaliseringstendens som tillverkningsindustrin, byggverksamhet samt ibland även företagstjänster. Det sistnämnda beroende på att attraktiva kontorslägen ibland ligger i nära anslutning till hamn-, stuveri- och speditionsverksamhet.

Följande är exempel på trender inom transportsektorn och de logistiska verksamheterna:

- Internationaliseringen av logistikmarknaden tilltar i takt med globaliseringen av såväl produktionen som konsumtionen.
- Konkurrensen ökar – såväl stora internationella bolag som lokala småföretag etablerar sig på marknaden.
- Transport- och logistikverksamheterna påverkas ständigt genom IT och nya tekniska logistiklösningar.
- En långsiktig trend är ökningen av outsourcing och tredjepartslogistikföretag[15].
- En tydlig trend är att stat och kommuner satsar på logistikcentra och kombiterminaler. Det skapar bättre förutsättning för omlastning mellan olika transportslag (tåg, fartyg och lastbil).
- En trend mot ökad containeranvändning (”containerisering”) har pågått relativt länge inom transportsektorn.
- Logistikföretagen arbetar alltmer med miljöfrågor, till följd av höga energipriser, skärpta miljökrav och förändrade preferenser hos konsumenter.

[15] En tredje part utför ett företags logistiktjänster för att materialflödet mellan företaget och dess kunder ska fungera. Vanligtvis rör det sig om transporter till kunderna eller lagerhållning genom s.k. lagerhotell.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Transportsektorn i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer något större än i riket. År 2008 arbetade 4 300 personer inom transportsektorn i regionen, vilket motsvarar 6,1 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel i kommunen är 5,4 procent). Utvecklingen av sysselsättningen har ungefär varit lika svag som i riket.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Arbetstillfällena inom branschen i regionen har en lokaliseringsmässig anknytning till industriorterna. Tunadal har den största specialiseringskvoten inom branschen, bland annat beroende på hamnen. Ånge är annars den tätort som sticker ut med en både hög andel av sysselsättningen inom transportsektorn (17 %) och hög specialiseringskvot (5,3), vilket främst förklaras av Postens paketterminal. Terminalen kommer dock att läggas ned senast år 2014 (då hyreskontraktet går ut). Den verksamhet som i dag bedrivs i Ånge flyttas till Sundsvall, Östersund, Umeå och Luleå, vilket är en rationaliseringsåtgärd mot bakgrund av minskade volymer.

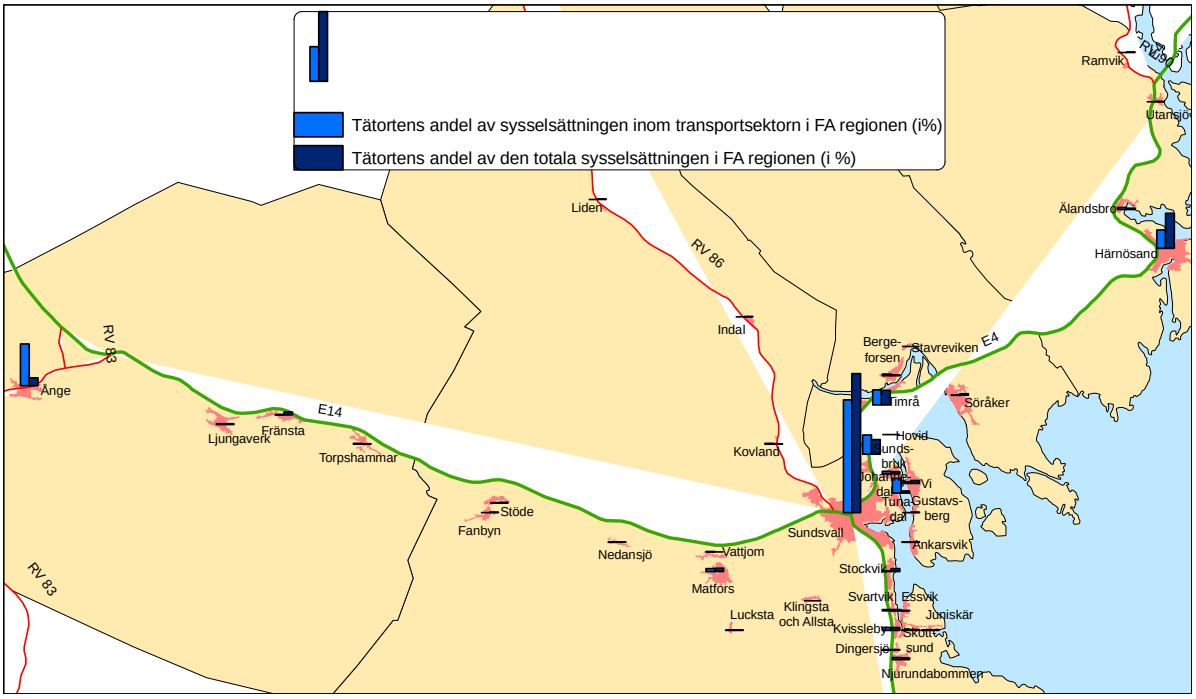

Figur 23: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i transportsektorn i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

Vägtransporter av gods är den bransch som sysselsätter flest personer inom transportsektorn i regionen. Den till storleken näst största branschen, postbefordran via den nationella posten, är nästan hälften så stor sett till antalet sysselsatta. Sysselsättningen inom järnvägstransporter är också betydande. De 10 största branscherna i FA-regionen är ungefär densamma som i riket. Järnvägstransporter samt färjetrafiken ligger dock högre upp på topp 10-listan i Sundsvall, vilket beror på tillverkningsindustrins behov av transporter söderut samt export via färjetrafiken.

Nio av de tio största branscherna inom transportsektorn är mansdominerade. Försäljning och förmedling av resor samt hotellbokning är dock en kvinnodominerad bransch. Andelen kvinnor inom postbefordran och järnvägstransporter är högre än i övriga mansdominerade transportnäringar.

Sysselsättningsminskningen inom transportsektorn sedan mitten av 1990-talet har varit relativt sett större i FA Sundsvall jämfört med riket. Utvecklingen i Sundsvalls kommun har dock varit bättre än i riket. Det är framför allt under 2000-talet som utvecklingen har vänt till det bättre. Färjetrafiken, taxitrafiken och järnvägstransporter hade den mest gynnsamma utvecklingen i FA Sundsvall mellan 2003-2008, medan sysselsättningen inom vägtransporter av gods enbart ökade med tre procent.
Sundsvallsregionen har eller är del av transportinfrastruktur som borde stödja utvecklingen i branschen:

Vägar
Två europavägar – E4:an och E:14 – löper igenom FA Sundsvall. E4:an är i nuläget föremål för en efterlängtad ombyggnad. Övriga viktiga vägar är riksväg 86 och 83.

Järnvägen
Det finns järnvägsförbindelser med Sundsvall i nordlig, sydlig och västlig riktning.

- Ådalsbanan löper norrut från Sundsvall till Långsele via Timrå, Härnösand och Kramfors.
- Ostkustbanan löper söderut från Sundsvall till Stockholm. Det är enkelspår på sträckan mellan Sundsvall och Gävle.
- Mittbanan består av två sträckor – från Sundsvall till Ånge och från Bräcke till Storlien (via Östersund). Mittbanan är enkelspårig. Mellan Trondheim och Storlien löper Meråkersbanan som dock inte är elektrifierad. Det pågår ett långsiktigt arbete mot att skapa en effektiv, miljövänlig och säker gränsöverskridande transportkorridor genom Norge, Sverige och Finland (projektet North East Cargo Link).

Hamnar
I FA Sundsvall finns tre hamnar som sammantaget hanterar avsevärda godsmängder.[16]

- Sundsvalls hamn (Tunadalshamnen och Oljehamnen)
    - Den största av de tre hamnarna
    - Ägs gemensamt av kommunen och SCA Transforest.
    - Ca 600 fartygsanlöp per år
    - Totalt hanteras ca 2,7 miljoner ton gods per år
    - I hamnen hanteras primärt skogsprodukter och dess insatsprodukter

[16] http://www.lansstyrelsen.se/vasternorrland/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/infrastruktur-och-it/samarbete-mellan-hamnarna-i-sundsvallsomradet.pdf

    - Omfattande terminalhantering
- Söråkers hamn i Timrå
    - Ägs och opereras av Delta Terminal AB
    - Ca 70 fartygsanlöp per år
    - I hamnen hanteras främst bulkgods, men även styckegods (exempelvis sågade trävaror)
- Härnösands hamn (Djuphamnen och oljehamnen)
    - En kommunal förvaltning
    - Ca 60 fartygsanlöp per år
    - Hantering av styckegods och andra skogsprodukter, samt utlastning av biobränslen i form av träpellets

Kombiterminal
Sundsvalls Kombiterminal[17] kan ses som ett nav mellan E4an och E14 med unik anknytning till båda vägarna. Terminalen är öppen för alla aktörer på lika villkor. Vi har en modern och effektiv drift med radiostyrda truckar och lång och bred erfarenhet inom terminaldrift, samt flexibla och kundorienterade medarbetare. Terminalen erbjuder tilläggstjänster som lagring av kylcontainer, plombering, reparation och underhåll av containers, rengöring av containers och trailers, borttagning av farligt gods-etikett och snörning av kapell med mera.

Sundsvall Härnösand Airport (Midlanda)
Flygplatsen invigdes 1944 och ligger i Timrå kommun. Avståndet till Sundsvall är 2,1 kilometer. Den nya flygplatsterminalen togs i drift 1997 och har en yta på 6 500 kvadratmeter. År 2009 uppgick antalet passagerare till 248 942 och antalet landningar till 6 020. Passagerarantalet har minskat stadigt sedan 1997. Flygplatsen drivs av Swedavia (f.d. Luftfartsverket), som dock avser att sälja flygplatsen. I nuläget är det dock oklart om Sundsvall, Timrå och Härnösand tar över Midlanda.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Transportsektorn är starkt beroende av ekonomins utvecklingstakt och inte minst den internationella handeln. Kan transportsektorn i FA-Sundsvall väntas ha samma svaga utveckling de kommande tio åren som mellan perioden 2000-2008? En sådan utveckling skulle innebära att cirka 300 färre personer arbetar inom transportsektorn år 2021 jämfört med 2008. Detta beror delvis på konjunkturläget år 2021, men med ett 10-årsperspektiv talar det mesta för en förstärkt sysselsättningsutveckling inom branschen.

- Det troligaste scenariot är att handeln i världen kommer att öka allt eftersom fler länder kommer upp i värdekedjan. Med ett utökat befolkningsunderlag och en volymmässigt expansiv industri och handel ökar varuflödena till och från Sundsvall.
- Det finns dock faktorer som internationell oro/protektionism och höjda oljepriser som riskerar att slå hårt mot både industrin och transportbranschen. För en stor del av de varor som transporteras/exporteras från Sundsvallsregionen (exempelvis sågade trävaror) är transportkostnaderna en stor del av värdet. I kombination med långa avstånd till världsmarknaderna innebär detta att Sundsvalls industri och transportsektorn är särskilt känslig/sårbar för ökade energipriser.

[17] Sedan den 1 oktober 2010 opereras kombiterminalen i Sundsvall av Logent Terminal Sundsvall AB.

Ur ett logistiskt perspektiv innebär Sundsvalls belägenhet både för- och nackdelar. En uppenbar nackdel är de långa avstånden till världsmarknaderna. En annan nackdel är att Sundsvall ligger efter konkurrenterna i Gävle och Umeå. Gävle är Mälardalsregionens nordligaste utpost och har på byggt upp en väl fungerande containerhantering. I Umeå finns också Nordic Logistic Center med en ny godsbangård och logistikpark. Den nuvarande lokaliseringen av Sundsvalls logistikpark är olycklig, eftersom det saknas expansionspotential.

Sundsvall förutsättningar är dock i grunden positiva då regionen befinner sig i ett logistiskt kors. Den kraftiga ”pulsådern” i nord-sydlig riktning innebär att mer eller mindre allt gods passerar genom regionen. Vidare är Sundsvall den östliga punkten i förbindelsen till Trondheim via Östersund.

Den framtida utvecklingen inom transportsektorn är beroende av att ett antal viktiga strategiska transportinfrastrukturfrågor får sin lösning. På kort sikt (fram till år 2021) är följande faktorer strategiskt viktiga.

- Det är mycket angeläget att flygplatsfrågan får en lösning. Utan flygplats skulle regionens attraktionskraft försämras väsentligt. Det skulle inte enbart påverka besöksnäringen utan också industrin. Det är exempelvis viktigt att företagens representanter kan ta sig till och från Sundsvall på ett smidigt sätt. Flygplatsen är särskilt betydelsefull för att inte säga avgörande för företag vars produkter har ett högt förädlingsvärde (exempelvis Permobil AB och Emhart Glass AB), då transportkostnaden är en ganska liten del av förädlingsvärdet. Det är också viktigt att företagens representanter kan ta sig till och från Sundsvall med flyg på ett smidigt sätt.
- Den nya logistikparken nära hamnen, som väntas bli klar till år 2015, kommer bli mycket viktig. Den kommer skapa bättre förutsättningar för kombitransporter med effektiva omlastningar mellan fartyg, lastbilar och tåg än dagens anläggning.
- Inom några år kommer den nya E4:an bli klar med 20 kilometer ny väg, fem trafikplatser och 33 broar. Den nya E4:an kommer innebära en förbättrad framkomlighet, förbättrad trafiksäkerhet och en förbättrad miljö.
- Kommunen planerar för att bygga ett nytt resecentrum som ska ge bättre förutsättningar för arbetspendling och resande i Sundsvallsregionen. Kommunens ambition är att den nya stationen och bussterminalen med nya trafiklösningar är klar år 2015.
- Ådalsbanan är i behov av en upprustning (vilket pågår) och kapaciteten på sträckan mellan Härnösand och Sundsvall måste stärkas. Ett dubbelspår är en mycket angelägen åtgärd. Restiden skulle minska från ca 45 till 17 minuter.

På lite längre sikt (bortom år 2021) är följande faktorer väsentliga för transportsektorns utveckling i regionen.

- Ostkustbanan behöver förstärkas med ett dubbelspår mellan Härnösand och Gävle för att klara det ökade behovet av person- och godstransporter. Restiden skulle halveras från ca två timmar till en timme. Detta är givetvis önskvärt redan idag, men inte realistiskt innan år 2021.
- Spår- och plattformsombyggnaden planeras vara klar senast år 2023 med en nedsänkning av järnvägen.

- En mittnordisk transportkorridor skulle stärka Sundsvalls betydelse som ett logistiskt nav.

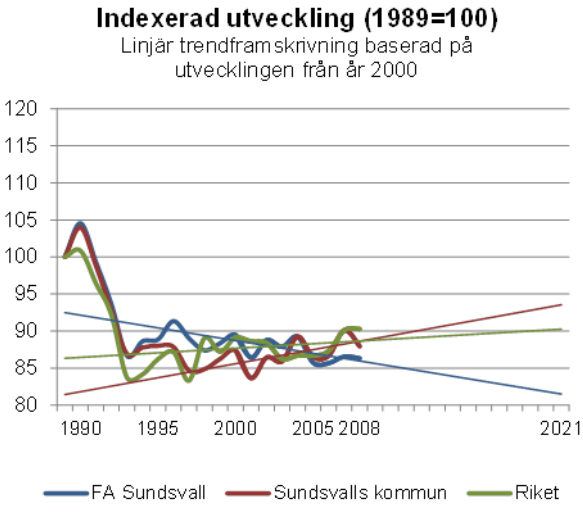

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Vägtransport av gods	1 344	91%	9%	40	-4	44
2. Postbefordran via nationella posten	712	69%	31%	54	68	-14
3. Järnvägstransport	573	63%	37%	84	0	84
4. Taxitrafik	291	85%	15%	69	68	1
5. Linjebussverksamhet	282	83%	17%	8	9	-1
6. Annan transportförmedling	227	78%	22%	-121	-80	-41
7. Färjetrafik över hav eller i kustsjöfart	194	85%	15%	194	165	29
8. Annan postbefordran	187	74%	26%	11	12	-1
9. Övriga stödtjänster till luftfart	86	72%	28%	-23	-17	-6
10. Försäljning och förmedling av resor, hotellbokning	81	20%	80%	13	5	8

Figur 24: Trender och dominerande branscher inom transportsektorn

5.6 Partihandel

Med partihandel avses handel som företas mellan tillverkningsindustrin och detaljhandeln och inkluderar ej handel till enskilda konsumenter. Partihandel benämns även som grossistverksamhet, dvs. handel som sker med stora volymer av varor som kräver förvaring och lagerhållning. Partihandelsföretag gör att detaljhandeln (och därigenom konsumenterna) får tillgång till ett större utbud av varor. I partihandeln har även handeln med motorfordon och inklusive tillbehör och reservdelar inkluderats. Detaljhandeln med drivmedel ingår också.

Branschen i riket

Drygt sex procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom partihandeln (inkl. handel med motorfordon) och branschen har vuxit stadigt sedan mitten av 1990-talet, då återhämtningen efter 1990-talskrisen tog fart.

Partihandeln styrs dels av det lokala och regionala befolkningsunderlaget (särskilt handeln med motorfordon), men även av regionens roll i den nationella och i vissa fall även det internationella varuförsörjningssystemet. Branschen växer främst utanför de största städerna och då ofta i lägen med förhållandevis låga markpriser, expansionsutrymme och god transportinfrastruktur. Transportinfrastrukturen är den enskilt viktigaste faktorn för en fungerande partihandel. De stora transportstråken, inte minst europavägarna, är viktiga vid nyetableringar.

En stor del av partihandeln i Sverige är lokaliserad i importstäder, särskilt i storstadslänen. I övrigt finns partihandeln ofta i en regions kärna. På grund av behovet av stora lokaler placeras verksamheten ofta i större städers utkant där lagerkostnaden är lägre. Om ett

partihandelsföretag har låga lagerkostnader kan priserna gentemot andra företag hållas nere, vilket är stärker partihandelsföretagets konkurrenskraft. Generellt finns branschen i lägen med hög sysselsättningstäthet och samvarierar i viss mån med tillverkningsindustrin och byggverksamhet.

Partihandelsbranschen genomgår en strukturomvandling som bland annat innebär följande.

- Det sker en koncentration av centrallager där lagren blir större och mer rikstäckande. Aktörerna blir färre och större. En strukturomvandling av detta slag skyndas ofta på av en ekonomisk kris då behovet av effektiviseringsåtgärder ökar.
- Mindre specialiserade partihandelsföretag har bättre förutsättningar att klara sig, då de stora partihandelsföretagen inte kan vara bäst på allt.
- Ett annat inslag i strukturomvandlingen är en snabb internationalisering. Partihandeln är en av de mest internationaliserade branscherna med högt utländskt ägande.

- Den ökade teknikanvändningen, specialiseringen och internationaliseringen inom partihandeln innebär ökade kompetenskrav på de som arbetar i branschen.
- Den växande e-handeln påverkar partihandelsföretagen både positivt och negativt. Positivt då behovet av fysiska butiker har minskat. Å andra sidan finns en risk att detaljhandeln går förbi partihandeln genom att beställa direkt från tillverkaren.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Partihandeln i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer något mindre än i riket. År 2008 arbetade knappt 3 700 personer inom partihandeln i regionen, vilket motsvarar 5,2 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel är 5,8 procent i kommunen).

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Arbetstillfällena inom partihandeln i regionen har sin tyngdpunkt i Sundsvallstrakten. Sundsbruk är den enda tätorten i regionen som har en tydlig specialisering inom partihandeln, vilket beror på Birsta handelsområde. Hela 14 procent av sysselsättningen inom partihandeln i tätorterna finns i Sundsbruk. Som framgår i avsnittet om detaljhandeln nedan är dock Sundsbruks specialisering inom detaljhandeln klart större.

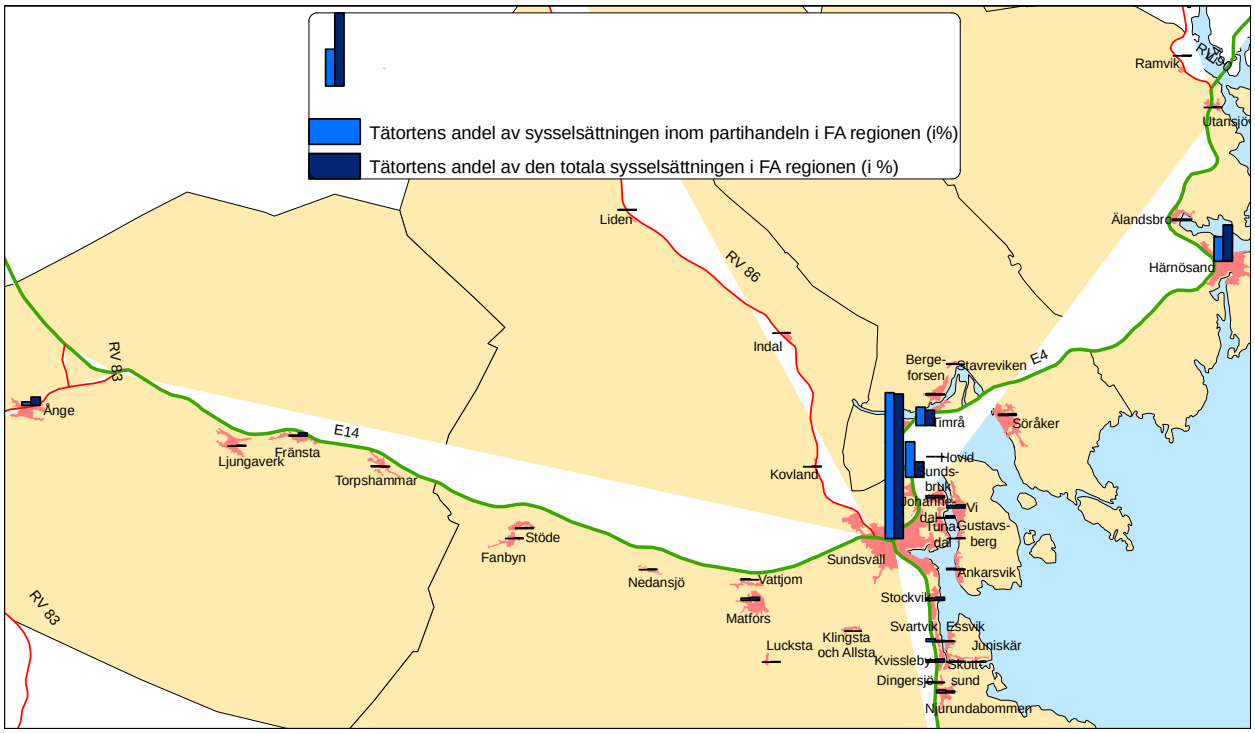

Figur 25: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i partihandeln i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

De 10 största branscherna i FA-regionen är ungefär densamma som i riket, med en något olika inbördes rangordning. Den klart största branschen inom partihandeln i FA-Sundsvall är allmän service och reparation av motorfordon (utom motorcyklar). Därefter är detaljhandeln med drivmedel, partihandeln med övriga maskiner för industri, handel och sjöfart, partihandel med virke, andra byggmaterial och sanitetsgods, samt partihandel med personbilar ungefär lika stora i sysselsättningstermer. Partihandeln har en stark koppling till de skogliga näringarna.

De flesta branscherna inom partihandeln är klart mansdominerade. Av de tio största branscherna är det endast detaljhandel med drivmedel samt partihandel med övriga hushållsvaror där könsfördelningen i arbetskraften är någorlunda jämn.

Medan sysselsättningsutvecklingen sedan 1990-talskrisen har varit positiv och stadig inom partihandeln i riket som helhet har utvecklingen i FA Sundsvall och i Sundsvalls kommun varit klart negativ. Detta hänger samman med ovannämnda resonemang om koncentration av centrallager där lagren blir större och mer rikstäckande och att en strukturomvandling av detta slag skyndas på av en ekonomisk kris då behovet av effektiviseringsåtgärder ökar.

Den negativa utvecklingen under den första halvan av 00-talet berodde främst på att sysselsättningen minskade inom två branscher – partihandel med maskiner och utrustning samt partihandel med livsmedel, drycker och tobak. Trenden vände dock under perioden 2005-2008 då den sammantagna sysselsättningen i partihandeln ökade. Den primära anledningen till detta är att den negativa utvecklingen inom partihandeln med maskiner och utrustning vände. Däremot fortsatte den negativa sysselsättningsutvecklingen inom partihandel

med livsmedel, drycker och tobak. Det är i nuläget för tidigt att uttala sig om den senaste finanskrisen kommer att förändra strukturen på partihandeln i Sundsvall.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kommer sysselsättningsutvecklingen i partihandeln i FA Sundsvall fortsätta att minska lika mycket de kommande tio åren som under perioden 2000-2008? En sådan utveckling skulle innebära att cirka 650 färre arbetar inom partihandeln år 2021 jämfört med 2008. Eller innebär den positiva utvecklingen mellan åren 2005-2008 ett trendbrott?

Partihandeln kan komma att minska ytterligare fram till år 2021. Det är dock mindre troligt att minskningen så mycket som hittillsvarande trend. Branschen kan lika gärna ligga kvar på samma nivå eller utvecklas svagt positivt.

- Dels består en del av det som räknas till partihandel av handel med motorfordon och reservdelar/tillbehör. Den verksamheten kommer inte att försvinna.
- En stor del av partihandeln har dessutom en stark koppling till de skogliga näringarna i Sundsvall. Det är också främst dessa verksamheter som förklarar den positiva trenden 2005-2008.
- Partihandeln med livsmedel etc. har minskat över en längre period. ICA och KF har exempelvis inte någon partihandelsverksamhet kvar i regionen. Denna typ av partihandel kan komma att minska ytterligare.

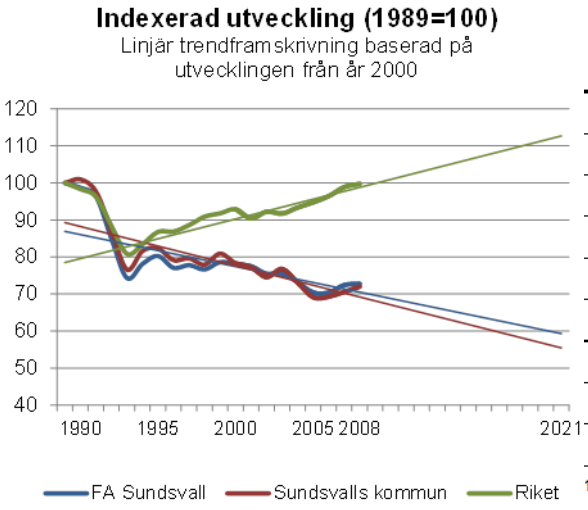

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Allmän service och reparation av motorfordon utom motorcyklar	499	92%	8%	236	215	21
2. Detaljhandel med drivmedel	285	46%	54%	-54	-55	1
3. Partihandel med övriga maskiner för industri, handel och sjöfart	271	85%	15%	67	61	6
4. Partihandel med virke, andra byggmaterial och sanitetsgods	248	78%	22%	20	12	8
5. Handel med personbilar	234	88%	12%	29	22	7
6. Icke specialiserad partihandel med livsmedel, drycker och tobak	161	76%	24%	8	7	1
7. Detaljhandel med reservdelar och tillbehör till motorfordon utom	122	85%	15%	32	36	-4
8. Handel med lastbilar, bussar och specialfordon	101	93%	7%	-41	-36	-5
9. Partihandel med övriga hushållsvaror	96	53%	47%	46	31	15
10. Partihandel med VVS-armatur	92	88%	12%	34	28	6

Figur 26: Trender och dominerande branscher inom partihandeln

5.7 Detaljhandel

Detaljhandeln omfattar både dagligvaruhandel, t.ex. livsmedel och hygienartiklar, och sällanköpshandel som möbler, elektronik och kläder.

Branschen i riket

Sex procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom detaljhandeln och branschen har vuxit stadigt sedan 1997, då återhämtningen efter 1990-talskrisen tog fart. Ett levande och diversifierat detaljhandelsutbud är viktigt för att skapa en attraktiv stadskärna men även höja attraktionskraften för kringliggande boendeområden.

Detaljhandelns utveckling styrs av befolkningsunderlaget samt köpkraften i en region och förväntas växa i takt med befolkningen. Det gäller framför allt för dagligvaruhandeln, men även för sällanköpshandeln som dock i större utsträckning är köpkraftsberoende, det vill säga kopplad till medelinkomsten i en region och den ekonomiska konjunkturen.

Detaljhandelns lokalisering är till stor del inriktad mot befolknings- och sysselsättningstäta lägen och tenderar att bli mer och mer koncentrerad till större orter samtidigt som affärer i mindre kommuner läggs ner. Då handeln är utpräglat besöksintensiv eftersträvas närhet eller hög tillgänglighet med såväl bil som kollektivtrafik. Att kunna erbjuda attraktiva lägen är den enskilt viktigaste faktorn för att stimulera utbudet av handel i en region.

Etableringen av detaljhandel sker både i centrum och på externa handelsplatser. En tydlig trend är att allt fler konsumenter väljer att åka till större, externa handelsplatser för att göra sina inköp. En anledning är de externa handelsplatsernas stora utbud av varor, ofta också lågprisalternativ. Utvecklingen drivs även på av handelsföretagen, eftersom en etablering utanför stadskärnan underlättar leveranser och minskar kostnaderna för mark och hyror. Denna utveckling skapar ofta vissa spänningar mellan centrumhandeln och externhandeln. Motsättningarna rör framför allt den utarmande effekt som externhandeln anses ha på centrumhandeln.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Detaljhandeln i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer inte större än i riket. År 2008 arbetade knappt 4 300 personer inom detaljhandeln i regionen, vilket motsvarar 6,1 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel är 6,9 procent i kommunen). Det är en lika hög andel som i riket. Utvecklingen har dock varit något svagare än i riket.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

De flesta orter har en någorlunda lika stor andel av regionens arbetstillfällen inom detaljhandeln som av samtliga arbetstillfällen. Dagligvaruhandeln är mer utspridd än sällanköpsvaruhandeln. Sundsvalls tätort har relativt sett mindre detaljhandel än övriga

verksamheter. Det gäller även Härnösand och Timrå. Sundsbruk har både en stor andel av regionens arbetstillfällen inom detaljhandeln och en mycket hög specialisering, vilket beror på Birsta handelsområde. En tredjedel av regionens sysselsättning inom detaljhandeln i tätorterna finns i Sundsbruk.

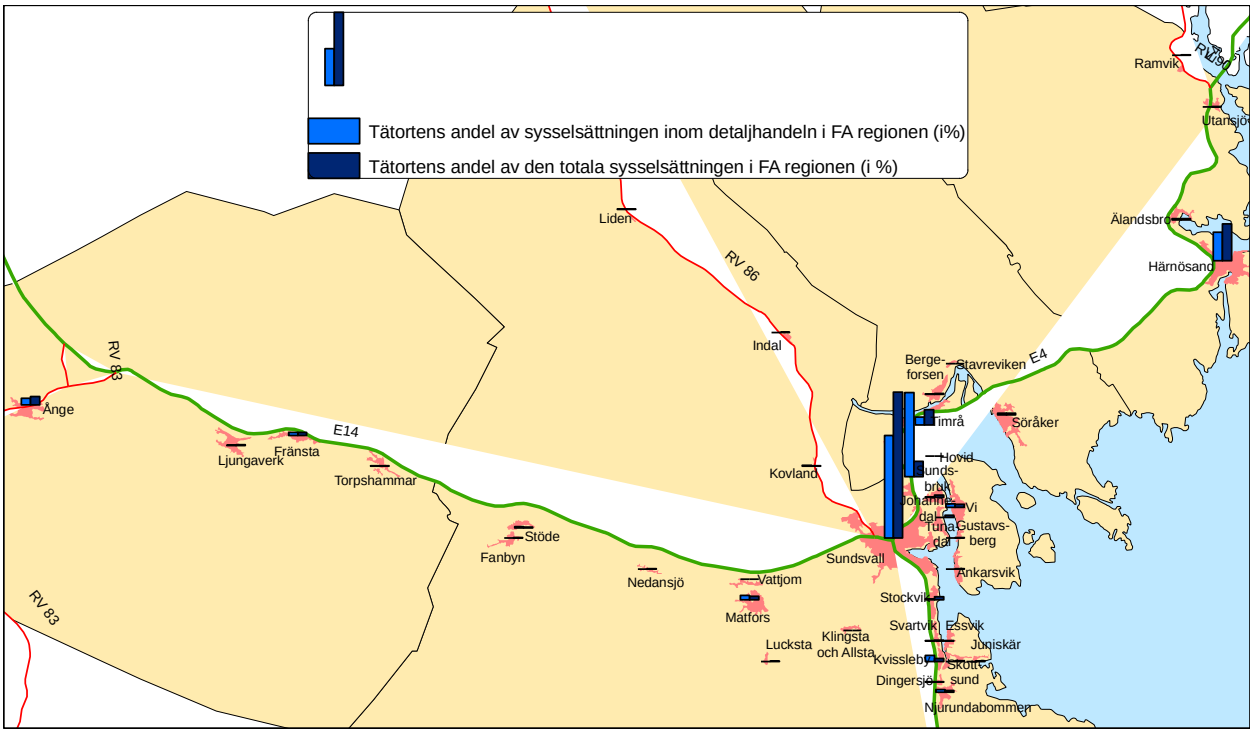

Figur 27: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen inom detaljhandeln i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

Sundsvalls kommun är utan tvekan motorn i FA-regionens detaljhandel.

- Åtta av tio arbetstillfällen inom detaljhandeln i FA-regionen finns dessutom i Sundsvalls kommun (att jämföra med sju av tio arbetstillfällen totalt sett).
- Sysselsättningsutvecklingen i Sundsvalls kommun har varit mer gynnsam än i riket under 2000-talet (åtminstone fram till år 2008).
- Det är också under denna period som Sundsvalls andel av detaljhandeln i FA-regionen har ökat som mest. Under perioden 1990-2000 ökade kommunens andel enbart med två procentenheter, medan ökningen var åtta procentenheter mellan åren 2000-2008.
- År 2007 omsatte detaljhandeln knappt 8,4 miljarder kronor i FA-Sundsvall. Sundsvalls kommun stod för hela 77,9 procent av omsättningen. Bland sällanköpsvarorna var kommens andel hela 86,8 procent.

De 10 största branscherna i FA-regionen är ungefär densamma som i riket. Den breda livsmedelshandeln (ej varuhus eller stormarknad) är den största branschen inom detaljhandeln. Sundsvalls FA-region har också relativt riket en stor butikshandel med möbler för hemmet, vilket beror på närvaron av IKEA i Birsta handelsområde (år 2010 var IKEA den 19:e största arbetsgivaren i Sundsvalls kommun). År 2008 färdigställdes det nya köpcentrumet Birsta City då IKEA öppnade upp i nya lokaler och ca 35 nya butiker tillkom. Samma år öppnade Konsum Nord upp en 9 000 kvadratmeter stor Coop forum-butik nära IKEA. Birsta City är Norrlands

största köpcentrum (40 000 kvadratmeter shopping, över 90 butiker och över 4,2 miljoner besökare per år). Investeringarna var stora och förväntningarna höga och så kom krisen. Krisen gav upphov till ökad konkurrens inom köpcentrumet, men därefter har utvecklingen vänt till det positiva. Omsättningen och antalet besökare har ökat. Sedan 2009 har ökningen legat över riksgenomsnittet.

Branscher som ökade mellan 2003 och 2008 var bland annat järnhandel, bygg- och VVS-varor och butikshandel med elektriska hushållsmaskiner och apparater – enskilda etableringar gör stor skillnad.

Detaljhandeln är generellt sett kvinnodominerad, men det finns också branscher som är mansdominerade. Av de tio största branscherna inom detaljhandeln i FA-regionen är butikshandeln med elektriska hushållsmaskiner och apparater samt sport- och fritidsartiklar mansdominerade. Kvinnodominerade branscher är klädhandeln, apotekshandel, butikshandel med blommor etc., livsmedelshandeln. En mer jämn könsfördelning i arbetskraften råder inom butikshandel med järnhandels-, bygg- och VVS-varor samt butikshandel med möbler för hemmet.

Detaljhandeln i Sundsvallsregionen har ett storregionalt upptagningsområde, vilket till stor del beror på IKEAs närvaro i Birsta handelsområde. Detta gynnar givetvis övriga butiker. Birsta handelsområde är givetvis motorn för detaljhandeln i FA-regionen.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kan detaljhandeln i FA Sundsvall väntas växa i samma utsträckning de kommande tio åren som mellan perioden 2000-2008? En sådan utveckling skulle innebära att drygt 1 200 fler personer arbetar inom detaljhandeln år 2021 jämfört med 2008. Det finns flera faktorer som talar för en fortsatt gynnsam utveckling.

- Sundsvall har en god infrastruktur kring detaljhandeln. Erik Sandemo vid Svensk Handel menar att ett samlat område för externhandeln, som exempelvis i Sundsvall och Karlstad, är en lyckad strategi. Umeå är ett exempel på en stad som har splittrat upp detaljhandeln på tre externhandelsområden (med ett fjärde på gång om etableringen av IKEA blir en realitet).
- En annan faktor som talar för en god utveckling av detaljhandeln i Sundsvall även framgent är att kompetensförsörjningen inte är ett problem för handeln. Vid Sundsvalls gymnasium finns ett handels- och administrationsprogram som är förberedande för handeln. Med undantag för chefspositioner är handeln ett genomgångsyrke, som i hög utsträckning anställer yngre personer.
- På grund av Sundsvalls attraktivitet kan den ökade konkurrensen från utländska aktörer inom detaljhandeln innebära en fortsatt utveckling för Sundsvall. Exempel på sådana aktörer som har etablerat sig i Sverige de senaste åren är Media Markt och Bauhaus. Birsta City företagarförening gör bedömningen att det kommer fler sådana aktörer, vilket totalt sett kan innebära fler sysselsättningstillfällen inom detaljhandeln totalt sett.

Det finns dock faktorer som talar emot en fortsatt utveckling i paritet med den starka utvecklingen sedan år 2000. Detaljhandelns utvecklingspotential i Sundsvalls FA-region beror till största delen på vad som händer i Birsta och i konkurrerande städer.

- Detaljhandeln blir alltmer likriktad. Allt fler medelstora städer (Umeå, Örnsköldsvik m.fl.) har de flesta stora kedjorna. Vad är mervärdet av att åka till Sundsvall för att handla om samma affärer finns i andra städer?
- En etablering av IKEA i Umeå skulle påverka IKEA i Sundsvall. Ett minskat upptagningsområde för IKEA skulle slå mot övriga butiker i Birsta.
- I jämförelse med storstäderna saknas mindre specialiserade butiker med egna och unika varor. Även om förutsättningarna för sådana butiker är sämre i Sundsvall än i storstäderna skulle en sådan inriktning kunna vara något för centrumhandeln, som har svårt att konkurrera med Birsta.
- Sundsvalls detaljhandel har en stark regional prägel. Om Sundsvall inte förmår locka fler besökare till regionen kommer utvecklingen inom detaljhandeln att stagnera. Befolkningsutvecklingen i regionen är för svag för att kompensera för detta.

Vad krävs för att utvecklingen inom detaljhandeln ska bli fortsatt god? Hur ska Sundsvall kunna sticka ut i takt med att handeln blir mer likriktad?

- Trenden går mot att tänka i termer av destinationer och helhetsupplevelser. Destinationstänkandet innebär att tydliga varumärken måste skapas. Turismnäringen jobbar exempelvis mycket med konsumtionen av upplevelser.
- Det krävs därför en ökad samverkan med evenemangsindustrin, turism- och besöksnäringen samt hotell- och restaurangverksamheter. En gemensam vision, gemensamma strategier, samt gemensamma marknadsföringsinsatser.

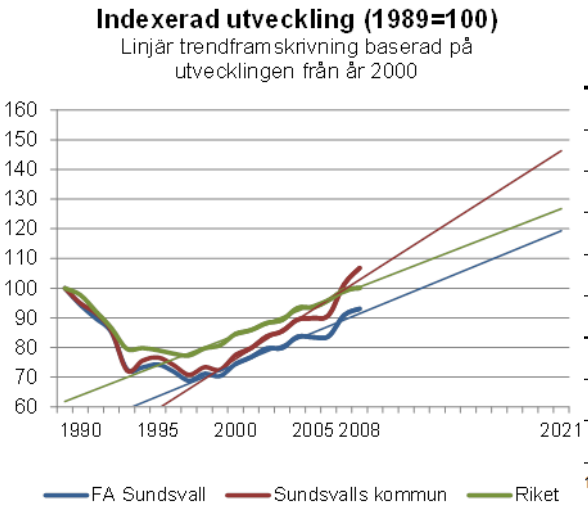

	De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
		Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1.	Livsmedelshandel med brett sortiment, ej varuhus eller stormarknad	930	29%	71%	1	19	-18
2.	Butikshandel med möbler för hemmet	315	40%	60%	91	28	63
3.	Butikshandel med herr-, dam- och barnkläder, blandat	263	19%	81%	64	12	52
4.	Butikshandel med järnhandels-, bygg- och VVS-varor	249	59%	41%	114	45	69
5.	Varuhus- och stormarknadshandel, mest livsmedel, drycker och tobak	225	30%	70%	-34	1	-35
6.	Butikshandel med damkläder	196	0%	100%	196	0	196
7.	Butikshandel med sport- och fritidsartiklar	162	64%	36%	21	14	7
8.	Apotekshandel	153	6%	94%	41	0	41
9.	Butikshandel med elektriska hushållsmaskiner och apparater	149	70%	30%	116	78	38
10.	Butikshandel med blommor och andra växter, frön och gödselmedel	125	18%	82%	40	4	36

Figur 28: Trender och dominerande branscher inom detaljhandeln

5.8 Rekreation, kultur och sportverksamhet

Denna bransch omfattar kulturella verksamheter såsom arkivverksamhet, musei- och kulturminnesvård, folkbiblioteksverksamhet, konstnärlig verksamheter samt radio- och TV-verksamhet, samt sportverksamheter som idrottsutövning, drift av sporthallar samt spel- och vadhållningsverksamhet. Vissa delar av denna bransch ingår i det som brukar definieras som kulturella och kreativa näringar (mer om detta i kapitel 6).

Branschen i riket

Rekreation, kultur och sportverksamhet är som bransch relativt begränsad storleksmässigt men kännetecknas även av en stor mängd icke-kommersiell verksamhet, som inte ingår i den formella redovisningen. Drygt två procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom branschen, som har vuxit stadigt sedan mitten av 90-talet, då återhämtningen började återhämta sig.

Branschen följer till stor del befolkningen och dess utveckling i regionen men påverkas även av upplevelseindustrins gynnsamma utveckling det senaste decenniet. Turismen spelar med andra ord också en betydelsefull roll för branschens lokala utveckling.

Det lägesspecifika lokaliseringsmönstret samvarierar med såväl sysselsättnings- som befolkningstätheten, vilket innebär att verksamhet företrädesvis söker sig till centrala, lättillgängliga lägen. Branschen samvarierar ofta med hotell- och restaurangverksamhet och företagstjänster samt i viss mån personliga tjänster, viss detaljhandel (främst konfektionshandeln) och offentlig förvaltning. Nya anläggningar kan bryta befintliga mönster, men tillgänglighet är alltid en viktig lokaliseringsfaktor.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Rekreation, kultur och sportverksamhet i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer marginellt större än i riket. År 2008 arbetade drygt 1 800 personer inom branschen i regionen, vilket motsvarar 2,6 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel är 2,4 procent i kommunen). Det är en lika hög andel som i riket. Utvecklingen har dock varit något starkare än i riket, särskilt i början av 00-talet då Casino Cosmopol startade sin verksamhet. Idag sysselsätter casinot ca 200 personer.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Arbetstillfällena inom rekreation, kultur och sportverksamheter i regionen har liksom så många andra verksamheter sin tyngpunkt i Sundsvallstrakten. De flesta tätorterna har dock en andel av regionens sysselsättning som motsvarar deras totala andel av regionens arbetstillfällen i tätorterna. Sundsbruk har en väldigt liten andel av regionens arbetstillfällen inom rekreation, kultur och sportverksamhet, vilket beror på handeln är så dominerande i tätorten. Det gäller även andra branscher som utbildning, vård och offentlig förvaltning. Härnösand har med en knapp femtedel av samtliga arbetstillfällen inom rekreation, kultur och sport en viss specialisering inom branschen. Fränsta i Ånge kommun är dock den tätort som har högst

specialiseringskvot (5,4) inom branschen och drygt sex procent av arbetstillfällen. 97 av knappt 700 arbetstillfällen (14 %) i Fränsta ligger inom rekreation, kultur och sportverksamhet. För sin ringa storlek har Fränsta ett rikt föreningsliv och en slalombacke vid Getberget.

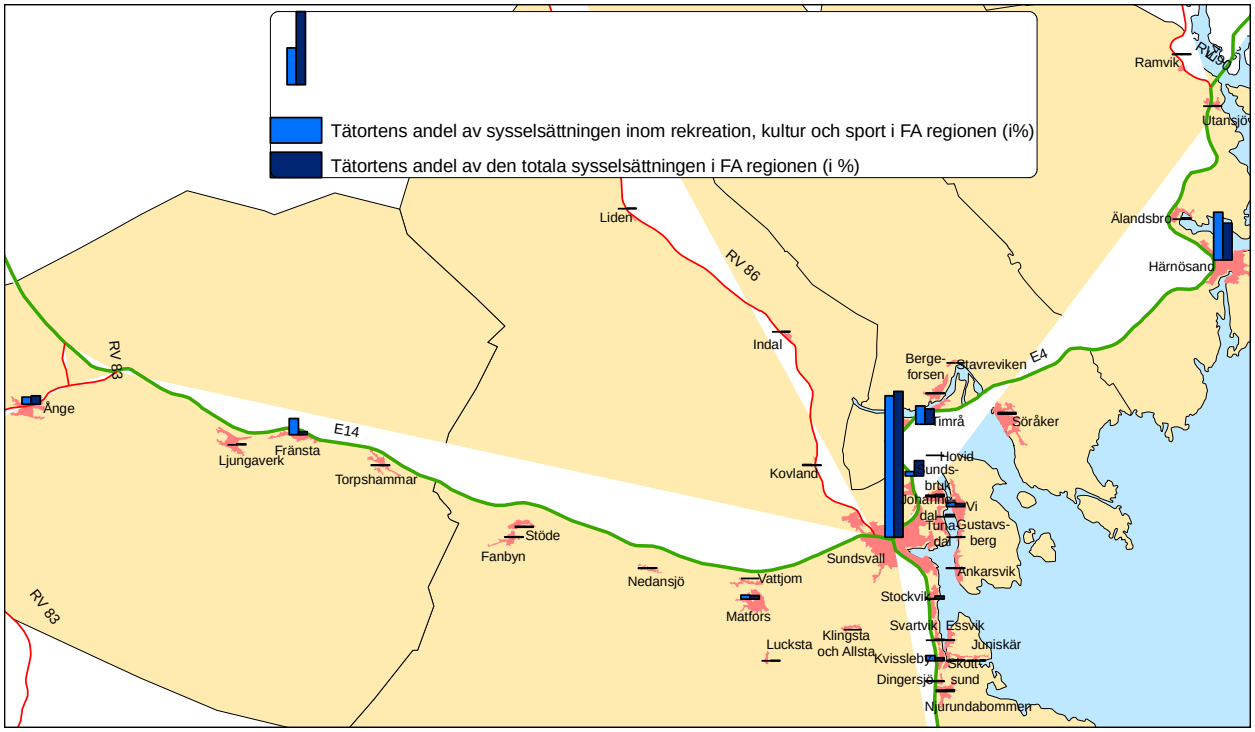

Figur 29: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i rekreation, kultur och sportverksamheter i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

De största branscherna inom rekreation, kultur och sportverksamhet är ungefär densamma som i riket, även om rangordningen skiljer sig något. Bland de kulturrelaterade verksamheterna i FA-Sundsvall sysselsätter arkivverksamhet[18], folkbiblioteksverksamhet, samt konstnärliga, litterära och artistiska verksamheter flest personer. Sysselsättningen ökade i dessa branscher under perioden 2003-2008. Antalet sysselsatta inom radio- och TV-programverksamhet samt museiverksamhet och kulturminnesvård är lägre och sysselsättningen har inte ökat i dessa branscher. Radio- och TV-verksamhet har minskat med 49 personer, vilket till största delen är ett resultat av rationaliseringen inom Sveriges Radio och Sveriges Television i mitten av årtiondet.

Könsfördelningen inom de kulturella näringarna är förhållandevis jämn. Den antalsmässiga kvinnodominansen är störst inom folkbiblioteksverksamhet, museiverksamheten och kulturminnesvården.

[18] I Härnösand finns ett av Sveriges största landsarkiv som förvarar handlingar främst från statliga regionala myndigheter inom distriktet Gävleborgs, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län. Där finns även arkiv från ett stort antal företag och privatpersoner. Landsarkivet i Härnösand är dessutom nationell depå för inskrivningsmyndigheternas material, vilket innebär fastighetshandlingar från hela landet.

Bland de sportrelaterade verksamheterna sysselsätter idrottsutövning, drift av sporthallar, idrottsplatser och sportanläggningar samt spel- och vadhållningsverksamhet flest personer. Även om tävling med hästar är en relativt stor verksamhet är färre personer sysselsatta med detta.[19] Samtliga dessa verksamheter växte i numerär mellan 2003-2008. Tillväxten inom spel- och vadhållningsverksamheten var dock modest.

Könsfördelningen är tämligen jämn i samtliga stora sportrelaterade verksamheter utom i själva idrottsutövningen (79 procent män). En bidragande orsak till detta kan vara regionens profilstarka herrlag. I ishockey spelar Timrå i elitserien och Sundsvall i allsvenskan. I fotbollen spelar GIF-Sundsvall i Superettan. Sundsvall ligger dessutom ofta bra till i basketligan. På damsidan ligger också Sundsvall väl framme i olika sporter men är inte lika känt på nationell nivå.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kan de rekreation, kultur och sportverksamheterna i FA Sundsvall väntas växa enligt trenden sedan år 2000? En sådan utveckling skulle innebära att nästan 700 fler personer arbetar inom rekreation, kultur och sportverksamhet år 2021 jämfört med 2008. Det är knappast ett troligt scenario. Räknar vi emellertid bort casinots etablering ur ekvationen blir scenariot något mer realistiskt. Precis som i fallet med personliga tjänster och några andra branscher är förutsättningen för en bättre sysselsättningsutveckling inom branschen att regionens folkmängd ökar snabbare än tidigare. Om turismen utvecklas gynnar det även rekreation, kultur och sportverksamheter.

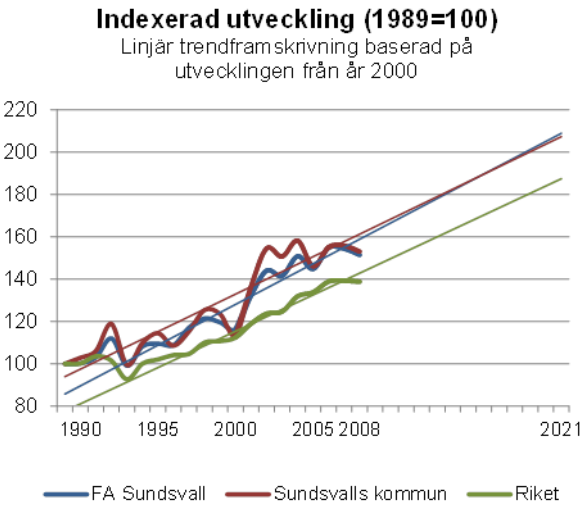

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Idrottsutövning	212	79%	21%	87	66	21
2. Arkivverksamhet	198	41%	59%	68	28	40
3. Folkbiblioteksverksamhet	190	29%	71%	40	22	18
4. Drift av sporthallar, idrottsplatser och andra sportanläggningar	187	61%	39%	58	34	24
5. Konstnärlig, litterär och artistisk verksamhet	185	60%	40%	50	32	18
6. Spel- och vadhållningsverksamhet	165	52%	48%	8	13	-5
7. Radio- och TV-programverksamhet	137	56%	44%	-49	-26	-23
8. Diverse övrig rekreationsverksamhet	112	43%	57%	-39	-36	-3
9. Tävling med hästar	101	50%	50%	33	18	15
10. Museiverksamhet och kulturminnesvård	91	38%	62%	0	-4	4

Figur 30: Trender och dominerande branscher inom rekreation, kultur och sportverksamhet

[19] Sundsvall har en ridklubb och evenemangsmässigt finns bland annat Sundsvalls Summer Horse Show som senast ägde rum 10-12 juni 2011.

5.9 Besöksnäringen

Besöksnäringen/turismen är en komplex sektor att beskriva då den spänner över flera olika branscher, samt att det per definition är den som konsumerar och inte vad som produceras som avgör vad som tillhör näringen. Detta avsnitt omfattar därför inte hela besöksnäringen, utan fokus i redovisningen ligger istället på hotell- och restaurangverksamheter. Vi har dock valt att använda det övergripande begreppet ”besöksnäring” för att betona vikten av ett helhetstänk kring besöksnäringen, samt nödvändigheten i branschöverskridande samverkan. Förutom hotell- och restaurangverksamhet är ju besöksnäringen intimt sammankopplad med detaljhandeln, transportsektorn samt kultur, rekreation och sportverksamheter.

Branschen i riket

Nästan tre procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom hotell och restaurangverksamhet och branschen har vuxit stadigt sedan mitten av 1990-talet, då återhämtningen tog fart efter 1990-talskrisen. Sedan dess har branschen framför allt vuxit under högkonjunkturer och varit stabil under lågkonjunkturer. Den 1 januari 2012 sänks restaurangmomsen från 25 till 12 procent.

Utbudet av hotell, restauranger och konferensanläggningar styrs i första hand av antalet invånare i och besökare till regionen. Det lägesspecifika lokaliseringsmönstret samvarierar generellt med sysselsättningstätheten, vilket beror på att branschen vanligtvis finns i centrala lägen men även i anslutning till stora arbetsplatskoncentrationer såsom industriområden och externhandelsplatser. Hotell- och restaurangverksamhet samvarierar därtill med andra centrumorienterade branscher som företagstjänster, samt i något lägre grad med personliga tjänster, detaljhandel och offentlig förvaltning.

År 2010 uppgick turismkonsumtionen i Sverige till drygt 254 miljarder kronor, vilket var en ökning med 3,2 procent jämfört med föregående år. Svenska fritids- och affärsresenärer stod för knappt två tredjedelar av konsumtionen, medan utländska besökare stod för drygt en tredjedel. Av den totala konsumtionen svarade varuhandeln för ca 40 procent, boende för ca 30 procent, transporter för ca 21 procent, samt kultur och tjänster för ca 9 procent.

Turismens betydelse är olika stor för de branscher som är direkt berörda av turismen. Turismens andel av förädlingsvärdet är till exempel 100 procent för resebyråer och arrangörer. Motsvarande andel för exempelvis luftfarten är 88 procent, för varuhandeln sex procent och för kultur samt för rekreation och serviceföretag elva procent. Turismens andel av förädlingsvärdet för den verksamhet som detta avsnitt fokuserar på – hotell och restaurangverksamhet – är 49 procent.

Den totala turistrelaterade konsumtionen i Sverige har ökat med nästan 70 procent i löpande priser sedan år 2000 (45 procent i fasta priser). Utländska besökares andel av den totala konsumtionen har ökat från cirka 27 till drygt 34 procent. Under perioden har dock turismens andel av Sveriges totala BNP varierat mellan 2,7 och 3,0 procent, vilket innebär att turismens andel av den totala ekonomin varit konstant.

År 2010 uppgick logiintäkterna på hotell, stugbyar och vandrarhem till 17,9 miljarder kronor i Sverige logiintäkter, vilket var en ökning med 8,3 procent jämfört med det närmast föregående

året. Enligt internationella bedömningar kommer turism och resande i ett globalt perspektiv att öka med drygt fem procent per år fram till år 2020.[20]

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Hotell och restaurangverksamhet i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer marginellt mindre än i riket. År 2008 arbetade drygt 1 800 personer inom branschen i regionen, vilket motsvarar 2,6 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel är 3,0 procent i kommunen). Av samtliga branscher i denna studie är hotell och restaurangverksamhet den bransch som har högst koncentrationsgrad (80 %) till Sundsvalls kommun. Denna andel har dock inte ökat sedan 1990.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch. Sundsvalls tätort har både högst andel av regionens arbetstillfällen samt specialiseringskvot inom hotell och restaurangverksamhet.

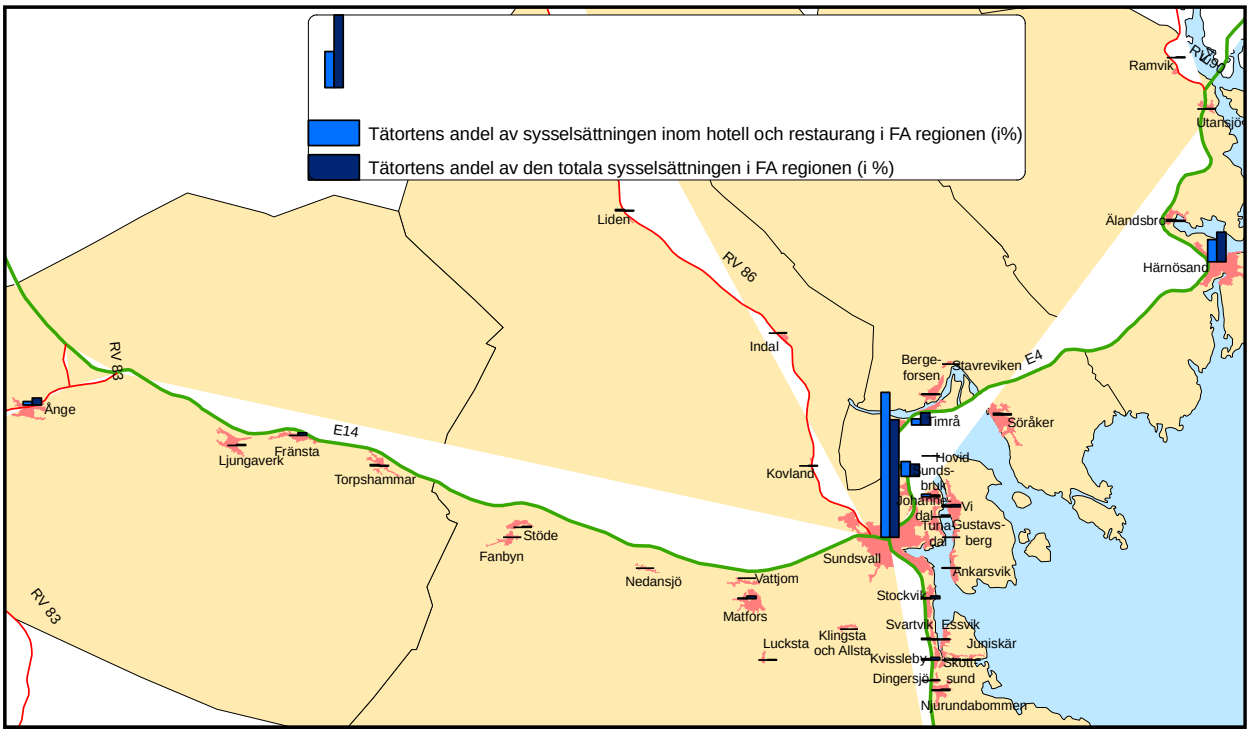

Figur 31: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i hotell och restaurangverksamhet i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

[20] Tillväxtverket, Fakta om svensk turism (2010)

Sedan mitten av 1990-talet har sysselsättningsutvecklingen inom hotell och restaurangverksamheter varit lika god i Sundsvalls FA-region och kommun som i riket. Utvecklingstakten under perioden 2000-2008 var dock något lägre än i riket. Eftersom befolkningsunderlaget inte har ökat i så stor utsträckning i regionen torde orsakerna till den starka utvecklingen inom branschen främst vara följande:

- Fler besökare (fritids- och affärsresenärer)
- Den allmänna ekonomiska utvecklingen var god under 00-talet, vilket innebar en ökad köpkraft.
- Nya vanor och förändrade attityder till att ”äta ute”. Vanorna blir alltmer ”urbana”.

Hotellverksamheten är antalsmässigt sett kvinnodominerad, medan könsfördelningen är jämn inom restaurangverksamheterna. Eftersom restaurangverksamheten utgör nästan hela branschen är könssammansättningen inom branschen relativt jämn.

Sundsvalls kommun har nyligen beslutat att starta ett näringslivsbolag som kommer att ansvara för kommunens näringslivsservice. Förutom nyföretagarrådgivning, service till befintliga företag och service till företag som vill etablera sig kommer bolaget även ansvara för turistbyråverksamhet och marknadsföring av varumärket Sundsvall ”Norrlands Huvudstad”. Näringslivsbolaget, som planerar att starta verksamheten 1 januari 2012 i stadshuset i Stenstan, kommer även att inrymma ett nytt ”Visitor Center”.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kan hotell och restaurangverksamheten i FA Sundsvall växa i samma utsträckning de kommande tio åren som mellan perioden 2000-2008? En sådan utveckling skulle innebära att cirka 160 fler arbetar inom branschen år 2021 jämfört med 2008. Det är definitivt en realistisk ökning.

För att få till stånd en långsiktigt gynnsam utveckling krävs dock ett helhetstänk kring hela besöksnäringen med en tydlig rollfördelning kring vilken aktör som gör vad. Sweco Eurofutures ser tre strategiska utmaningar som särskilt viktiga i detta arbete.

Den första är att det behövs ett intensivare samarbete mellan de branscher som har starkast koppling till besöksnäringen. För att besöksnäringen ska blomstra i det långa loppet måste Sundsvall få en tydligare profilering som besöksdestination. De berörda näringarna (hotell och restaurangverksamhet, evenemangsindustrin, detaljhandeln och transportsektorn) måste ha en tydlig strategi och en gemensam marknadsföring där Sundsvall ”paketeras”.

Den andra är att arbetet med att utveckla Sundsvall som besöksdestination måste Sundsvall bli bättre på att utnyttja de resurser som finns inom Mittuniversitetet (Centrumbildningen ETOUR) och IT-sektorn.

Det finns gott om kompetens inom ETOUR vid Mittuniversitetet när det gäller att utveckla och kommunicera kunskap om turism och resande. Det finns exempelvis också mycket att lära sig av städer som Östersund/Åre och Göteborg när det gäller att arrangera stora evenemang. I Sundsvall finns också ett stort kunnande om IT, vilket kan bidra till lösningar kring hur Sundsvall på bästa sättet kan marknadsföra sig på Internet. ”Nätet” är den viktigaste arenan för att marknadsföra Sundsvall som besöksdestination.

Den tredje utmaningen är att marknadsföra hela regionen. För att Sundsvall ska bli attraktivare för besökare (både fritids- och affärsresenärer) behöver även samarbetet öka mellan kommu-

nerna i regionen. Besöksnäringen struntar i kommungränser, och det borde också kommunerna göra. Strategin bör vara att marknadsföra bredden i utbudet som finns i hela regionen. Det ger dels stordriftsfördelar i själva arbetet med marknadsföringen. I förlängningen leder troligtvis ett bredare utbud till att höja attraktiviteten för Sundsvall som besöksdestination.

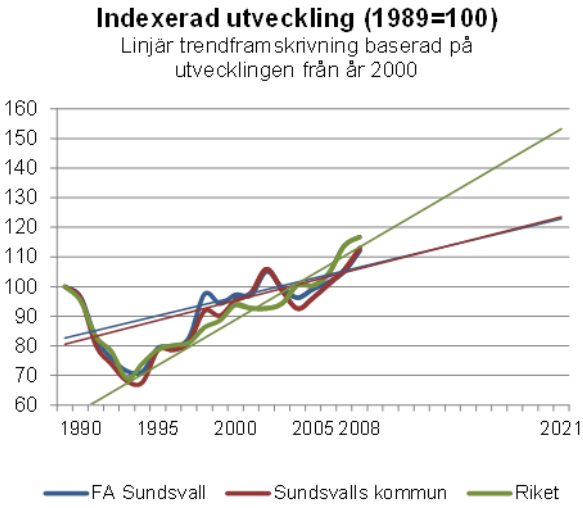

De nio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Restaurangverksamhet	1 370	47%	53%	276	89	187
2. Hotellverksamhet med restaurangrörelse	358	26%	74%	37	4	33
3. Hotellverksamhet utan restaurangrörelse	45	22%	78%	17	-2	19
4. Centralköksverksamhet för skolor, omsorgs- och andra institutioner	14	0%	100%	14	0	14
5. Stugbyverksamhet m.m.	12	58%	42%	12	7	5
6. Vandrarhemsverksamhet m.m.	11	45%	55%	11	5	6
7. Övrig catering	9	0%	100%	9	0	9
8. Drift av konferensanläggningar	5	0%	100%	5	0	5
9. Campingplatsverksamhet m.m.	5	0%	100%	5	0	5

Figur 32: Trender och dominerande branscher inom hotell och restaurangverksamhet

5.10 Vård och omsorg

Branschen omfattar framför allt äldreomsorgen såsom äldreboende och öppna sociala insatser, såsom hemtjänsten. Andra verksamheter som ingår är vård och omsorg/öppna sociala insatser för personer med funktionsnedsättning. Öppna sociala insatser för barn och unga och vuxna med missbruksproblem räknas också in.

Branschen i riket

Precis som hälso- och sjukvården är äldreomsorgen reglerad i lagstiftningen. Politiska beslut har således stor påverkan på vård- och omsorgssektorn. Två reformer som har haft respektive kommer att ha betydelse för vård- och omsorgssektorn är den s.k. Ädelreformen och Lagen och valfrihetssystem (LOV).

- År 1992 genomfördes den så kallade Ädelreformen, som innebar att ansvaret för långvarig service, vård och omsorg för äldre och personer med funktionsnedsättning flyttades från landstingen till kommunerna. Kommunerna blev bland annat skyldiga att tillhandahålla särskilda boendeformer (ålderdomshem, servicehus, gruppbostäder samt landstingens gamla sjukhem) för service och omvårdnad för människor med behov av särskilt stöd.
- Genom introduktionen av LOV etableras spelregler för de kommuner och landsting som avser konkurrenspröva vissa av sina verksamheter. Valet av utförare av stöd, vård- och omsorgstjänster överlåts till brukaren eller patienten. Lagen kan bl.a. tillämpas på omsorgs- och stödverksamhet för äldre och för personer med funktionsnedsättning, samt på hälso- och sjukvårdstjänster.

Det är dock demografiska faktorer som huvudsakligen styr branschens omfattning och tillväxt. Nio procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom vård- och omsorgsbranschen. Antalet sysselsatta har ökat stadigt sedan slutet av 1980-talet. Sektorn kan förväntas fortsätta växa i takt med befolkningen och en stigande medelålder. Höga krav på tillgänglighet innebär också som regel en spridning av arbetsställen mellan olika delar av kommunen och mellan kommuner. Följande trender väntas få en ökad betydelse för sektorn:

- Utveckling av mer specialiserade boenden och tilläggstjänster inom vården som kan finansieras av offentliga och privata medel.

- Ett ökat utbud och efterfrågan på nischade äldreboenden i landet, t ex ”privat äldreboende i lantlig idyll”. Det kommer sannolikt även etableras fler seniorboenden för 60 plus åringar de närmaste åren med diverse trygghetsfunktioner och tilläggstjänster kopplat till boendet.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Vård- och omsorgsverksamheten i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer lika stor som i riket. År 2008 arbetade knappt 6 200 personer inom hälso- och sjukvården i regionen, vilket motsvarar 8,8 procent av samtliga sysselsatta (motsvarade andel i kommunen är 7,7 procent).

Sysselsättningsutvecklingen inom vård och omsorg har varit ungefär lika god som i riket. Tillväxten i kommunen har varit något starkare än i FA-regionen som helhet. Mellan 2003 och 2008 ökade sysselsättningen framför allt inom öppna sociala insatser för äldre personer respektive personer med funktionshinder. Sysselsättningen minskade i vård och omsorg i bostad med särskild service för äldre samt personer med funktionshinder. I likhet med hälso- och sjukvården är vård- och omsorgsbranschen kvinnodominerad.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

I mindre tätorter arbetar relativt sett många personer inom vård och omsorg, vilket främst beror på att äldreomsorgen är lokal till karaktären. Att Sundsvall inte har en specialisering inom vård och omsorg beror på stordriftsfördelar inom branschen och ett mer diversifierat näringsliv totalt sett.

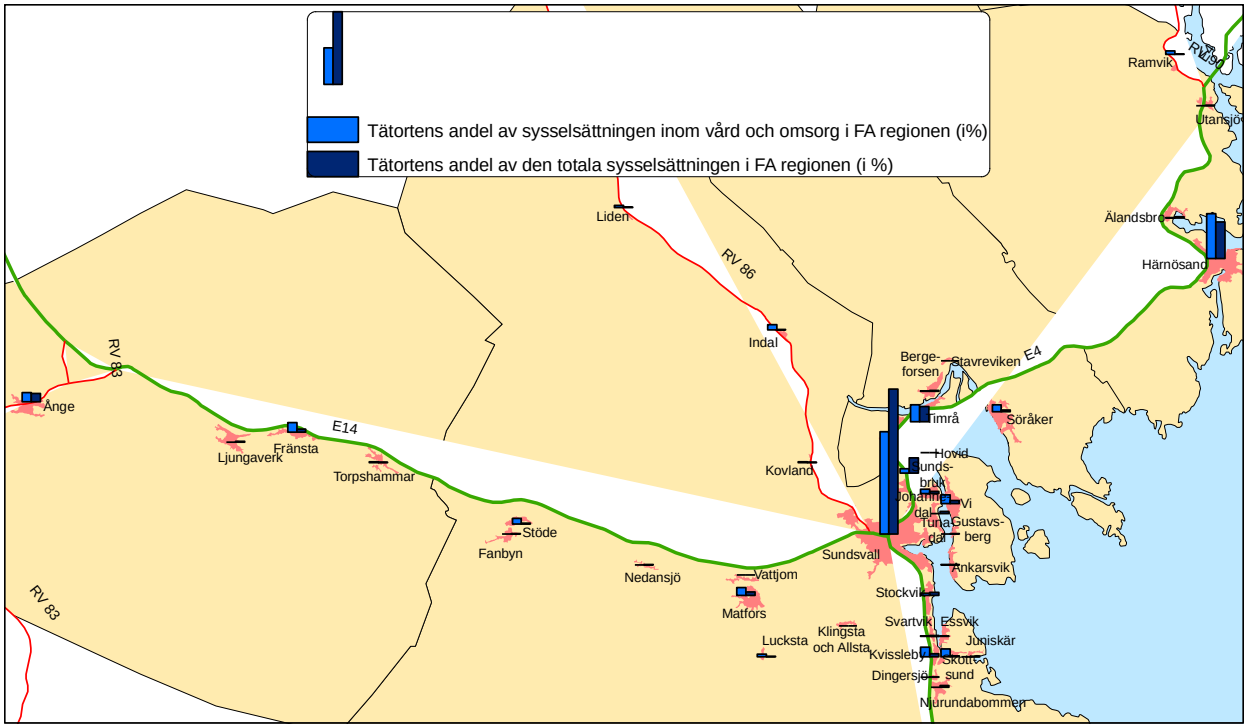

Figur 33: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i vård och omsorg i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Hur kommer då utvecklingen i denna bransch att se ut fram över? För det första så kommer den även fortsättningsvis att styras av demografiska situationen. Den kommer också att styras av förutsättningarna att finansiera det offentliga åtagandet. Men det finns därutöver flera tendenser som kan komma att påverka branschens utveckling på marginalen. Den successiva förflyttningen inom hälso- och sjukvården från institutioner till primär- och hembaserad sjukvård i landet kommer sannolikt att fortsätta och t o m förstärkas. Trenden är också tydlig när det gäller att gå från vård och omsorg i särskilda boendeformer till hemvård och öppenvårdsinsatser. Ytterligare en faktor, som många bedömare ofta lyfter fram, är förändrade efterfrågemönster. Det handlar då om värderingsstyrda, men också delvis utbudsstyrda (fler utförare, större variation på utbudet etc.) förändringar som kan komma att påverka olika delbranscher inom vård- och omsorg i positiv eller negativ riktning. Största effekten kommer dock troligen introduktionen av LOV (alternativa utförare) att kunna få. Det finns ännu olika politiska uppfattningar i Sundsvall om lämplig takt och omfattning i denna förändring, men erfarenheter från andra delar av landet pekar initialt på att det uppstår nya små, ofta kvinnligt drivna, företag i LOV:s kölvatten. En del av dem har kunnat erbjuda ett utökat, och privat finansierat utbud utöver det utbud som finansieras med kommunala ersättningar. Här kan eventuellt nya arbetstillfällen tillkomma.

Generellt sett pekar det mesta på en fortsatt utveckling av sysselsättningen i sektorn, frågan är snarare om den huvudsakligen kommer att ske i offentlig regi eller i privata alternativ.

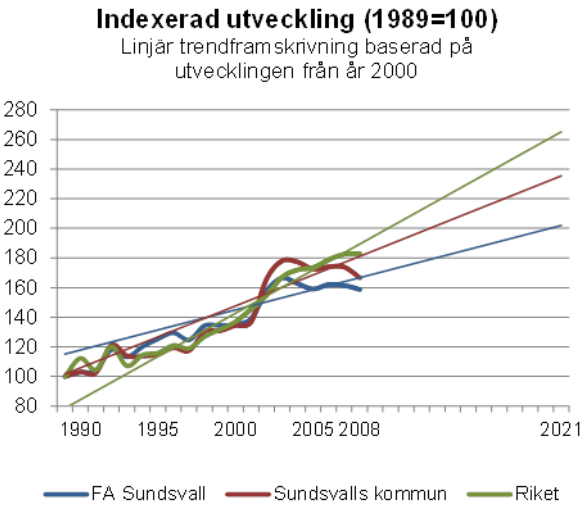

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Öppna sociala insatser för äldre personer	2 294	15%	85%	156	13	143
2. Vård och omsorg i särskilda boendeformer för äldre personer	2 008	7%	93%	-86	11	-97
3. Vård och omsorg i bostad med särskild service för personer med funktionshinder	801	20%	80%	-35	4	-39
4. Öppna sociala insatser för personer med funktionshinder	599	24%	76%	240	50	190
5. Heldygnsvård med boende för barn och ungdomar	153	29%	71%	-65	-22	-43
6. Övriga öppna sociala insatser för vuxna	108	32%	68%	-61	-2	-59
7. Öppna sociala insatser för barn och ungdomar	87	39%	61%	-59	-16	-43
8. Öppna sociala insatser för vuxna med missbruksproblem	42	31%	69%	12	-5	17
9. Heldygnsvård med boende för vuxna med missbruksproblem	30	43%	57%	10	5	5
10. Humanitära insatser	11	0%	100%	11	0	11

Figur 34: Trender och dominerande branscher inom vård och omsorg

5.11 Hälso- och sjukvård

Hälso- och sjukvården omfattar specialiserad sluten somatisk och psykiatrisk sjukvård, öppen hälso- och sjukvård vid sjukhus, vårdcentraler och dylikt, tandvård, samt annan hälso- och sjukvård såsom ambulanstransporter och ambulanssjukvård, medicinsk laboratorieverksamhet, vård vid sjukhem utan läkare, mödra- och barnavårdscentral, distriktsköterskevård etc. Det kan förefalla överraskande, men statistiskt tillhör veterinärverksamhet också hälso- och sjukvården.

Branschen i riket

Drygt sju procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom hälso- och sjukvården. Efter de kraftiga nedskärningarna på 1990-talet har antalet sysselsatta inom hälso- och sjukvård varit förhållandevis konstant, med viss omfördelning mellan olika verksamhetsområden.

Branschens utveckling totalt sett styrs i huvudsak av länets befolkningsunderlag, men växer även med befolkningens stigande ålder. Medan sjukhusvården är koncentrerad till en plats med ett stort upptagningsområde är primärvård och folktandvård mer lokalt orienterad och styrs till stora delar av befolkningsunderlaget i respektive bostadsområde. Följande trender väntas få en ökad betydelse för hälso- och sjukvården:

- Det finns en ökad benägenhet att investera i personlig hälsa och kosmetiska ingrepp. Framväxten av privat finansierad sjukvård tenderar att spä på denna utveckling, med plastikkirurgi, ögonoperationer m.m.
- På nationell nivå diskuteras behovet av färre servicepunkter i den offentliga sjukvården, till följd av ansträngd finansiering och behov att dra nytta av skalfördelar samt upprätthålla hög kompetens. Konkurrensutsättning och privatisering av verksamhet kan dock innebära viss brytning mot rådande trend, där individer väljer att själva finansiera fler vårdtjänster.
- Sjukhusen blir alltmer specialiserade

- En större del av sjukvården tillhandahålls i öppen vård. Det gäller såväl vid som utanför sjukhusen, och i tilltagande utsträckning i patienternas hem. Antalet akutsjukhus och vårdplatser har minskat.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Hälso- och sjukvården i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer något större än i riket. År 2008 arbetade knappt 5 700 personer inom hälso- och sjukvården i regionen, vilket motsvarar 8,1 procent av samtliga sysselsatta (motsvarade andel i kommunen är 9,1 procent).

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

I mindre tätorter arbetar relativt sett många personer inom vård och omsorg, vilket främst beror på att äldreomsorgen är lokal till karaktären. Att Sundsvall inte har en specialisering inom vård och omsorg beror på stordriftsfördelar inom branschen och ett mer diversifierat näringsliv totalt sett. I och med länssjukhuset har Sundsvalls tätort både högst andel av regionens arbetstillfällen (76 %) samt specialiseringskvot (1,3) inom hälso- och sjukvården.

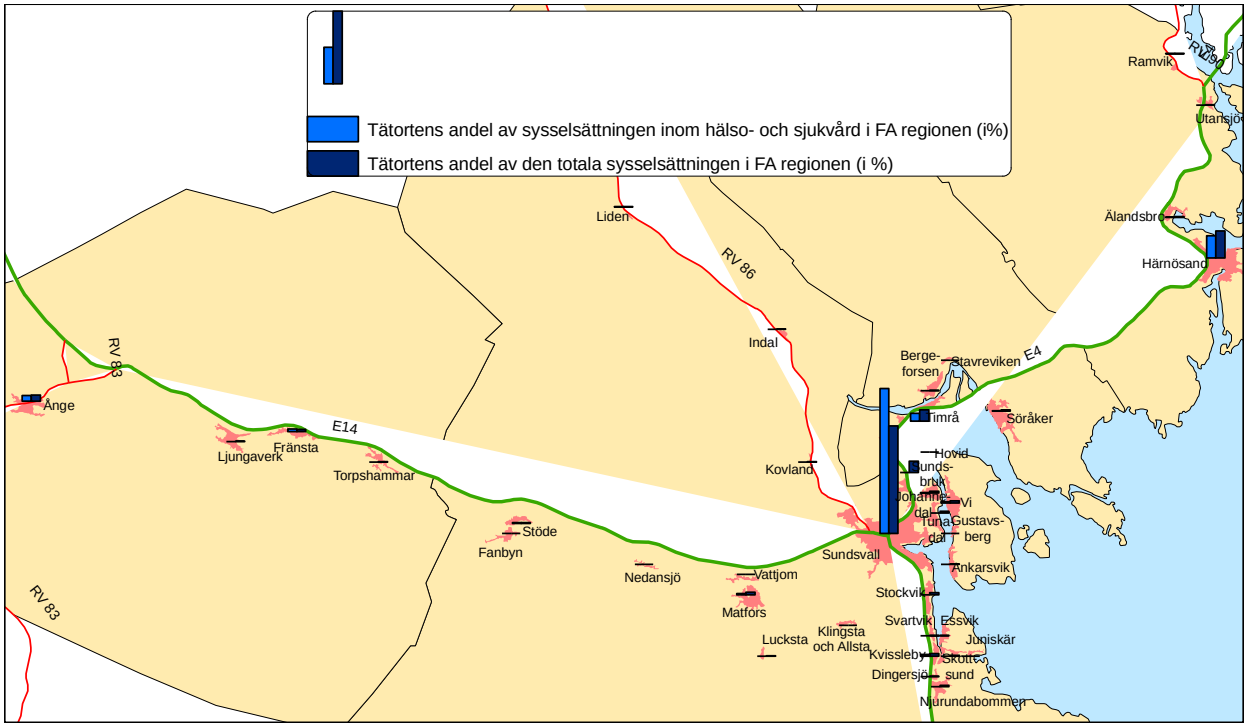

Figur 35: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i hälso- och sjukvård i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

Sysselsättningsminskningen har relativt sett varit klart större än i riket. Utvecklingen i Sundsvalls kommun har dock varit likvärdig med riket, vilket innebär att hälso- och sjukvården i FA Sundsvall har koncentrerats till Sundsvalls kommun. År 1990 arbetade 67 procent av de förvärvsarbetande inom hälso- och sjukvården i Sundsvalls kommun. År 2008 hade andelen ökat till 79 procent.

Den stora förändringen inom hälso- och sjukvården i regionen med avseende på sysselsättningen är omfördelningen av arbetskraft från specialiserad sluten somatisk sjukvård till den öppna hälso- och sjukvården (som inte bedrivs på sjukhus). Mellan 2003 och 2008 minskade antalet sysselsatta i den förstnämnda verksamheten med drygt 600 personer, medan den sistnämnda verksamheten ökade med drygt 500 personer. En liknande utveckling pågår i hela riket och är ett uttryck för utvecklingen att en större del av sjukvården tillhandahålls i öppen vård och i patienternas hem.

Hälso- och sjukvården är i hög grad kvinnodominerad. Det gäller också inom de största verksamheterna ”specialiserad sluten somatisk sjukvård” samt ”öppen hälso- och sjukvård (ej på sjukhus)”.

Länssjukhuset har verksamheter både i Sundsvall och i Härnösand, och inrymmer akutsjukhusvård och olika servicefunktioner. Ca 2 900 personer arbetar vid länssjukhuset. Antalet vårdplatser uppgår till knappt 400 stycken, varav 65 finns inom psykiatrin. Vissa av kliniker ansvarar för länssjukvård till befolkningen i hela Västernorrlands län. Specialistvård finns tillgänglig dygnet runt i Sundsvall.

Det finns få privata aktörer inom hälso- och sjukvården. Specialistläkarhuset i Sundsvall AB siktar på att bli en komplett läkarklinik som kan leverera vård från den första undersökningen till operation och även vara ett stöd under rehabilitering. Det handlar främst om operationer där patienten kan lämna sjukhuset samma dag efter ingreppet. Basen för Specialistläkarhuset utgörs av företag som har tecknat försäkringar för att snabbt kunna få vård för sina anställda, samt privatpersoner med försäkringar.

I likhet med riket i helhet har landstinget i Västernorrlands län genomfört besparingar, som bland annat har inneburit färre vårdcentraler och sammanslagningar av vårdcentraler. Den nya etableringsfriheten inom primärvården kan dock vara på väg att vända den trenden. Den privata vårdcentralen Sundsvalls vårdcentral i Skönsmon är den nyaste vårdcentralen i kommunen.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Efter nedskärningarna inom hälso- och sjukvården under 1990-talskrisen har sysselsättningen legat på en konstant nivå i kommunen, regionen och riket sedan 1997. Potentialen för ökad sysselsättning fram till år 2021 bedöms vara klart begränsad såvida befolkningsutvecklingen inte tar fart.

- På sikt lär den ökande andelen äldre i befolkningen leda till fler sysselsatta inom hälso- och sjukvården. Detta kommer dock troligtvis inte ske i någon större omfattning förrän under 2020-talet, då 40-talisternas vårdbehov kommer öka.
- Sjukvårdstjänster utförs idag nära ”kunden” med stora krav på tillgänglighet och det krävs ny teknik för att öka de distansoberoende behandlingarna. Något som sannolikt

kommer på sikt men inte i någon större omfattning de närmaste 10 åren. Utveckling styrs därför i första hand av befolkningsunderlag och -struktur.

- Om sjukvårdstjänsterna utförs av privata eller offentliga aktörer påverkar sysselsättningsutvecklingen i mindre grad. Undantaget är om patienter reser in från andra delar av landet eller om klinikerna utvecklar nya tjänster som täcks av arbetsgivare eller privata sjukvårdsförsäkringar, som hälsoundersökningar och dyl.
- Omfördelningen av sysselsatta från specialistsjukvården till den öppna hälso- och sjukvården kommer sannolikt att fortsätta.

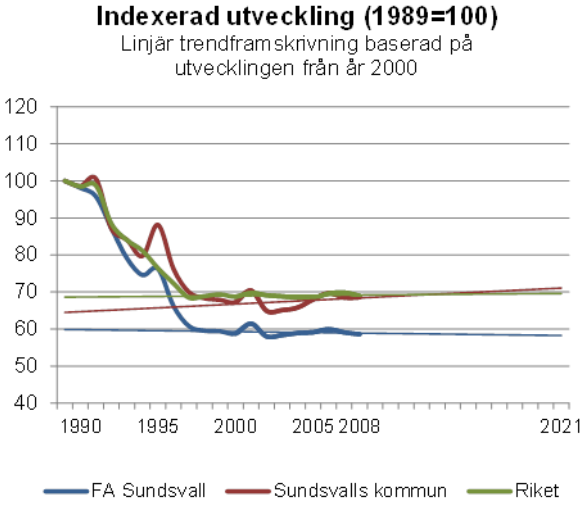

De nio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Specialiserad sluten somatisk sjukvård	3 762	17%	83%	-626	-141	-485
2. Öppen hälso- och sjukvård, ej på sjukhus	998	22%	78%	511	130	381
3. Tandvård	366	16%	84%	18	-7	25
4. Specialiserad sluten psykiatrisk sjukvård	203	67%	33%	63	33	30
5. Annan öppen hälso- och sjukvård, ej läkare	192	28%	72%	6	3	3
6. Veterinärverksamhet	51	22%	78%	51	11	40
7. Vård vid sjukhem o.d. utan läkare	36	17%	83%	36	6	30
8. Öppen hälso- och sjukvård, på sjukhus	35	57%	43%	35	20	15
9. Ambulanstransporter och ambulanssjukvård	34	85%	15%	34	29	5

Figur 36: Trender och dominerande branscher inom hälso- och sjukvård

5.12 Utbildning

Utbildningssektorn består av verksamheter som förskole-, grundskole- och gymnasieutbildning samt utbildning vid universitet och högskolor. Exempel på andra verksamheter är Komvux, dagbarnvård, trafikskoleverksamhet m.m.

Branschen i riket

Drygt tio procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom utbildningssektorn. För- och grundskoleutbildning står för merparten av sysselsättningen. Den totala sysselsättningen i utbildningssektorn i riket minskade under 1990-talskrisen, men sedan 1997 har antalet anställda sakta men säkert ökat.

Det finns skillnader mellan å enda sidan för- och grundskolan, och å andra sidan den högre utbildningen. Den lokala demografin styr till stor del för- och grundskolans omfattning och verksamheterna kan förväntas växa i takt med befolkningsutvecklingen i en kommun och region. Lokaliseringsmässigt minskar graden av decentralisering och anknytning till bosättningsmönstret med stigande ålder. För- och grundskola återfinns regelmässigt nära barnens hemmiljö medan gymnasieutbildning vanligtvis är lokaliserade i kommuncentrum. Differentierad pedagogik och huvudmannaskap kan dock komma att innebära framväxt av alternativa utförare. Behovet av fysisk närhet till målgruppen kvarstår dock i de yngre åldrarna,

liksom den generella betydelsen av tillgänglighetsaspekten, vilket innebär att sektorn är lokalmarknadsorienterad.

Den högre utbildningen är i regel lokaliserad i regioncentrum. Det lokala inflytandet över volymerna är starkt begränsat, eftersom det är staten som fastställer antalet utbildningsplatser. De senaste åren har tillströmningen varit stor – både till följd av krisen och under en period även pga. att stora kullar går ut gymnasieskolan. På lite längre sikt kommer kullarna dock att minska, vilket kan förväntas dämpa sökandetrycket.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Utbildningssektorn i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer något större än i riket. År 2008 arbetade nästan 7 100 personer inom utbildningssektorn i regionen, vilket motsvarar 10,1 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel i kommunen är 9,0 procent).

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

I mindre tätorter arbetar relativt sett många personer inom utbildningsverksamheter, vilket främst beror på att stora delar av utbildningen (grundskolan) är lokal till karaktären. Att Sundsvall inte har en specialisering inom utbildningsverksamhet beror på stordriftsfördelar inom branschen och ett mer diversifierat näringsliv totalt sett.

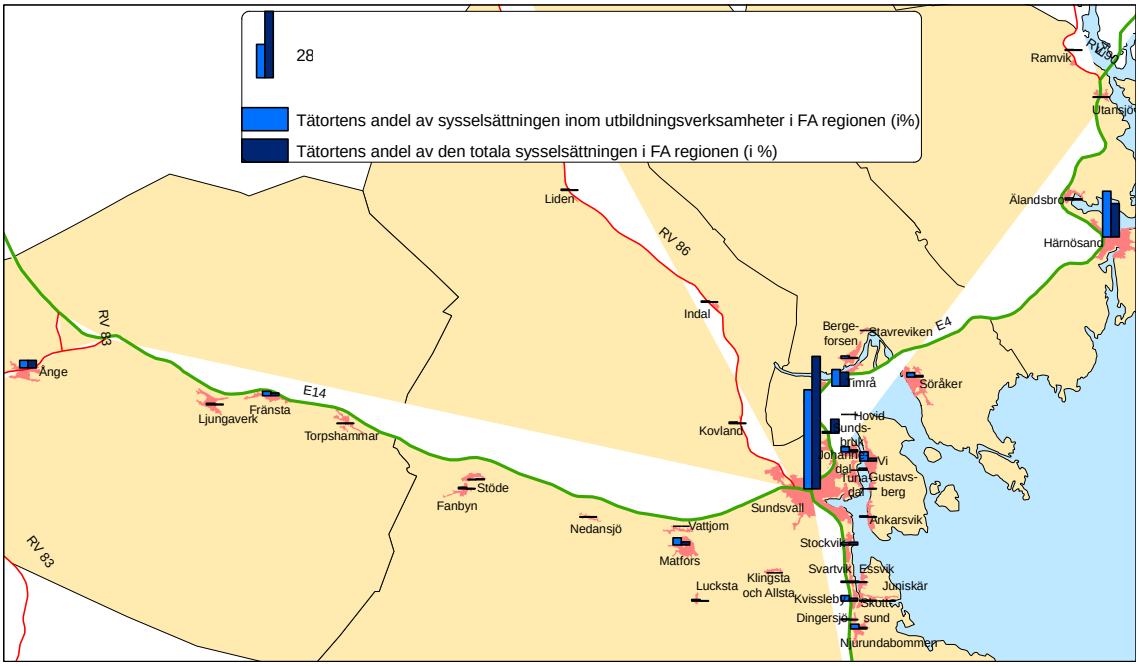

Figur 37: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i utbildningsverksamhet i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

Utvecklingen av sysselsättningen var ungefär densamma under 1990-talskrisen och fram till år 2002/2003. Därefter har antalet förvärvsarbetande minskat i regionen och kommunen samtidigt som antalet har ökat i riket. Skillnaden i utveckling beror på att antalet anställda inom grundskolan minskade med elva procent i regionen jämfört med endast tre procent i riket.[21] Neddragningarna beror både på minskade årskullar och rena nedskärningar.

Grundskolan är också den verksamhet som sysselsätter flest personer inom utbildningssektorn. En stor del av sysselsättningen utgörs också av förskoleutbildning och gymnasial utbildning. Sysselsättningen inom universitetsutbildningen utgör en liten del av den totala utbildningssektorn. De 10 största branscherna i FA-regionen är ungefär densamma som i riket, även om den inbördes rangordningen mellan verksamheterna är något olika. Andelen förvärvsarbetande inom universitetsutbildningen av samtliga i utbildningssektorn är exempelvis tre procent i Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion. Motsvarande andel i riket är tio procent.

Kvinnor arbetar i högre utsträckning än män inom utbildningssektorn. Andelen kvinnor är särskilt hög inom för- och grundskolan, medan könsfördelningen är förhållandevis jämn inom den gymnasiala utbildningen och universitetsutbildningen.

Sundsvall är ingen traditionell högskoleort. Det faktum att en stor andel av studenterna går distansutbildningar och att campus är splittrat på flera orter innebär att studenterna och studentlivet inte är ett lika dominant inslag i stadsbilden som i exempelvis Umeå och Luleå. Anders Söderholm, rektor vid Mittuniversitetet, menar dock att de inte har ambitionen att vara ”lilla Uppsala”, utan istället skapa en mer modern form av universitetsstad med en stark arbetslivsanknytning. I det sammanhanget är distansutbildningar intressant, eftersom det är den del som växer snabbast. Söderholm menar att distansutbildningar representerar nytänkande och olika former av icketraditionella undervisningsformer.

Ca 24 000 personer studerar vid Mittuniversitetet, vilket motsvarar ca 9 300 helårsstudenter. Av samtliga studerande kommer ca 20 procent från Stockholms län och 15 procent från regionen (Västernorrlands län och Jämtlands län). Mittuniversitetet har en marknadsandel på 45 procent i hemmalänen, vilket innebär att knappt hälften av de som kommer från länen och studerar vidare gör detta vid Mittuniversitetet). Den s.k. övergångsfrekvensen har också ökat, dvs. de som slutför gymnasiet och börjar studera vid högre utbildning.

Mittuniversitetet har expanderat kraftigt de senaste åren. Sedan år 2007 har antalet studenter ökat med ca 40 procent (inklusive verksamheterna i Östersund). Tre faktorer har bidragit till denna utveckling.

- Större gymnasiekullar än tidigare.
- Mittuniversitetet genomförde kraftiga marknadsföringsinsatser under 2008, eftersom antalet studenter var för få.
- Lågkonjunkturen ledde till ett ökat söktryck och Mittuniversitetets kursutbud passade bra i och med fokus på yrkesinriktade utbildningar (det är den typen av utbildningar

[21] Den negativa sysselsättningsutvecklingen inom den högre utbildningen i regionen kan inte förklara skillnaden i förhållande till riket, eftersom andelen anställda inom den högre utbildningen är så liten. Sysselsättningen inom gymnasieutbildningen var positiv under perioden med en relativt sett större ökning än riket.

som ökar mest). Krisen ”tvingade” många att läsa vidare och de mer yrkesinriktade utbildningarna passar mer studieovana personer.

Kompetensförsörjningen upplevs inte som ett problem inom de ämnen och forskningsområden där universitetet har en tydlig profil inom. Det är dock mycket svårare att rekrytera personal till de mer ”perifera” områden där forskningsresurserna är små. Det gäller framför allt grundutbildning inom vård, lärare samt samhällsvetenskapliga ämnen.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kommer utbildningssektorn i FA Sundsvall att minska i samma utsträckning de kommande tio åren som mellan perioden 2000-2008? En sådan utveckling skulle innebära cirka 1 000 färre förvärvsarbetande inom branschen år 2021 jämfört med 2008. Även om utbildningssektorn kommer att fortsätta krympa ett tag framöver lär elevunderlaget inte sjunka så mycket till år 2021 som enligt trend. Men så sent som i våras beslutades att ett 40-tal gymnasielärare skulle sägas upp, vilket motsvarar ca 10 procent av lärarna i kommunens gymnasieskola. Underlaget till utredningen visar att 15 tjänster försvinner till följd av det minskade elevunderlaget och 25 tjänster i form av nedskärning. I ett långsiktigt perspektiv är ett ökat barnafödande och en ökad inflyttning garanten för att upprätthålla sysselsättningen i utbildningssektorn.

Den högre utbildningens sysselsättningsandel av hela utbildningssektorn är liten, vilket innebär att förändringar inom denna del får en mindre genomslag i arbetsmarknadsstatistiken. Mittuniversitetet kommer dock inte att fortsätta expandera de närmaste åren. Mittuniversitetet kommer att minska i antalet studenter och personal fram till år 2014. Det är regeringen som fastställer universitetens tak och Mittuniversitetet kommer fram till dess att krympa med sex procent. Med utgångspunkt i 2010 års volym innebär det ca 1 500 färre helårsstudenter på fyra år. Eftersom kostnaderna ska ner i motsvarande utsträckning kommer personalstyrkan minska. Trots volymminskningen kommer universitetets verksamhet ändå vara större år 2014 än den var år 2007. Som det ser ut kommer Mittuniversitetet att ha en efterfrågan på den nivå som regeringen tilldelar.

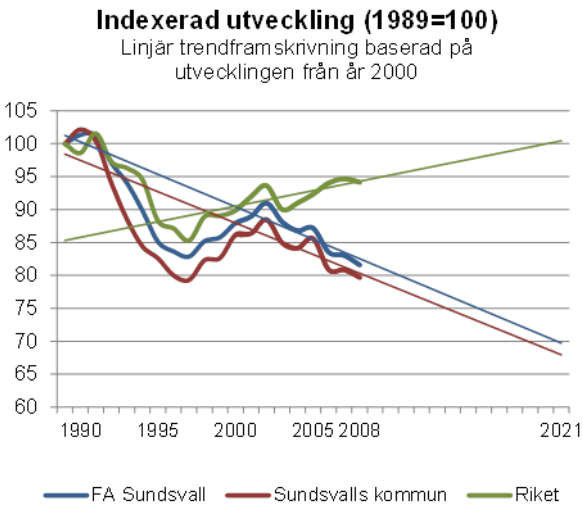

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Grundskoleutbildning och förskoleklass	3 065	21%	79%	-398	-86	-312
2. Förskoleutbildning	2 033	3%	97%	225	-7	232
3. Gymnasieskolans yrkesinriktade linjer m.m	771	43%	57%	135	52	83
4. Gymnasial yrkesutbildning m.m.	191	48%	52%	40	42	-2
5. Utbildning vid universitet och högskolor	183	42%	58%	-412	-233	-179
6. Utbildningsservice	142	44%	56%	109	44	65
7. Kommunal vuxenutbildning o.d.	136	24%	76%	10	-26	36
8. Folkhögskoleutbildning	102	35%	65%	0	5	-5
9. Studieförbundens och frivilligorganisationernas utbildning	102	38%	62%	16	10	6
10. Kommunala kulturskolans utbildning	94	49%	51%	27	15	12

Figur 38: Trender och dominerande branscher inom utbildning

5.13 FoU-institutioner

Forskning och utveckling (FoU) är en svårfångad bransch, särskilt i statistiskt hänseende. Detta beror på att FoU bedrivs dels i företagen och dels i offentlig sektor, utan att nödvändigtvis redovisas som FoU. FoU omfattar

- *grundforskning* (experimentellt eller teoretiskt arbete, huvudsakligen med syfte att söka ny kunskap eller nya idéer, utan någon bestämd tillämpning i sikte),
- *tillämpad forskning* (systematiskt och metodiskt sökande efter ny kunskap eller nya idéer, med bestämd tillämpning i sikte), samt
- *experimentell utveckling* (systematiskt och metodiskt utnyttjande av forskningsresultat och vetenskaplig kunskap och nya idéer för att åstadkomma nya produkter, nya processer, nya system eller väsentliga förbättringar av redan existerande sådana).

På den finaste nivån i den registerbaserade arbetsmarknadsstatistiken (RAMS) delas FoU in i åtta områden:

- Naturvetenskaplig FoU
- Teknisk FoU
- Medicinsk och farmaceutisk FoU
- Lantbruksvetenskaplig FoU
- Tvärvetenskaplig FoU med tyngdpunkt i naturvetenskap och teknik
- Samhällsvetenskaplig FoU
- Humanistisk FoU
- Tvärvetenskaplig FoU med tyngdpunkt i samhällsvetenskap och humaniora

Branschen i riket

Forsknings- och utvecklingsverksamhet är som bransch av begränsad omfattning, men förekommer i hög grad även inom andra branscher – inte minst inom tillverkningsindustrin. Här avses dock verksamheter vars huvudsakliga slutprodukt är själva FoU-insatsen.

Mindre än en procent (0,7 %) av arbetskraften i Sverige arbetar inom FoU-sektorn. Ca 40 % av FoU-arbetarna bedriver FoU med teknisk inriktning, ca 20 procent inom medicinsk och farmaceutisk FoU, ca 20 procent inom naturvetenskaplig FoU samt ca tolv procent inom lantbruksvetenskaplig FoU. Antalet sysselsatta inom samhällsvetenskaplig och humanistisk FoU utgör tillsammans mindre än tio procent. Den totala sysselsättningen i FoU-sektorn i riket har ökat med 7,2 procent sedan slutet av 1980-talet. Ökningen inträffade primärt under 90-talet. Under perioden 1993-1999 ökade antalet förvärvsarbetande inom FoU-institutioner med nästan 40 procent, vilket hänger samman med den kraftiga expansionen av den högre utbildningen efter 90-talskrisen. Under 2000-talet (åtminstone fram till år 2008) har antalet förvärvsarbetande varit stabilt, med viss fluktuation från år till år.

Branschen har nära kopplingar till den högre utbildningen, och är därmed starkt bunden till vissa specifika etableringsområden. Begreppet kritisk massa är i hög grad relevant för branschens lokalisering och innebär att ny verksamhet som regel uppstår i nära anslutning till befintlig. Så även privat forsknings- och utvecklingsverksamhet, som även den i hög grad är beroende av väl fungerande samarbete med befintliga forskningsinstitutioner.

År 2009 satsades 111,7 miljarder kronor på FoU. Företagssektorn stod för 70 procent av dessa medel medan universitetssektorn svarande för 25 procent. Resterande fem procent finansieras av statliga myndigheter, landsting och kommuner samt den privata icke-vinstdrivande sektorn. Näringslivet i Sverige satsade således för 78,6 miljarder kronor på FoU, varav 53 procent av utgifterna kom från läkemedelsindustrin, industri för el-, dator- och optikprodukter, samt transportmedel. De svenska företagens FoU-utgifter är höga i en internationell jämförelse. Sverige har genomgående en hög placering vid internationella jämförelser av FoU-intensitet, där FoU-verksamheten sätts i relation till respektive lands storlek.[22]

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

FoU-sektorn i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer mindre än i riket. År 2008 arbetade 130 personer inom FoU-sektorn i regionen, vilket motsvarar 0,2 procent av samtliga sysselsatta. Ca 78 procent av antalet FoU-arbetare i regionen är verksamma i Sundsvalls kommun. Denna andel ökade kraftigt under 90-talet, men har successivt sjunkit något under 00-talet.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Branschen är i det närmaste totalt koncentrerad till Sundsvall och Härnösand, vilket förklaras av Mittuniversitetets lokalisering. Sundsvall har 80 procent av arbetstillfällena och en specialiseringskvot på 1,4. Härnösand och har 19 procent av arbetstillfällena och en specialiseringskvot på 1,3.

[22] SCB (http://www.scb.se/Pages/PressRelease____320402.aspx)

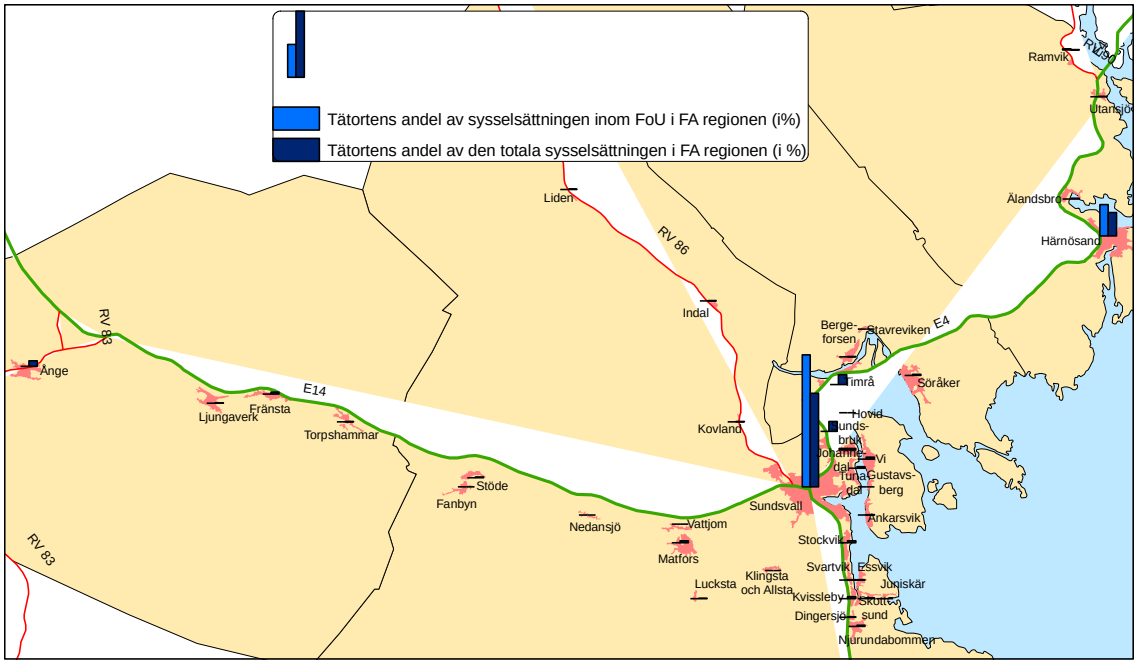

Figur 39: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i FoU-institutioner i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

I FA Sundsvall finns sysselsatta inom tre av åtta FoU-inriktningar. FoU med naturvetenskaplig inriktning[23] är den största verksamheten och står för 79 procent av FoU-arbetarna. Ytterligare 17 procent av de förvärvsarbetande återfinns inom tvärvetenskaplig FoU med tyngdpunkt i naturvetenskap och teknik[24]. Det är inom denna inriktning som Sundsvall kan sägas ha en specialisering jämfört med riket, grundat i den tekniska skogsbruksforskningen. Endast fyra procent de förvärvsarbetande inom FoU har samhällsvetenskap som inriktning.[25]

Könsfördelningen inom FoU-sektorn är jämn i Sundsvallsregionen. Jämfört med riket är den särskilt jämn inom naturvetenskaplig FoU. Sysselsättningsstatistiken säger emellertid inget om fördelningen av forskningsresurser.

Ett annat sätt att mäta och jämföra FoU-sektorns relativa storlek är genom FoU-utgifternas andel av bruttoregionprodukten (BRP). Länsnivån den finaste indelningsgrunden i den publika statistiken. FoU-intensiteten är högst i Östergötlands län (”Den fjärde storstadsregionen”) samt i de tre storstadslänen. Blekinge, Uppsala och Örebro har också en hög andel (över 1,5 procent). FoU-utgifternas andel av BRP är 0,7 procent i Västernorrlands län. Även om Sundsvall troligtvis utgör den mest FoU-tätaste miljön har Västernorrland den sjätte minst täta FoU-intensiteten av alla län. Jämtlands län, som ingår i Sundsvalls storregionala sammanhang, är det län som har lägst FoU-intensitet.

[23] Sett till hela riket är följande exempel på områden som bedrivs inom ramen för denna FoU-inriktning: elektromagnetism, biokemi, ekologi, fysik, geokemi, hydrologi, meteorologi, oceanografi, rymdfysik, zoologi, genetik, livsmedel, astronomi, atomfysik, biologi, optik, matematik, numerisk analys m.m.

[24] Sett till hela riket är följande exempel på områden som bedrivs inom ramen för denna FoU-inriktning: bioteknik, energi, teknisk skogsbruksforskning, geoteknik, kosmetiska preparat m.m.

[25] Sett till hela riket är följande exempel på områden som bedrivs inom ramen för denna FoU-inriktning: ekonomi, data- och systemvetenskap, juridik, kulturvetenskap, management, pedagogik, sociologi, statsvetenskap, filosofi, historia, kulturgeografi, nationalekonomi, psykologi, socialvård, statistik m.m.

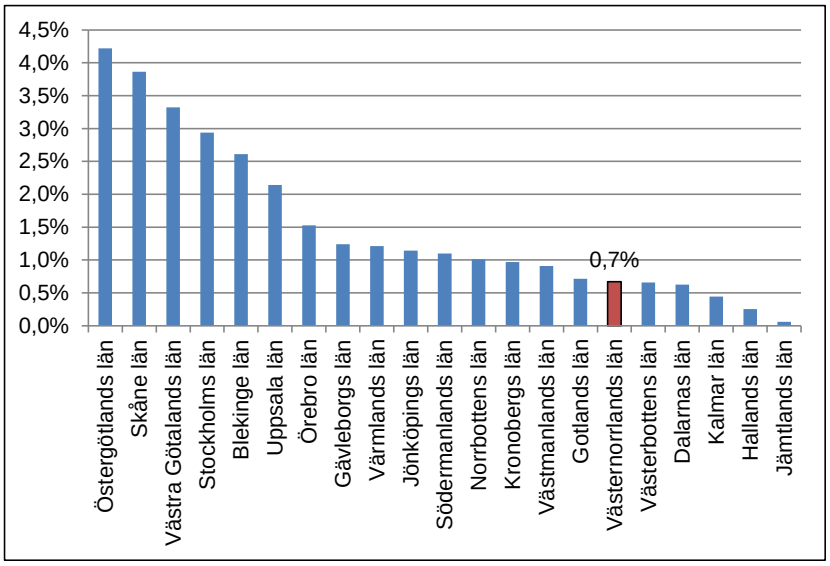

Figur 40: FoU-utgifternas andel av BRP, år 2007

Mittuniversitetet har idag fyra profilerade forskningsområden. Forskningen sker ofta i olika centrumbildningar eller enheter där forskare från olika vetenskapsområden arbetar med gemensamma frågeställningar. Fyra av sju centrumbildningar är kopplade till ett profilområde. Se figur 41 nedan för en beskrivning av respektive profilområde och tillhörande centrumbildning.

Figur 41: Mittuniversitetets fyra profilområden med tillhörande centrumbildning

Utöver dessa profilområden har Mittuniversitetet ytterligare tre centrumbildningar som är kopplade till andra forskningsområden.

- **Centrum för forskning om ekonomiska relationer (CER)**

  CER bedriver forskning om företags och individers ekonomiska relationer i ett långsiktigt perspektiv. I centrum för verksamheten finns branscherna bank, fastigheter, försäkring, pension och revision samt deras leverantörer och kunder.

- **Risk and Crisis Research Center (RCR)**

  Risk and Crisis Research Center studerar och sprider kunskap om risker och kriser i samhället. Forskningsresultat visar bland annat hur människor bedömer risker, organisationer hanterar kriser och vad som påverkar samhällets sårbarhet.

- **Demokratiinstitutet DEMICOM**

  Demokratiinstitutet forskar om och bidrar till debatt kring demokratisk utveckling och den politiska kommunikationen mellan medborgare, medier och partier.

Profilområdena ”Skogen som resurs” (med centrumbildningen FSCN) och ”Industriell informationsteknologi” (med centrumbildningen STC) har verksamhetsmässigt stark koppling till Sundsvalls basindustri och företagstjänster. ”Hälsa, idrott och sportteknologi” (med centrumbildningen NVC) och ”Turism och upplevelser” (med centrumbildningen Etour) har en starkare koppling till näringarna i Östersund-Åre. Av de övriga centrumbildningarna har ”Centrum för forskning om ekonomiska relationer” (CER) en stark koppling till Sundsvalls kluster inom bank, försäkring, pension och revision.

De senaste åren har nätverksarbetet tagit fart i de kluster som bland annat pekas ut i det regionala tillväxtprogrammet. Graden av samverkan med aktörer i näringslivet i Sundsvallsregionen varierar något mellan centrumbildningarna. FSCN och STC, som är de största centrumbildningarna, har täta samarbeten med industrin. FSCN är världsledande inom mekanisk massa och arbetar också med områden som pappersfysik, vattenkemi, systemanalys, förgasning av biobränsle etc. SCA och Metso Papers är de aktörer i Sundsvallsregionen som FSCN samverkar mest med. Exempel på andra aktörer är Norske Skog, Stora Enso och Andritz AB. STC samarbetar med många olika aktörer inom tillverkningsindustrin (främst process och papper), IT-företag, konsultföretag, och små produktföretag. Exempel på det senare är företag som arbetar med mätsystem.

Jämfört med motsvarande aktörer inom andra universitet (framför allt de etablerade) har centrumbildningarna en lägre andel basanslag. En omfattande industrisamverkan är därför ett sätt att uppnå konkurrensfördelar. Det är förhållandevis lätt för FSCN och STC att hitta företag i regionen att samarbeta med. Däremot ser framför allt FSCN ett behov av fler avancerade små och medelstora företag i regionen som verkar med skogen som råvara, eftersom de stora och etablerade företagen inte har möjlighet att ta tillvara alla möjligheter själva.

Åkroken Science Park är en viktig aktör i sammanhanget med ett 90-tal företag och organisationer som medlemmar. Åkroken Science Park driver nätverket ”Number One Forest Industry Network” som är ett nätverk av ett 80-tal företag och organisationer med koppling till skogsbranschen.

Centrumbildningen CER har ett tätt samarbete med BFP-klustret (bank/försäkring/pension). Forskningen vid CER finansieras av privata och offentliga medel. Exempel på aktörer i

näringslivet som är eller har varit partners och/eller medfinansiärer har samverkat är Deloitte, Enrst & Young, Folksam, Grant Thornton, If, KPMG, Nordea, SEB, Swedbank, Åkroken Science Park, Öhrlings PricewaterhouseCoopers, Länsförsäkringar, Skandia, Norrporten, m.fl.

Etour har inget etablerat samarbete med aktörer i Sundsvallsregionen. För några år sedan drog Länsstyrelsen i Västernorrland igång en diskussion som dock inte utmynnande i någon konkret verksamhet. Etour har ett tätare samarbete med framför allt Åre, men ser gärna en samverkan med aktörer inom besöksnäringen i Sundsvall. Ingen aktör har klivit fram och tagit initiativ. Viss dialog har förts med Birsta köpcentrum, men det har i nuläget inte lett till någonting konkret. Det är viktigt att aktörer inom Sundsvallsregionen (inom näringen samt offentliga aktörer) har kännedom om och en positiv attityd till vad forskningen om turism, besöksnäring och destinationsutveckling kan bidra med.

Regeringen har nyligen gett Mittuniversitetet tillstånd att bilda holdingbolag. Rektor Anders Söderholm menar att detta kan stärka universitetets roll som en central aktör i innovationsfrågor. Holdingbolaget, som har arbetsnamnet MIUN Holding, förväntas leda till fler forskningsbaserade tillväxtföretag. Bolaget får möjlighet att investera i och utveckla forskningsbaserade affärsprojekt i tidiga skeden, för att i senare skede avyttra bolagsandelarna. Holdingbolaget kan då investera i nya företagsprojekt. MIUN Holding blir ett komplement till Mittuniversitetets innovationsstödjande funktion, MIUN Innovation. Holdingbolaget tar vid där myndigheten inte kan agera. Ofta efterfrågas Mittuniversitetets kompetens av företag när det gäller produktutveckling, teknisk verifiering och utredningsuppdrag. MIUN Holding kan fungera som uppdragstagare för sådana insatser, vilket kan förbättra möjligheterna för forskare och lärare att nyttiggöra sin kompetens utanför universitetet.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Forsknings- och utvecklingsverksamhet är som bransch av begränsad omfattning, men desto viktigare för Sundsvallsregionens image och framtida konkurrenskraft. Sysselsättningspotentialen inom branschen som sådan är begränsad, särskilt i det korta perspektivet då det blir svårt för Mittuniversitetet att expandera personalstyrkan i ljuset av att regeringen har sänkt taket för det maximala antalet studenter.

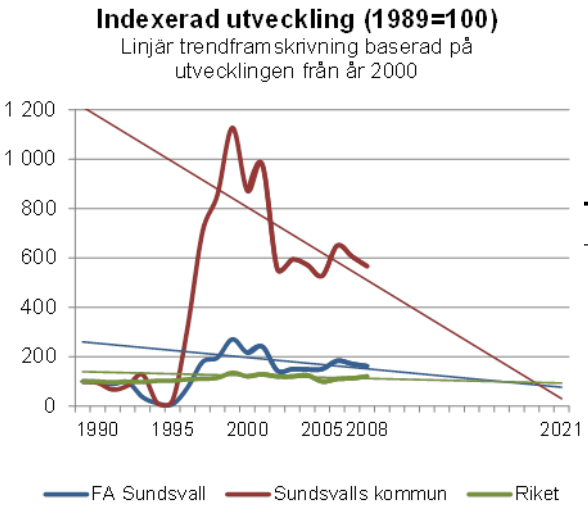

De tre största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Naturvetenskaplig forskning och utveckling	93	51%	49%	7	8	-1
2. Tvärvetenskaplig forskning och utveckling med tyngdpunkt i naturvetenskap och teknik	20	45%	55%	8	3	5
3. Samhällsvetenskaplig forskning och utveckling	5	100%	0%	-11	-3	-8

Figur 42: Trender och dominerande branscher inom FoU

5.14 Personliga tjänster

Personliga tjänster består av branscherna hår-, hud- och kroppsvård, begravningsverksamhet, industri- och institutionstvätt, samt övrig serviceverksamhet.

Branschen i riket

Personliga tjänster är en volymmässigt liten bransch där knappt en procent av arbetskraften i Sverige arbetar. I riket uppvisar dock branschen sammantaget en stark tillväxt och kan förväntas fortsätta göra så i takt med utvecklingen mot en allt mer tjänsteorienterad ekonomi, där allt fler har betalningsförmåga för olika typer av personliga tjänster. Det gäller allt från hudvård, kroppsvård och hårvård till olika typer av hushållsnära tjänster.

Förutom befolkningsunderlaget har även köpkraften betydelse, precis som vanor och attityder när det kommer till att köpa olika personliga tjänster.

Det generella lokaliseringsmönstret samvarierar med sysselsättnings- och befolkningstätheten, vilket indikerar ett centralitetsdrivet lokaliseringsmönster. Branschen är besöksintensiv och lägger sig helt enkelt nära kunderna, vilket är där många människor bor, arbetar eller passerar. Samvariationer finns även med branscherna företagstjänster, detaljhandel samt hotell och restaurangverksamhet, men även i viss mån med rekreations-, kultur- och sportverksamhet samt vård och omsorg.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

De personliga tjänsterna i FA-Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer inte större än i riket. År 2008 arbetade drygt 500 personer med personliga tjänster, vilket motsvarar 0,7 procent av samtliga sysselsatta. Utvecklingen har varit klart svagare än i riket under den senare delen av 00-talet. Drygt sju av tio arbetstillfällen inom personliga tjänster i FA-regionen finns i Sundsvalls kommun, vilket är samma koncentrationsgrad som för samtliga sysselsatta. Precis som i riket är förädlingsvärdena låga inom branschen i regionen. Perioden 2003-2008 minskade arbetsproduktiviteten med ca tre procent (den enda bransch i FA Sundsvall där arbetsproduktiviteten sjönk).

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Personliga tjänster, som främst består av hud- och kroppsvård, är ganska utspridd över regionen. Tätorternas andel av sysselsättningen i branschen är således ofta lika hög som andelen av den totala sysselsättningen. Timrå är den tätort av betydande storlek som har den högsta specialiseringskvoten inom personliga tjänster. Matfors har också en tydlig relativ specialisering inom personliga tjänster.

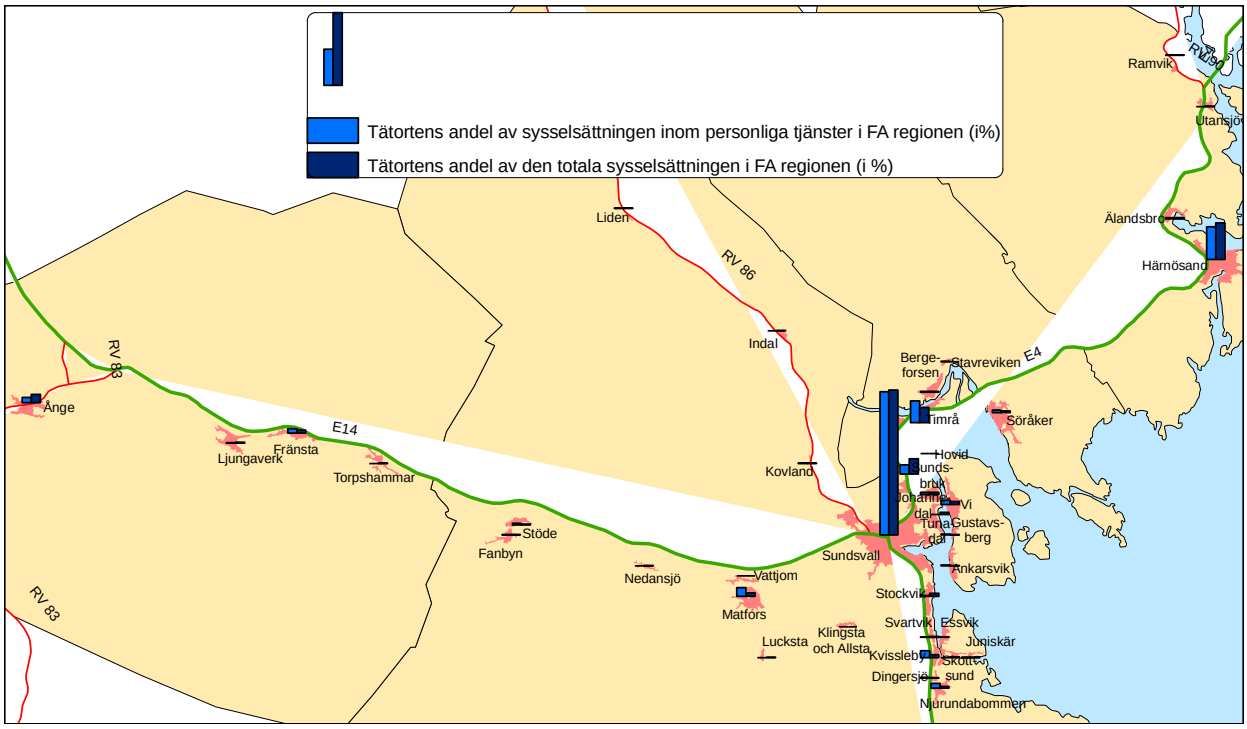

Figur 43: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i personliga tjänster i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

Den största branschen inom personliga tjänster är hårvård (frisörer), vilken utgör 60 procent av sysselsättningen. Det är också denna bransch som har drivit sysselsättningstillväxten mellan 2003 och 2008. Ytterligare 20 procent arbetar med kroppsvård. Samtliga branscher utom begravningsverksamhet är klart kvinnodominerade.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kan de personliga tjänsterna i FA Sundsvall väntas växa enligt trenden sedan år 2000? En sådan utveckling skulle innebära att drygt 175 fler personer arbetar inom detaljhandeln år 2021

jämfört med 2008. Med tanke på den svaga utvecklingen är det fullt realistiskt. Förutsättningen för en bättre sysselsättningsutveckling inom branschen är dock att regionens folkmängd ökar snabbare än tidigare.

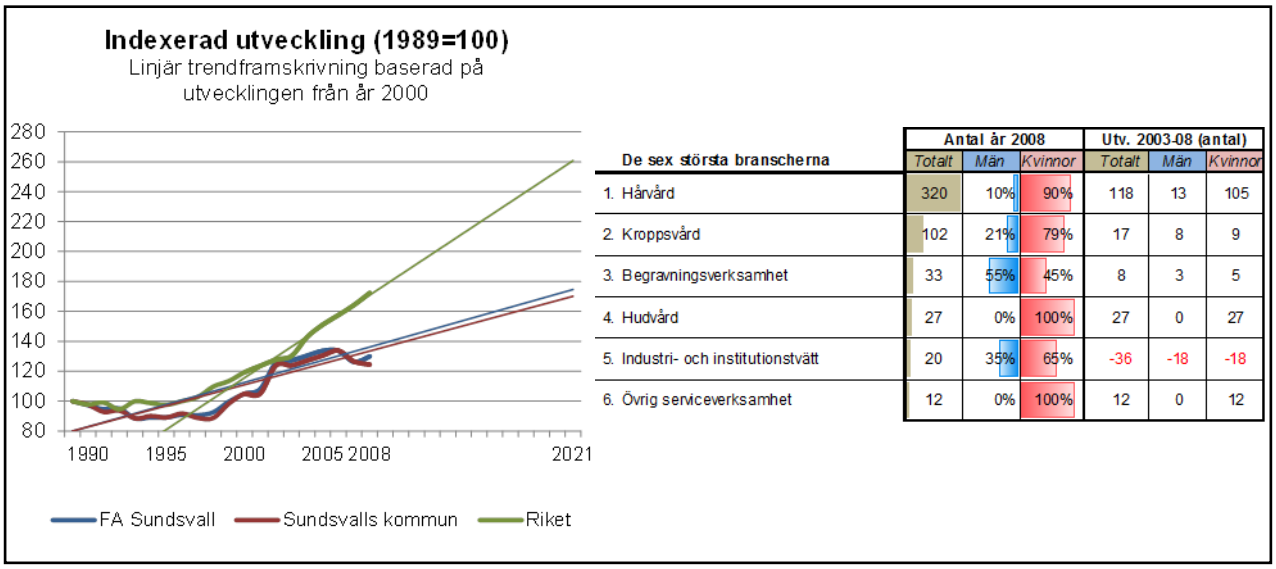

De sex största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Hårvård	320	10%	90%	118	13	105
2. Kroppsvård	102	21%	79%	17	8	9
3. Begravningsverksamhet	33	55%	45%	8	3	5
4. Hudvård	27	0%	100%	27	0	27
5. Industri- och institutionstvätt	20	35%	65%	-36	-18	-18
6. Övrig serviceverksamhet	12	0%	100%	12	0	12

Figur 44: Trender och dominerande branscher inom personliga tjänster

5.15 Offentlig förvaltning

Den offentliga förvaltningen består av kommunal, landstings- och statlig förvaltning. Exempel på det senare är Länsstyrelsen i Västernorrland, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan m fl. Till denna bransch har också ideella organisationer adderats.

Branschen i riket

Knappt sju procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom offentlig förvaltning och ideella föreningar. Under 1990-talet minskade den offentliga förvaltningen i riket något, men har under 2000-talet återhämtat sig. Det lokala befolkningsunderlaget är styrande för utvecklingen inom offentlig förvaltning, tillsammans med förekomsten av regionala och statliga funktioner och myndighetsutövning.

Branschen är vanligtvis lokaliserad i kommun-/stadsdelscentrum, men av bl. a kostnadsskäl förekommer även lokalisering i mer avsides belägna områden. Med undantag för försvaret återfinns oftast regionala och statliga funktioner i regionkärnan. Nationella och internationella intresseorganisationer, som inkluderats i gruppen, uppvisar likartade lokaliseringstendenser, men är volymmässigt tämligen försumbara i sammanhanget.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Den offentliga förvaltningen i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer klart större än i riket. År 2008 arbetade knappt 7 200 personer inom branschen, vilket motsvarar 10,3 procent av samtliga sysselsatta (motsvarande andel i kommunen är 9,2 procent). Jämfört med riket har sysselsättningsutvecklingen i regionen varit något starkare än i riket. Branschen har emellertid ökat kraftigt i Sundsvalls kommun sedan 1990-talskrisen. Antalet sysselsatta har ökat med 38 procent sedan 1992. Även om koncentrationen till Sundsvalls kommun fortfarande är lägre för

den totala sysselsättningen har kommunens andel ökat med tio procentenheter sedan 1990 (från 53 till 63 procent).

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Nästan nio av tio arbetstillfällen inom den offentliga förvaltningen i FA Sundsvalls tätorter finns i Sundsvall och Härnösand. Härnösand har 29 procent av arbetstillfällena och den högsta specialiseringskvoten (2,0). Härnösands specialisering inom offentlig förvaltning beror både på att staden är residensstaden i Västernorrlands län och har en del nationella myndigheter. I Sundsvall finns 60 procent av arbetstillfällena i branschen.

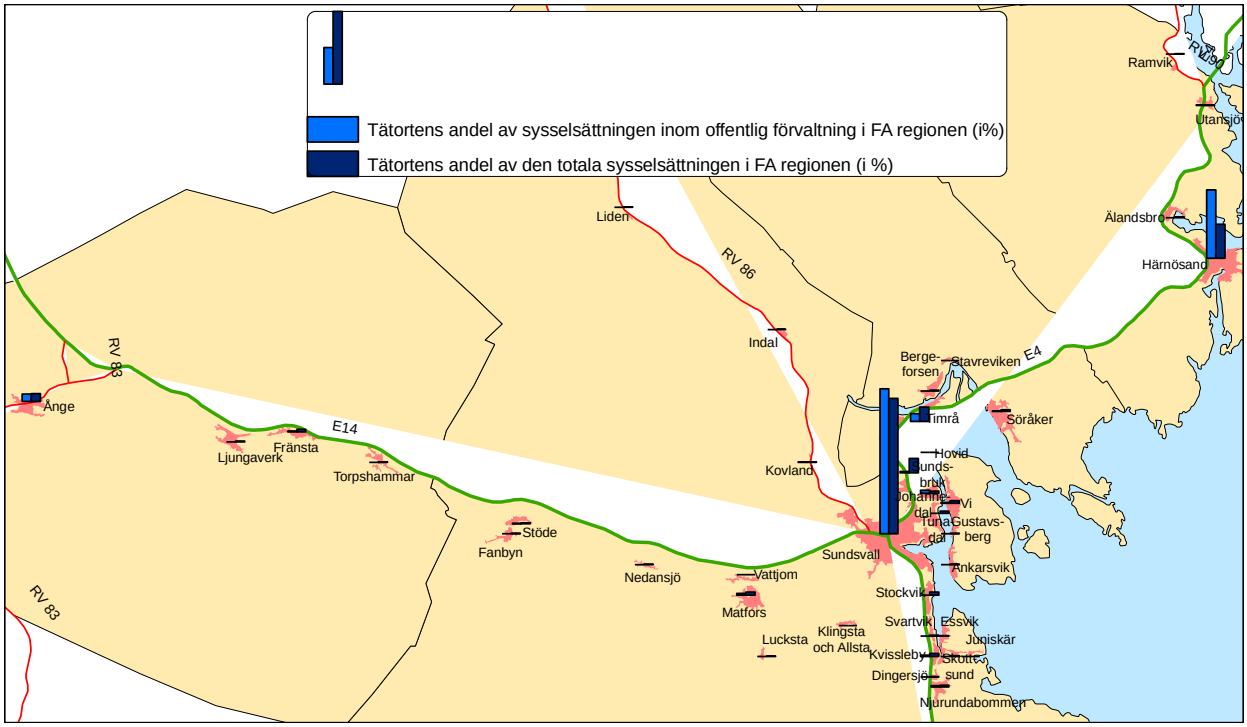

Figur 45: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i offentlig förvaltning i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

De 10 största branscherna i FA-regionen är ungefär densamma som i riket. Det är mest den inbördes rangordningen som skiljer sig. De dominerande branscherna är inspektion, kontroll och tillståndsgivning, stöd till offentlig förvaltning, stads- och kommunledning och övergripande planering, samt obligatorisk socialförsäkring. Färre personer är sysselsatta inom exempelvis kriminalvården, polisväsendet, religiösa samfund, skatteförvaltning och indrivning, samt administration av hälso- och sjukvård, vård och omsorg.

Sysselsättningstillväxten i branschen mellan 2003 och 2008 drevs i huvudsak på inom stats- och kommunledning och övergripande planering, inspektion, kontroll och tillståndsgivning, samt administration av omsorg och socialtjänst. Stöd till offentlig förvaltning minskade tämligen kraftigt.

Könsfördelningen varierar från bransch till bransch. Polisverksamhet och kriminalvården är mansdominerade medan inspektion, kontroll och tillståndsgivning samt administration av omsorg och socialtjänst är kvinnodominerade branscher.

Både Härnösand och Sundsvall har sin beskärda del av offentliga verksamheter. I egenskap av länsresidensstad har Härnösand landstingsförvaltning samt länsstyrelsen. Dessutom är Härnösand basen för Kriminalvårdens norra region. I Sundsvall finns flera statliga funktioner. Polisverksamheten i Västernorrland har sin bas i Sundsvall. Andra viktiga myndigheter i Sundsvall är Försäkringskassan, Bolagsverket, CSN samt Statens tjänstepensionsverk.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kan den offentliga förvaltningen i FA-Sundsvall väntas växa i samma utsträckning de kommande tio åren som under 2000-talet? En sådan utveckling skulle innebära att drygt 2 300 fler personer arbetar inom offentlig förvaltning år 2021 jämfört med 2008. Det är dock inte huvudscenariot. Om inga betydande statliga omlokaliseringar till regionen sker kommer branschen inte växa mer än befolkningen. Diverse omställningar och neddragningar inom statlig och regional verksamhet kan komma det närmaste decenniet vid en eventuell ny uppgiftsfördelning mellan nationell och regional nivå.

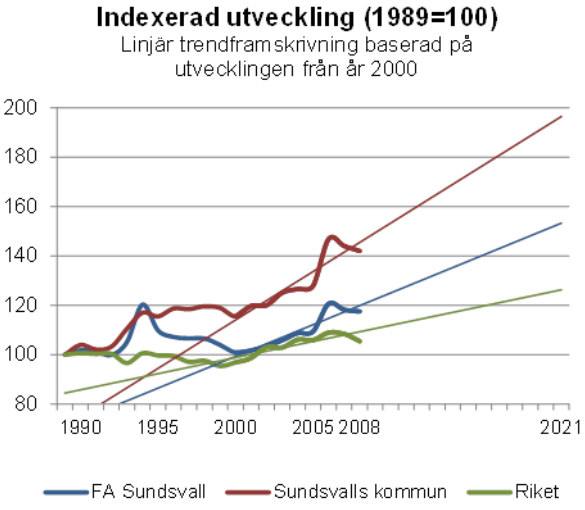

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Inspektion, kontroll, tillståndsgivning	993	30%	70%	215	81	134
2. Stöd till offentlig förvaltning	903	38%	62%	-269	-42	-227
3. Stats- och kommunledning, lagstiftning och övergripande planering	897	33%	67%	724	219	505
4. Obligatorisk socialförsäkring	829	44%	56%	18	-22	40
5. Verksamhet i religiösa samfund	527	45%	55%	1	3	-2
6. Kriminalvård	411	61%	39%	77	38	39
7. Administration av omsorg och socialtjänst	404	14%	86%	154	26	128
8. Polisverksamhet	375	64%	36%	52	22	30
9. Skatteförvaltning, indrivning	336	32%	68%	38	-4	42
10. Administration av hälso- och sjukvård	260	39%	61%	64	28	36

Figur 46: Trender och dominerande branscher inom offentlig förvaltning

5.16 Byggsektorn

Byggsektorn består av sådant som byggande och rivning av hus, elinstallationer, värme- och sanitetsarbeten, ventilationsarbeten, anläggning av vägar och motorvägar etc.

Branschen i riket

Knappt sju procent av arbetskraften i Sverige arbetar inom byggverksamheter. Sysselsättningen inom byggsektorn minskade påtagligt i riket under 1990-talskrisen och återhämtningen påbörjades inte förrän 1997. Under den efterföljande tioårsperioden var sysselsättningsutvecklingen i branschen mycket god. Byggsektorn är en konjunkturkänslig bransch som vanligtvis ligger tidigt i konjunkturcykeln. Byggsektorns utveckling styrs dock i hög grad av den regionala efterfrågan på fastigheter och infrastruktur och följer befolkningsutvecklingen i stort.

Lokaliseringsmässigt samvarierar branschen i viss mån med tillverkningsindustri, transportsektorn och partihandeln. I likhet med dessa har byggsektorn en tendens att förlägga sig till industriområden utanför stadskärnorna. Många en- och fåmansbolag ger emellertid en spridd förekomst av branschen över hela staden/regionen. Därtill har större byggföretag ofta funktioner inom ledning, administration och försäljning i mer centrala lägen. Själva kärnverksamheten utförs dock som regel där byggprojekten finns, vilket sällan har något att göra med det fasta arbetsställets lokalisering.

Branschen i FA-Sundsvall och Sundsvalls kommun

Byggsektorn i FA Sundsvall är i relativa sysselsättningstermer marginellt större än i riket. År 2008 arbetade drygt 5 200 personer inom branschen, vilket motsvarar 7,4 procent av samtliga sysselsatta (lika hög andel som i Sundsvalls kommun). Jämfört med riket har sysselsättningsutvecklingen i regionen och kommunen varit svagare. Det var framför allt under 1990-talskrisen som sysselsättningen i regionens byggverksamheter minskade relativt byggsektorn i riket.

I kartan nedan framgår tätorternas andelar av FA regionens tätortssysselsättning inom branschen (ljusblåa staplar). Ju högre ljusblå stapel en tätort har, desto större är andelen av regionens arbetstillfällen inom branschen. För att få en bild av orternas *specialisering* inom branschen görs också en jämförelse med tätorternas respektive andelar av den totala sysselsättningen i tätorterna (mörkblåa staplar). Ju högre en orts ljusblå stapel är *i jämförelse med* den mörkblåa stapeln, desto större är specialiseringen inom branschen. Kartan ger således en visuell bild av orternas andel av regionens sysselsättning inom branschen, samt i vilken utsträckning som orten är specialiserad i samma bransch.

Byggverksamhetens lokalisering skiljer sig inte särskilt mycket från det sammantagna lokaliseringsmönstret för samtliga branscher. Själva kärnverksamheten i byggverksamheter utförs dock som regel där byggprojekten finns, vilket sällan har något att göra med det fasta arbetsställets lokalisering. Av tätorterna med en betydande andel av sysselsättningen har Timrå högst specialisering inom byggverksamhet.

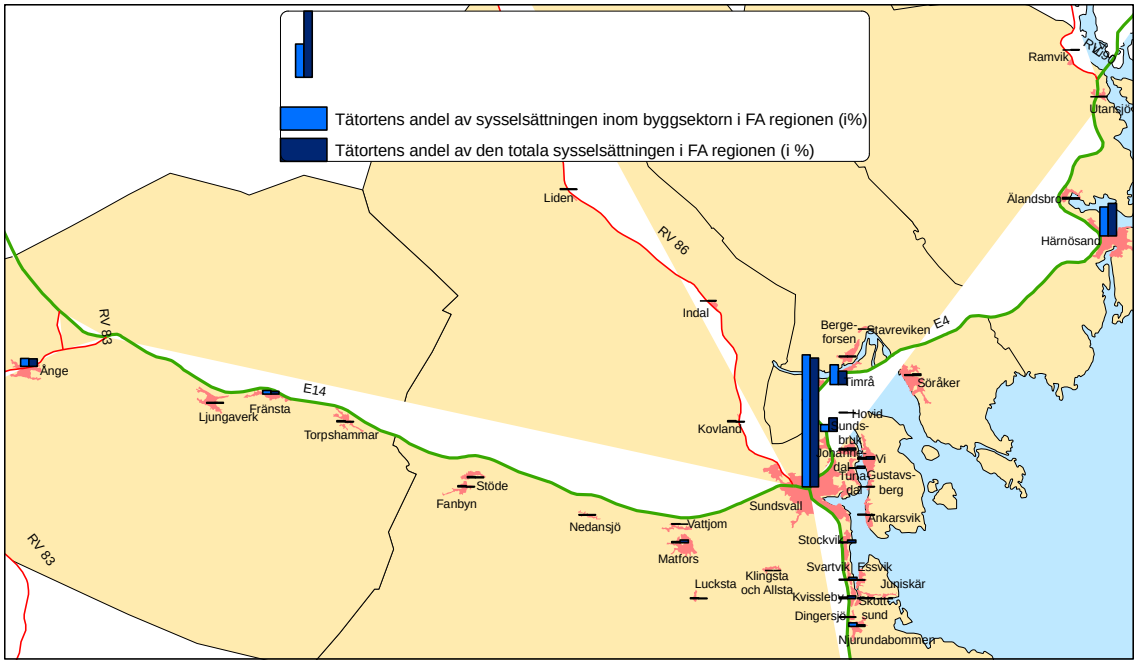

Figur 47: Tätorternas andelar av den totala sysselsättningen i byggverksamhet i FA Sundsvalls tätorter, år 2008. Jämförelse med tätorternas andel av den totala tätortssysselsättningen. (Källa: SCB + egen bearbetning)

De 10 största branscherna i FA-regionen är ungefär densamma som i riket. I sysselsättningstermer är den dominerande byggbranschen byggande av hus, följt av elinstallationer, rivning av hus samt markarbeten, värme- och sanitetsarbeten, andra bygg och anläggningsarbeten, anläggning av motorvägar och vägar etc., samt måleriarbeten.

Sysselsättningstillväxten i branschen mellan 2003 och 2008 drevs i huvudsak på inom byggande av hus, rivning av hus och markarbeten, samt andra bygg- och anläggningsarbeten. Sysselsättningen minskade inte i någon av de tio största byggbranscherna.

Byggbranschen är den mest mansdominerande branschen enligt den branschindelning som tillämpas i denna studie. I samtliga stora byggbranscher i regionen är över 90 procent av de förvärvsarbetande män, viket är en lika hög andel som i riket.

Byggbranschen i Sundsvall består både av stora och små aktörer. De stora byggföretagen NCC, Skanska och PEAB finns representerade i regionen med kontor i Sundsvall. Det finns också en hel del mindre byggföretag, varav vissa är mer specialiserade än andra. De faktorer som driver sysselsättningen i byggbranschen enligt branschföreträdarna kan sammanfattas enligt följande punkter.

- Det är främst infrastrukturarbeten (exempelvis arbetet med den nya E4:an och broarna) som skapar sysselsättning i branschen i dagsläget och några år framöver.
- ROT-avdraget har också en stor betydelse för framför allt mindre byggföretag.
- Vad gäller bostadsbyggandet upplever branschföreträdarna att det finns planer, men att själva produktionen inte har kommit igång.

Företagen inom byggverksamhet upplever således att det finns relativt gott om jobb. Nyproduktionen av bostäder är dock ett område där tillväxten upplevs som svag. En kraftigare

befolkningstillväxt är en förutsättning för att bostadsbyggandet ska kunna öka. Under 2000-talets första årtionde skedde nästan all nybyggnation i arbetsmarknadsregionen i Sundsvalls kommun. I diagrammet nedan jämförs därför den procentuella förändringen i det kalkylerade bostadsbeståndet och befolkningsutvecklingen i Sundsvalls kommun med några andra kommuner i norra Norrland.

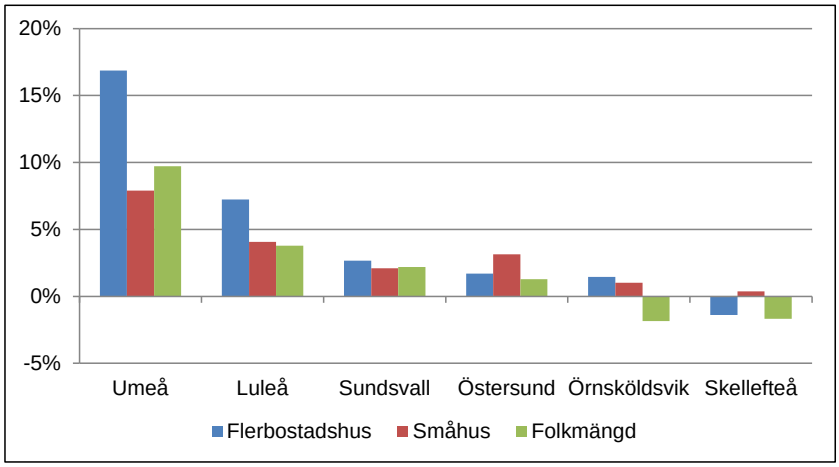

Figur 48. Förändringen i det kalkylerade bostadsbeståndet efter hustyp samt befolknings-utveckling, 1999-2009 (Källa: SCB)

Tillväxten i bostadsbeståndet kan över tid inte vara så mycket kraftigare än befolkningsutvecklingen (så vida man inte bygger bort en befintlig bostadsbrist). Å andra sidan kan attraktiva bostadsområden bidra till en ökad inflyttning. Bostadsbeståndet i Sundsvall har vuxit i samma takt som befolkningstillväxten. Umeå har haft en klart kraftigare tillväxt i flerbostadshusbeståndet än i befolkningen, vilket beror på att produktionen delvis har byggt bort bostadsbristen för studenter.

Branschens utvecklingspotential till år 2021

Kan byggsektorn i FA-Sundsvall väntas växa i samma utsträckning de kommande tio åren som under 2000-talet? En sådan utveckling skulle innebära att knappt 1 400 fler arbetar inom byggsektorn år 2021 jämfört med 2008. Det bedöms vara ett realistiskt scenario. Flera faktorer påverkar hur stark utvecklingen blir.

- Bostadsbyggandet är avgörande för tillväxten i byggbranschen (byggande av hus är den största verksamheten i branschen). Bostadsbyggandet i Norra kajen påbörjas i år. Det är också viktigt att projekt som redan ligger kommer igång.
- Befolkningsutvecklingen är en förutsättning för ett kraftigare bostadsbyggande och påverkar branschens tillväxtpotential på lång sikt. Strategin att växa vid vattnet är en del i att skapa stadens attraktivitet.
- Den ekonomiska utvecklingen var god under den större delen av 00-talet. Givet att den ekonomiska utvecklingen blir någorlunda god fram till år 2021 kommer efterfrågan på byggtjänster i regionen att fortsätta öka. Om den europeiska skuldkrisen utlöser en ny finanskris kommer dock detta också påverka byggbranschen i Sundsvall.

- ROT-avdraget tycks vara särskilt betydelsefullt för byggbranschen i en region som Sundsvall, där bostadsbyggandet är jämförelsevis lågt. ROT-avdraget användes tidigare som ett instrument i lågkonjunkturer, men ses som en mer permanent åtgärd av den sittande regeringen.
- Infrastrukturen har i sig inte så stor betydelse för förutsättningarna att bedriva byggverksamhet, men är mycket viktig för att skapa sysselsättningstillfällen i byggbranschen. Arbetet med E4:an är i nuläget ett tydligt exempel på detta. När projektet är klart kommer det finnas 20 kilometer ny E4, fem trafikplatser och 33 broar. Vilka satsningar på transportinfrastrukturen som kommer att genomföras fram till år 2021 har stor betydelse för hur branschen utvecklas fram till dess.
- Kompetensförsörjningen är i nuläget inget allvarligt problem för branschen i helhet. Pensionsavgångar kan försvåra kompetensförsörjningen framöver, särskilt i de mindre fackverksamheterna måleri, golv, VVS etc. Byggbranschen är dock en konkurrensutsatt bransch i vilken utländska företag och utländsk arbetskraft blir ett allt vanligare inslag.

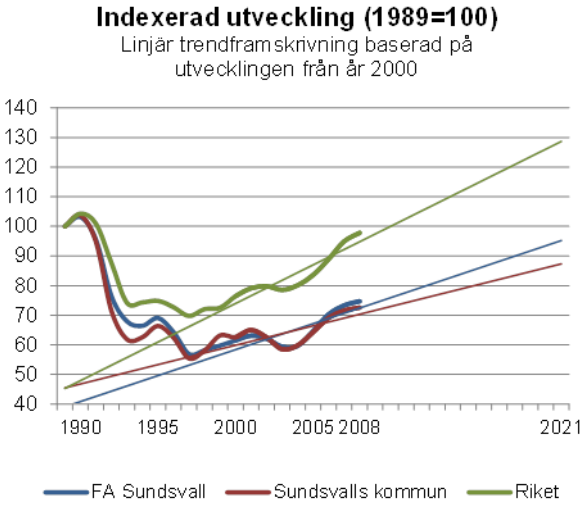

De tio största branscherna	Antal år 2008			Utv. 2003-08 (antal)		
	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor
1. Byggande av hus	1 182	94%	6%	513	476	37
2. Elinstallationer	801	94%	6%	140	136	4
3. Rivning av hus; markarbeten	596	96%	4%	213	205	8
4. Värme- och sanitetsarbeten	481	94%	6%	167	151	16
5. Andra bygg- och anläggningsarbeten	444	93%	7%	305	289	16
6. Anläggning av motorvägar, vägar, flygfält och idrottsanläggningar	401	91%	9%	80	101	-21
7. Måleriarbeten	248	94%	6%	75	69	6
8. Uthyrning av bygg- och anläggningsmaskiner med förare	152	94%	6%	86	83	3
9. Byggnadssnickeriarbeten	141	100%	0%	141	141	0
10. Ventilationsarbeten	140	93%	7%	61	57	4

Figur 49: Trender och dominerande branscher inom byggsektorn

6. DE NYA NÄRINGARNA

6.1 Introduktion

Empirin pekar på att den framtida sysselsättningen i Sundsvall och Sundsvallsregionen med stor sannolikhet kommer att domineras av de näringssektorer som redan dominerar i regionen. De nya företag som växer fram kommer vara nära kopplade till det Sundsvallsregionen redan är bra på och ofta i form av avknoppningar och innovationer som emanerar från redan framgångsrika sektorer. Samtidigt skulle en trendanalys med framtidsfokus vara ofullständig om den inte innehöll ett resonemang kring de framväxande branscher som kan skönjas på nationell och/eller global nivå.

Som en del i trendanalysen av Sundsvalls näringsliv har därför två specialstudier gjorts av näringar som ofta ges stort utrymme i debatten om vilka som är framtidsnäringarna i svenskt näringsliv. Den ena av dessa är det som oftast brukar benämnas ”kreativa näringar” och den andra är ”gröna näringar” eller ”clean tech”. Då båda dessa sektorer är svårdefinierade eller har många definitioner, så inleds varje avsnitt med ett resonemang kring vad sektorn omfattar. Därefter följer en diskussion kring hur Sundsvall och Sundsvallsregionen kan tänkas dra nytta av utvecklingen av dessa nya näringar.

6.2 Kreativa och kulturella näringar

Under det senaste decenniet har den svenska ekonomin sett ett ökat bidrag inom områden så som media, upplevelser och andra artistiska sektorer. Detta bidrag baseras på såväl ökad export så som skapandet av nya arbetstillfällen. En sådan påverkan på det nationella och det regionala ekonomiska landskapet har skapat ett intresse för näringsverksamhet som definieras vara ”kreativa” eller ”kulturella” inom såväl policyskapande som akademiska kretsar.

En definitionsproblematik

Att studera och söka förstå dessa kreativa eller kulturella näringar är tämligen komplext; en komplexitet som härstammar i definitionssvårigheter. Diskussionerna kring hur man kan och bör definiera dessa industrier har varit många. Kreativa, kulturella och upplevelsebaserade näringar: namnen på dessa näringar är flertaliga och svårdefinierade. Prefixen ”kreativa” och ”kulturella” ställer till med oreda i definitionsdiskussioner. Det finns en kritik gentemot begreppen som belyser deras alltför stora flexibilitet; man kan argumentera att alla näringar till viss del är kreativa men också kulturella.

De flesta näringar behöver ett visst mått utav kreativitet. Begreppet eller förstärkningsordet ”kreativitet” används också numera frekvent i diskussioner om innovation och tillväxt; ofta i termer av kreativa miljöer och kreativa klasser. Om de är väldefinierade så är kreativitet och kreativa miljöer begrepp som är betydelsefulla för analyser av tillväxt och regional utveckling i bredare mening. Det är därför inte lämpligt att reservera dessa utryck åt vissa näringar eller sysselsättningar. Vidare kan man även argumentera att alla industrier är kulturella då de flesta är involverade i en produktion av varor och tjänster, vilka är en del av våra komplicerade system av mening och symboler som vi tillsammans känner som vår kultur. Detta är förstås att problematisera begreppet alltför långt. Men definitionsproblematiken bidrar till svårigheter; bland annat har det bidragit till en situation där kulturella industrier är statistiskt underrapporterade. Användningen av traditionella taxonomier som använts för att kartlägga och studera produktionsekonomier resulterar i att mycket av vad som betraktas som kulturella

industrier ignoreras. Endast nyligen har frågor rörande kulturella industrier och deras specifika kvaliteter och parametrar börjat utforskas. Dessa ”nya” industrier präglas, trots ett ökat antal rapporter, kartläggningar och artiklar, av stora kunskapsluckor.

2008 fick Tillväxtanalys regeringens uppdrag att ta fram en definition av dessa näringar. Tillväxtanalys definition har nu börjat bli väl förankrad och kan numera ses som en standarddefinition i en svensk kontext. Myndigheten presenterade ett förslag till reda i denna definitionsförvirring genom att betona och definiera begreppet ”kulturnäringar” i stället för till exempel ”kreativa näringar”. Detta beslut baseras på forskning av dessa näringar, men också på policyinriktade tillämpningar så som Tillväxtanalys egna arbete[26] med att definiera ”kreativa näringar” vilka i sin tur är baserade på studier från Unesco och andra internationella myndigheters arbete. Att man faktiskt intensivt arbetar med att ta fram definitioner ska ses som positivt då detta tyder på att man börjar anse att kulturvärdeskapande verksamhet är en viktig näringsgren som man dessutom vill göra jämförbar med andra sektorer.

Operationalisering av kreativa och kulturella näringar

Enligt Tillväxtanalys rapport är det två definitioner av kultur som är relevanta i en diskussion om just kulturnäringar. Den ena är förknippad med kultur som ett begrepp för de attityder, traditioner och andra vanor som särskiljer en grupp från en annan. Sådana grupper kan definieras utifrån region, religion, etnicitet, politik eller med till exempel ungdomskultur. En grupp urskiljer sig från annan med tecken (signs), symboler, texter, språk, föremål och referenser till olika former av traditioner. Den andra definitionen är relaterad till en mer funktionell aspekt där kulturella aktiviteter beaktas. Med referens till kulturekonomen David Throsby beskrivs tre kännetecken med sådana “kulturella aktiviteter eller produkter”.

- De är förknippade med någon form av kreativt arbete
- De är förknippade med skapandet av och kommunicerandet med symboler
- De är förknippade med någon aspekt av immaterialrätt (upphovsrätt, mönsterskydd)

En värdesystemansats

Ofta har definitionen av kulturella industrier kritiserats för att ta en alltför bred ansats; eller en överdrivet inkluderande ansats för att kunna argumentera att denna sektor kanske är mer ekonomiskt signifikant än vad de egentligen är. Den brittiske forskaren och experten inom kulturell policy Andy Pratt ser på frågan ur ett annat perspektiv. Han diskuterar frågan om *djup* i relation till definitionen, vilket i stor utsträckning har varit förbisett och kan vara nog så viktig i en konstruktion av förståelse av dessa industriers påverkan inom ramen för regioners och nationers ekonomiska landskap. Pratt menar att adekvata definitioner utav begreppet kulturella näringar behöver innefatta och också utforska hela produktionscykeln som är aktiv inom kulturell produktion.

Detta är en logik som används i studier av till exempel bilindustrin där produktion av bilfönster, motorer och annan utrustning ofta tas med i analyser. I ett exempel och en studie av musikindustrin skulle detta ta sig uttryck i att man inte bara inkluderar musiker utan också deras utbildning, styrning och marknadsföring, samt de resurser och personal som är kopplade till musikers uppträdande, inspelning, distribution och återförsäljning. Utan dessa

[26] Se ”Kulturnäringar i svensk statistik: Förslag till avgränsning för framtida kartläggningar” Dnr:2009/054.

kommersialiserande strukturer kan musikern likväl uppträda i vakuum och därmed inte bidra till ett samhälles utveckling.

För att kulturella och skapande verksamheter ska kunna verka och nå en marknad behövs andra funktioner; det finns således ett beroende mellan olika slags kulturella segment som alla kan definieras som kulturella men vars funktion är åtskild.

I denna studie har Sweco Eurofutures därför i identifieringsarbetet valt en så kallad värdesystemsansats. I ett värdesystem finns en kärna i vilken kreatörerna verkar, och runt denna kärna återfinns de relaterade branscherna. En värdesystemsansats synliggör var de olika verksamheterna finns samt var ett värde skapas. En ny produkt kan exempelvis uppstå i den kreativa kärnan men generera värde någon annanstans i produktionsledet, kanske i en distributionsrelaterad del. För att skapa en förståelse av den kulturella sektorn räcker det inte bara med att analysera skapandeprocesser. I sådana analyser bör man därför också inkludera verksamheter som behövs för att producera, marknadsföra och tillgängliggöra kreativa produkter.

Detta sätt att studera området tar avstamp i tidigare studier utförda i England där kreativa näringar och produktionssystemet ”CIPS” (Cultural Industries Production System) har studerats. Här kategoriseras systemet in i tre olika ringar, där den första ringen består av en kreativ kärna t ex musik, design, film, reklam, konst, konsthantverk etc. Lite längre från kärnan finns, vad vi kan kalla upplevelseyrken som drar nytta av kärnan – sport och fritid, nöjesparker, gastronomi, nattliv, turism m.m. Ytterligare längre ut finns upplevelser i övrigt yrkesliv t.ex. värdet av en väl designad produkt för företaget som säljer det – t.ex. kökstillverkare m.m. Unesco behandlar dessa näringar på liknande vis och delar upp kulturnäringarna i ”kärn-näringar” (core) och mer ”perifera” (extended). Eurostat gör en liknande indelning men med uttrycken ”cultural”, ”fairly cultural” och ”less cultural”.

För att förstå dessa näringar utifrån perspektivet lokal utveckling och entreprenörskap i Sundsvallsregionen bör man alltså fördjupa kulturbegreppet mot upplevelseindustrin, turism, nöjesliv och näringslivet generellt. Dessutom har forskning visat att kulturella näringar i deras olika sektoriella uppdelning tenderar att samlokaliseras, vilket bland annat beror på deras möjliga interaktiva affärsmöjligheter. Därför ska de nedan kategoriserade verksamheterna inte ses som separerade utan som sammanlänkade delar av ett system.

Klassificering

I en svensk regional kontext är Regionförbundet Östsam en av de aktörer som har intresserat sig för kulturella och kreativa näringar. De har kartlagt och analyserat kulturella och kreativa näringar i regionen. I denna studie används en förenklad version av den analysmodell som Östsam tillämpar.

På den finaste nivån i den registerbaserade arbetsmarknadsstatistiken (RAMS) kodas de branscher som räknas som kreativa in i fyra huvudsektorer.

- Turism/rekreation/sport
- Medial/digital
- Konst/design
- Kulturarv/information

Därefter delas branscherna in i 21 delsektorer. Som exempel finns museum, bibliotek/informationshantering, historiska platser/hus samt arkiv inom huvudsektorn kulturarv/information. Därefter kodas branscherna efter fem klasser enligt en värdesystemansats; materiel, kreatörer, reproduktion, distribution/arrangörer/agenter, samt utbildning/stödfunktioner/bevarande. Östsam definierar värdesystemens olika element enligt följande[27]:

Materiel
”Materiel i värdesystemet innebär de verktyg, hjälpmedel, instrument och material som behövs för att idéer ska kunna omvandlas till produkter, tjänster och prototyper. Detta kan omfatta produktionen och tillhandahållandet av så skilda saker som hårdvara, mjukvara, musikinstrument, maskiner, färg, film-, ljud- och redigeringsutrustning.”

Kreatörer
”Kreatörer i värdesystemet utgör själva kärnan inom den kreativa sektorn. De står för skapandet och ägandet av idéerna. Exempel på kreatörer är författare, formgivare, kompositörer, spelutvecklare eller liknande, men även institutioner och företag kan vara kreatörer om deras verksamhet främst bygger på att generera idéer och kreativa lösningar.”

Reproduktion
”Reproduktionen i värdesystemet står för mångfaldigandet av kulturella och kreativa produkter. Det kan vara exempelvis CD-skivor, tidningar, böcker, filmer, spel, musik och större produktion av designermaterial. Många produkter inom den kreativa sektorn behöver någon form av massproduktion för att nå ut till en större publik.”

Distribution/Arrangörer/Agenter
”Distribution innebär de platser eller de situationer då kreativa produkter eller tjänster möter marknaden, konsumenten, publiken eller användaren. Detta sker både virtuellt och fysiskt, genom exempelvis Internet, e-handel, scener, handel, bibliotek, turismverksamhet, sändning via etermedier, gallerier, sportinrättningar och andra mötesplatser. Agenternas roll i värdesystemet är att hitta värdet i den kreativa sektorn och förmedla det till en större publik eller en distributör. Detta sker exempelvis genom skivbolag, bokförlag, agenturer, PR-företag etc.”

Utbildning/Stödfunktioner/Bevarande
”Exempel på utbildning, stödfunktioner och bevarande kan vara arkivering, museiverksamhet, restaurering, universitet, kommunal- och offentlig verksamhet, skolor på olika nivåer och med olika inriktning etc.”

Den klassificering som görs i denna rapport utgår enbart från den registerbaserade arbetsmarknadsstatistiken (RAMS). En mer utförlig analys skulle kunna göras t ex med stöd av yrkesregistret (SSYK). Orsaken till detta är att det inom de kulturella och kreativa näringarna finns yrken som inte borde räknas som kulturella eller kreativa. Det kan exempelvis handla om rena ”stödfunktioner” till kulturvärdesproducenterna. Omvänt finns yrken som bör klassas som kulturella eller kreativa men som inte ingår i de branscher som klassas som kulturella och kreativa. Dessa kan till exempel röra sig om designers på industriföretag eller arkitekter på

[27] Regionförbundet Östsam (2006) ”Den kreativa sektorn: Ett verktyg utvecklat för att beskriva och förstå den kreativa sektorn – tillämpat på Norrköping”.

byggföretag. Eftersom industrin i Sundsvall är så viktig i näringsstrukturen kan det innebära att den kreativa sektorn underskattas något då hänsyn enbart tas till den registerbaserade arbetsmarknadsstatistiken. Å andra sidan finns troligtvis en stor del av dessa personer i företagstjänstesektorn som står för en del av de kulturella och kreativa näringarna.

Kreativa och kulturella näringar i Sundsvalls FA-region

Nedan följer en analys över de kulturella näringarna i regionen baserat på Sweco Eurofutures statistiska och kvalitativa undersökning. Frågorna vi fokuserat vår undersökning på är bilden av de kulturella näringarna i Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion fördelat på de ovan nämnda huvudsektorerna. Men också hur dessa har kommit att förändras över tidsperioden 2002-2008, vilket är den period vi har data för, samt hur det regionala värdesystemet är strukturerat i Sundsvallsregionen. Undersökningen bygger på insamlad statistik men också på ett antal telefonintervjuer genomförda med respondenter som arbetar eller har arbetat med kulturella näringar i Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion.

Näring	FA-Sundsvall	Riket
Media/Digital	3,5%	4,1%
Turism/Rekreation/Sport	3,4%	2,9%
Konst/Design	1,1%	1,9%
Kulturarv/Informationshantering	1,0%	0,6%
Summa kreativa näringar	*9,1%*	*9,6%*
Övriga näringar	*90,9%*	*90,4%*
Totalsumma	**100,0%**	**100,0%**

Figur 50. Fördelningen av sysselsatta inom kreativa och kulturella näringarna i FA Sundsvall jämfört med riket (2008)

Av den övergripande informationen ovan framkommer att i Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion arbetar 9,1 procent i branscher som kan räknas till kreativa näringar. Totalt arbetar således 6 355 personer inom dessa näringar (2008).

Sysselsättningen inom de kreativa näringarna är enbart något lägre i Sundsvalls funktionella arbetsmarknadsregion än i riket som helhet. Sundsvall har relativt sett mindre aktivitet inom media/digital och konst/design och relativt sett fler sysselsatta inom turism/rekreation/sport samt kulturarv/informationshantering.

Nedan följer detaljerad information som visar på förändringen över tidsperioden 2002-2008 i Sundsvall och i riket. I denna figur framkommer att i FA Sundsvall har antalet sysselsatta minskat inom konst/design. Minskningen inom konst/design beror på att antalet sysselsatta med konst/konsthantverk samt litteratur har minskat medan andra delsektorer utvecklas väl. Minskningen av delsektorn litteratur kan härledas till en minskning gällande bokutgivning, tryckning av böcker och övriga trycksaker samt butikshandel med böcker och kontorsförbrukningsvaror.

Delsektorerna turism/rekreation/sport, media/digital och kulturarv/informationshantering har däremot ökat. Inom turism/rekreation/sport har spel/vadslagning och andlighet/själsliv minskat något, medan sport och turism driver på utvecklingen. Inom kategorin media/digital är det bara foto som backar, vilket förvisso är en utveckling som även går att skönja i riket som

helhet. Den negativa utvecklingen i riket beror på att sysselsättningen inom material och reproduktion har minskat – troligen som en följd av introduktionen av digitala media (digitalkameror, mobiltelefoner etc.). Antalet kreatörer har dock ökat, vilket också kan ses som ett resultat av digitaliseringen; det är antagligen lättare för amatör och hobbyutövare att ta steget till en professionalisering i och med utvecklingen av teknologin. Inom kategorin kulturarv/informationshantering minskar historiska platser/byggnader/hus samt bibliotek/informationshantering, medan arkiv har ökat kraftigt.

Sammantaget är det noterbart att utvecklingen i FA Sundsvall varit svagare än i Riket i samtliga huvudsektorer utom kulturarv/informationshantering under den undersökta perioden. I delbranscher som litteratur och foto är minskningarna av sysselsättningen procentuellt sett mycket stora.

	FA-Sundsvall		Riket	
Huvudsektor/Delsektor	**Antal 2008**	**Förändring 2002-2008**	**Antal 2008**	**Förändring 2002-2008**
Konst/Design	**797**	**-11%**	**85 411**	**20%**
Arkitektur	45	29%	7 071	46%
Artister/Sång/Dans/Teater/Festivaler	227	18%	19 333	35%
Konst/Konsthantverk	109	-28%	12 050	34%
Litteratur	158	-47%	27 057	0%
Mode/Design	52	13%	5 334	35%
Musik	206	18%	14 566	22%
Kulturarv/Informationshantering	**683**	**9%**	**28 611**	**6%**
Arkiv	198	75%	1 769	21%
Bibliotek/Informationshantering	326	-7%	14 980	9%
Historiska platser/Byggnader/Hus	34	-15%	2 642	0%
Museum	125	3%	9 221	0%
Media/Digital	**2 460**	**14%**	**180 660**	**18%**
Film/Video	70	10%	10 282	43%
Foto	44	-75%	5 275	-10%
Mjukvara/Spel/Datorservice	1 085	21%	89 048	18%
Reklam	347	8%	33 766	22%
Tidningar/Tidskrifter	405	1%	24 574	10%
TV/Radio	509	70%	17 716	19%
Turism/Rekreation/Sport	**2 415**	**18%**	**128 605**	**23%**
Andlighet/Själsliv	589	-2%	34 364	1%
Djur/Natur/Friluftsliv	86	5%	4 125	157%
Spel/Vadslagning	199	-3%	4 848	16%
Sport	809	20%	41 331	39%
Turism	732	54%	43 937	26%
Totalsumma	**6 355**	**11%**	**423 286**	**19%**

Figur 51. Detaljerad fördelning av sysselsatta inom kreativa och kulturella näringarna i FA Sundsvall jämfört med riket (2002-2008)

Det kulturella värdesystemet

Det kulturella värdesystemet i Sundsvallsregionen skiljer sig något från riket i helhet. Som vi ser i figuren nedan är det relativt sett färre kreatörer i Sundsvall än i landet i stort. I Sundsvall däremot finns det relativt sett relativt sett fler aktiva inom distributörer, arrangörer och agenter samt inom utbildning, stödfunktioner och bevarande.

Värdesystem	FA-Sundsvall	Riket
Kreatörer	46%	54%
Distribution/Arrangörer/Agenter	27%	22%
Utbildning/Stödfunktioner/Bevarande	17%	12%
Material	6%	8%
Reproduktion	3%	4%
Totalsumma	**100%**	**100%**

Figur 52. Fördelningen av sysselsatta inom kreativa och kulturella näringarna i FA Sundsvall jämfört med riket efter värdesystem, år 2008

Näring	Konst/ Design	Kulturarv/ Informations-hantering	Media/ Digital	Turism/ Rekreation/ Sport	Totalt
Utbildning/Stödfunktioner/Bevarande	1,76	1,00	Finns ej	1,05	1,42
Distribution/Arrangörer/Agenter	1,01	*Finns ej*	2,14	0,98	1,25
Kreatörer	0,84	*Finns ej*	0,88	1,05	0,85
Material	0,67	*Finns ej*	0,86	0,88	0,84
Reproduktion	0,92	*Finns ej*	0,94	*Finns ej*	0,65
Totalt	**1,00**	**1,00**	**1,00**	**1,00**	**1,00**

Figur 53. Sundsvalls relativa specialisering jämfört med riket inom de kreativa och kulturella näringarnas värdesystem, år 2008

I figurerna ovan och nedan ser vi att det i Sundsvallsregionen inom kategorin konst/design finns en tydlig specialisering inom utbildning/stödfunktioner och bevarande, medan vi ser en klart mindre specialisering inom material. Inom kulturarv/informationshantering arbetar alla inom utbildning/stödfunktioner/bevarande (även i riket) under kategorisering media/digital finns en tydlig specialisering gentemot Distribution/Arrangörer/Agenter. Området Turism/Rekreation/Sport står sig ganska lika i jämförelse med riket.

Landsarkivet i Härnösand förklarar till stor del regionens relativa specialisering inom arkivverksamheter och Casino Cosmopol i Sundsvall bidrar tillsammans med Bergsåkers Trav-bana till regionens stora relativa specialisering inom spel/vadslagning. Specialiseringen inom TV/Radio förklaras av att Sveriges Radio, Sveriges Television och TV4 bedriver verksamheter i Sundsvall.

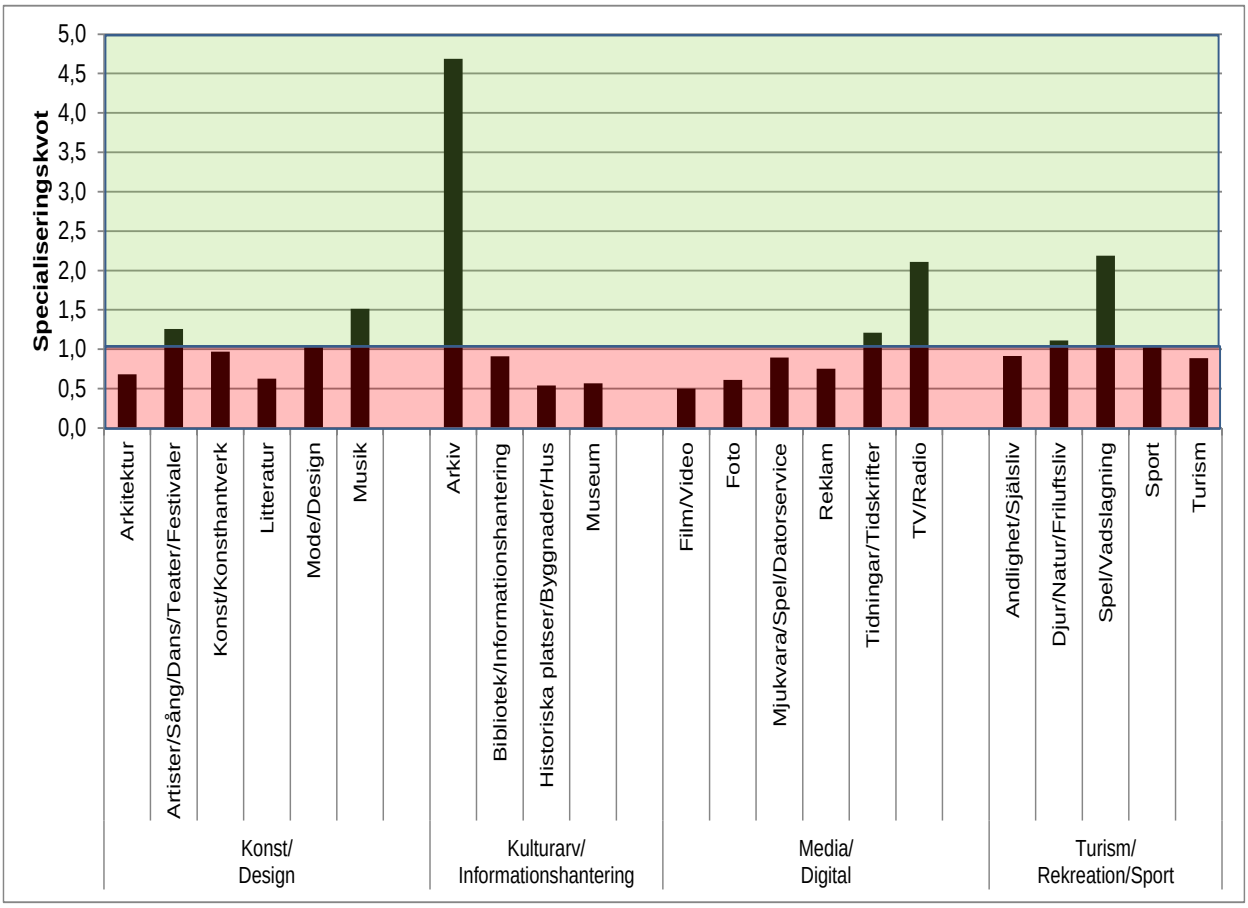

Figur 54. Sundsvalls relativa specialisering jämfört med riket inom de kreativa och kulturella näringarnas delsektorer, år 2008

Det kulturella värdesystemet

Genom den undersökning och de intervjuer Sweco Eurofutures genomfört till denna studie av de kulturella näringarna i Sundsvallsregionen framkommer att det finns en lokal variation och diversifiering gällande kulturella aktiviteter. För att utföra denna avgränsade studie av lokalt diversifierade verksamheter som dessutom är tämligen svårdefinierade och därför i viss utsträckning svårstuderade, har de kulturella aktiviteterna samlats i en värdesystemsansats. För att förstå kulturella aktiviteter som industriella eller ekonomiska, så används en värdesystemsansats med fördel.

I en analys av Sundsvallsregionens kulturella värdesystem finns en särskild uppdelning där det, i jämförelse med riket, finns färre kreatörer men fler aktiva inom andra delar av kulturella värdesystemet så som distribution, stödfunktioner och utbildning. Sundsvall är således svagare i den kulturella kärnan och starkare längre ut i det kreativa systemet.

Sundsvallsregionen har mindre aktivitet inom kulturella kärnområden såsom konst, design och litteratur, medan respondenter och statistik betonar besöksnäringen, vilket kan ses som ett mer perifert område i värdesystemet, som ett område där en positiv utveckling skett samt där förutsättningar för vidare tillväxt finns.

Respondenter och aktörer verksamma med att främja dessa näringar kopplar diskussionen om den kulturella kärnans svaghet till en vidare och ofta svårfångad diskussion, nämligen den om platsers och regioners attraktivitet. De menar att det handlar om att skapa ett attraktivt levnadsklimat som får potentiella entreprenörer och etablerade entreprenörer att vilja lokalisera sig eller stanna kvar i regionen. Denna bild av det kulturella värdesystemet kan alltså ses hänga samman med de generella utmaningar som kommunerna i Västernorrland står inför. Sundsvallsregionens utveckling är relaterad till generella utmaningar, som ett relativt svagt befolkningsunderlag- och utveckling. Respondenter till denna studie lyfte också fram bilden av Sundsvallsregionen som en region från vilken ungdomar flyttar för att erhålla kvalificerade arbeten och utbildningar på annan ort – en diskussion som även hänger samman med det utbildningssystem som finns i regionen.

Flera intervjuade menar vidare att det behövs en attitydförändring hos beslutsfattare i regionen gällande kreativitet och kunskap. De poängterar att de kulturella näringarna måste få ta plats och också i viss utsträckning prioriteras. En intervjuad menar att man vanligen brukar beskylla basindustrin för att vara bromsklossen i den innovativa och kreativa utvecklingen i Sundsvall, men att så inte är fallet, utan (återigen) handlar det i stor utsträckning om beslutsfattares arbete med att främja en attraktiv plats för ungdomar att stanna kvar i eller för studenter att komma till.

Inom ramen för diskussionen om att stärka den kreativa kärnan efterfrågar de intervjuade mer kunskap om hur man stötta de existerande kulturella entreprenörernas behov och utveckling. Kulturell aktivitet i den kulturella kärnan består ofta av småskalig produktion och det behövs specifik kunskap relaterat till exempel till riskkapital och infrastruktur i relation till dessa näringar. Gällande infrastrukturfrågan handlar det framförallt om att främja nätverken mellan dessa tämligen små och ibland också isolerade verksamheter. En intervjuad menade att den största utmaningen handlar just om ”att brottas med att det är småskaligt; det är svårt att få det stora genombrottet mot de stora företagen”.

Man måste acceptera att de kulturella näringarna är en fragmenterad industrigren med många små verksamheter och man bör därför ge dessa näringar förutsättningar att leva i nätverk ur vilka de tillsammans kan utvecklas men också ställa krav på sin omgivning. Tillsammans utgör dessa näringar en fabrik av kreativa aktörer; tillsammans representerar de en hel industri. En industri som i Sundsvallsregionen redan sysselsätter nästan var tionde sysselsatt.

6.3 Gröna näringar/miljöteknik

Grön tillväxt är ett politiskt ledord för många länder och regioner idag då trycket på naturresurser ökar och därmed trycket för att finna hållbara lösningar. För att samhället ska uppnå en mer miljövänlig och hållbar tillväxt krävs dock både kunskap, kompetens och vilja inom den privata såväl som den offentliga sektorn. Grön tillväxt kräver ”gröna” lösningar och företag eller näringar som bidrar till sådana gör det på en mängd sätt.

Exportrådet pekar på miljöteknik (eller cleantech) som ett av svensk exports starkaste tillväxtområden. Exportandelen fortfarande relativt låg och det anses finnas utrymme för ökad export för många företag.[28] Den globala marknaden för miljöteknik 2010 beräknades till 6 000 miljarder kronor och förväntas år 2020 uppgå till upp emot 30 000 miljarder kronor. Som

[28] www.exportradet.se

jämförelse kan nämnas att Sveriges export av miljöteknik år 2008 uppgick till 37 miljarder kronor.[29]

Men vad är det för bransch och företag som avses? Karakteristiskt för miljöteknik är att den ingår i flera existerande sektorer och branscher. Lika svårt som det är att ringa in miljöteknik som ett område är det därför att definiera begreppet. Gröna näringar är ett vitt och brett begrepp. På nationell nivå talas ofta om miljöteknik, samt på vissa håll även cleantech. Många gånger används de två sistnämnda begreppen synonymt. Bland några påpekas att det finns en skillnad då de menar att cleantech innehåller mer av kapitalinvesteringar och avkastning till skillnad från miljöteknik som är mer fokuserat på miljöförbättrande åtgärder och lagkrav.[30] I denna rapport används miljöteknik och cleantech synonymt.

EU:s definition är allmänt vedertagen och lyder: ”all teknik som är mindre skadlig för miljön än tillgängliga alternativ”.[31] Det finns även andra definitioner och den som många använder sig av är den följande[32]:

”Cleantech is new technology and related business models offering competitive returns for investors and customers while providing solutions to global challenges.”

Centralt för den sistnämnda definitionen är att tekniken särskiljer sig från konventionella lösningar och erbjuder bättre prestanda till en lägre kostnad, kraftigt reducerar eller eliminerar den negativa ekologiska påverkan och förbättrar den produktiva användningen av naturresurser.

Att miljöteknik/cleantech ses som angeläget, både för att öka tillväxten samt för att hantera miljö- och klimatproblematiken blir synligt då Sveriges regering nyligen har arbetat fram en miljöteknikstrategi för att kunna stödja de svenska miljöteknikföretagen. Tidigare har regeringen kanaliserat ekonomiska bidrag, t ex LIP och KLIMP[33], via Naturvårdsverket för att öka miljöinvesteringar, ofta just miljöteknikinvesteringar.

Regeringens nyligen framtagna miljöteknikstrategis huvudmål är att[34]:

1. ”Att åstadkomma goda förutsättningar för framväxt och utveckling av miljöteknikföretag i Sverige.

2. Att främja export av svensk miljöteknik och därmed bidra till hållbar ekonomisk tillväxt i Sverige och globalt.

3. Att främja forskning och innovation inom miljöteknik och underlätta för innovationer att kommersialiseras.”

[29] *Grön Drivkraft, 68 insatser för hållbar tillväxt*, 2010, Näringsdepartementet i Sverige.
[30] *Miljöteknik på export*, Svenskt Näringsliv 2009
[31] ETAP, EU:s handlingsplan för miljöteknik
[32] Cleantech Network, som för övrigt anses ha myntat begreppet i början av 2000-talet. www.cleantechnetwork.com
[33] Lokala investeringsprogram och Klimatinvesteringsprogram, båda syftade till långsiktiga miljöinvesteringar.
[34] *Strategi för utveckling och export av miljöteknik 2011–2014*, 2011-09-01

Flera initiativ har redan innan strategin tagits för att stödja framväxt och stärkande av företag inom miljöteknikbranschen. Aktörer som Innovationsbron, Vinnova, Almi, Exportrådet, Energimyndigheten, Tillväxtverket m fl arbetar på olika sätt för att ge stöd till just miljöteknik.

Symbiocity är ett exempel på hur det svenska Exportrådet stöttar miljöteknikföretag i marknadsföring och kommunikation på internationella marknader. Även regionala nivåer har varit framgångsrika. År 2010 utsågs exempelvis Clean Tech Region (ett miljötekniksam-arbete i Jämtland och Västernorrland, koordinerat av Handelskammaren Mittsverige) som en av världens mest innovativa Clean Tech-regioner av tidskriften The New Economy.[35]

Miljöteknikbranschen utvecklas snabbt och behovet av stöd är identifierat för att dessa företag ska växa och även kunna exportera till andra marknader. Många insatser och åtgärder som behövs är dock inte unika för just miljöteknikföretag. Liksom företag generellt efterfrågar de t ex tillgång till riskkapital. De flesta företag, inklusive miljöteknikföretag, är även beroende av en fungerande hemmamarknad samt referensanläggningar för att utveckla och visa upp ny teknik till potentiella leverantörer.

Hur den svenska strategin omsätts i konkreta åtgärder är i skrivande stund inte helt klart, men den kommer att med stor säkerhet att följas upp då satsningen på miljöteknik anses vara mycket viktig.

Sundsvallsregionen, gröna näringar och miljöteknik

En av drivkrafterna för utveckling och spridning av miljöteknik har varit och är energipriserna som har ökat snabbt. Sundsvalls näringsliv består till stora delar av en energiintensiv produktion.

Att energi är en viktig fråga visar bl a i beviljade projekt som genom åren exempelvis erhållit LIP och KLIMP-bidrag: energiomställning i kommunala fastigheter, Timrå fjärrvärme baserat på bioenergi, effektiv belysning, eleffektiv ventilation, värmeproduktion med biobränsle, Investering i miljöhus med helautomatisk kompostering etc. Projektägare har varit såväl kommuner som privata företag som t ex SCA. Sammanlagt har det, främst i Sundsvalls och Timrå kommun, som motprestation till LIP och KLIMP-bidrag investerats drygt en halv miljard kronor.[36]

I figuren nedan åskådliggörs miljö- samt miljötekniksektorns omfattning och utveckling i Sundsvallsregionen samt riket. En jämförelse har gjorts mellan 2003 och 2008:

	Sysselsättning			Omsättning (milj SEK)			Export (milj SEK)		
	År 2003	År 2008	2003-08 (%)	År 2003	År 2008	2003-08 (%)	År 2003	År 2008	2003-08 (%)
Sundsvallsregionen									
Miljösektorn	1 483	1 657	12%	4 896	6 323	29%	326	413	27%
Miljötekniksektorn	694	799	15%	1 333	2 011	51%	313	413	32%
Riket									
Miljösektorn	60 851	70 543	16%	144 572	239 935	66%	21 740	36 155	66%
Miljötekniksektorn	37 138	44 303	19%	74 123	135 632	83%	20 053	37 081	85%

Figur 55. Miljösektorns och miljötekniksektorns omfattning och utveckling i Sundsvallsregionen och riket

[35] http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/Clean Techregion/pressrelease/view/Clean Tech-region-en-av-vaerldens-mest-innovativa-regioner-398871
[36] Naturvårdsverkets miljöinvesteringsregister: http://klimp.naturvardsverket.se/mir/

Andelen sysselsatta i miljösektorn av samtliga sysselsatta i Sundsvallsregionen uppgår till 1,8 procent. Motsvarande andel för riket är 1,6 procent. Andelen sysselsatta i miljötekniksektorn av samtliga sysselsatta i Sundsvallsregionen uppgår till 0,9 procent. Motsvarande andel för riket är 1,0 procent.

Som synes har sysselsättningen och omsättningen ökat i regionen över åren, även om jämförelsen med riket visar att ökningen har inte varit lika stor som genomsnittet i riket totalt. Enligt statistiken hänger inte Sundsvallsregionen med i utvecklingen. Här blir ju dock definitionen av vad som är miljöteknik intressant Det skulle även kunna vara så att en del utveckling och användning av miljöteknik ”göms” inom de traditionella industrierna då det i intervjuer framkommer att cleantech till stora delar är en del av eller avhängigt av det befintliga näringslivet i Sundsvallsregionen.

Gröna näringar kan givetvis handla om tjänster och annat än miljöteknik. För att visa ett något bredare jämförelsematerial kan statistik om just miljösektorn i stort i Sundsvallsregionen vara av värde
:

	Antal sysselsatta				Specialiseringskvot	
Miljösektor	**År 2003**	**År 2008**	**2003-2008**	**Andel kvinnor 2008**	**År 2003**	**År 2008**
Hållbar skog	129	118	-11	20%	7,23	6,00
Utbildning, forskning och övervakning	211	237	26	62%	1,57	1,67
Återvunnet material	221	195	-26	14%	1,52	1,19
Miljökonsult	145	172	27	27%	1,03	1,06
Förnyelsebara energikällor	286	349	62	22%	0,96	1,06
Avfallshantering	313	361	47	17%	0,87	0,97
Avloppshantering	106	123	17	14%	0,68	0,76
Värme/energibesparing	43	59	16	9%	0,37	0,41
Mark och grundvatten	2	11	9	30%	0,09	0,37
Hållbart jorbruk och fiske	17	24	7	25%	0,32	0,32
Luftutsläppskontroll	8	5	-3	20%	0,37	0,18
Övrigt (inkl ekoturism)	1	5	3	25%	0,10	0,17
Buller och vibrationer	0	0	0		0,00	0,00
Samtliga miljösektorer	**1 483**	**1 657**	**174**	**25%**	**1,00**	**1,00**

F*igur 56. Antalet anställda i miljösektorn i Sundsvallsregionen efter verksamhet, samt specialiseringsgraden i förhållande till miljösektorn i riket*

Figuren ovan pekar framförallt på att ”hållbar skog” är ett område med hög specialiseringskvot, även om andelen sysselsatta faktiskt har sjunkit mellan åren 2003 till 2008. Utbildning, forskning och övervakning är också ett område med en relativt hög specialiseringskvot. Detta verifieras av andra källor, som understryker just skog med den FoU som pågår inom branschen samt närheten till Mitthögskolan som allmänt viktig för regionen och även kopplat till en ”grön” utveckling.

Bilden stärks ytterligare när vi för samma områden tittar på omsättningen. Även här är specialiseringskvoten hög för Hållbar skog följt av förnyelsebara energikällor, en faktor viktig för skogsnäringen.

Miljösektor	Omsättning (milj SEK)		Omsättning per syss. (milj SEK)	Specialiseringskvot	
	År 2003	År 2008	År 2008	År 2003	År 2008
Hållbar skog	1 252	1 232	10,4	5,63	5,80
Förnyelsebara energikällor	2 189	3 197	9,2	0,92	1,04
Återvunnet material	470	588	3,0	0,76	0,68
Avloppshantering	178	304	2,5	0,61	0,90
Värme/energibesparing	61	128	2,2	0,20	0,32
Luftutsläppskontroll	11	11	2,1	0,18	0,10
Övrigt (inkl ekoturism)	0	8	1,8	0,02	0,23
Avfallshantering	587	640	1,8	0,85	0,72
Mark och grundvatten	6	14	1,3	0,18	0,27
Hållbart jorbruk och fiske	10	22	0,9	0,14	0,19
Miljökonsult	115	159	0,9	0,68	0,81
Utbildning, forskning och övervakning	17	19	0,1	0,51	0,48
Buller och vibrationer	0	0		0,00	0,00
Samtliga miljösektorer	**4 896**	**6 323**	**3,8**	**1,00**	**1,00**

Figur 57. Omsättningen (milj SEK) i miljösektorn i Sundsvallsregionen efter verksamhet, samt specialiseringsgraden i förhållande till miljösektorn i riket

När man tittar specifikt på miljö*teknik*sektorn framgår det att det främst två områden som har en hög specialiseringskvot, avfall och biobränslen:

Radetiketter	Antal sysselsatta			Andel kvinnor	Specialiseringskvot	
	År 2003	År 2008	2003-2008		År 2003	År 2008
Avfall	315	343	28	13%	1,34	1,30
Biobränslen	93	99	5	24%	2,06	1,89
Hållb bygg & energieffektivisering	99	112	14	10%	0,64	0,63
Konsulttjänster, Utbildningstjänster och FoU	115	132	17	22%	1,22	1,24
Luft	10	5	-4	19%	0,50	0,22
Sol, Vind, Vattenkraft	0	3	3	0%	0,00	0,06
Transporter, Marksanering, Buller	19	49	30	18%	0,71	1,58
Vatten	43	56	12	21%	0,51	0,62
Totalsumma	**694**	**799**	**104**	**16%**	**1,00**	**1,00**

Figur 58. Antalet anställda i miljötekniksektorn i Sundsvallsregionen efter verksamhet, samt specialiseringsgraden i förhållande till miljötekniksektorn i riket

Västernorrland tillsammans med Jämtland har rykte om sig att ligga i framkant när det gäller tekniska lösningar att använda skog som resurs, nya energilösningar och miljövänligt byggande. Statistiken ovan bekräftar i princip detta.

I framtiden ses globalt sett alternativ energi och vatten vara områden som kommer att tilldra sig större uppmärksamhet i framtiden. Biobränsle är ett område inom alternativ energi och där ser Sundsvallsregionen ut att ligga väl till. Transporter är ett annat område där Sundsvallsregionen har en hög specialiseringskvot. Detta tar sig uttryck i exempelvis ”SÖT-samarbetet” mellan Sundsvall, Östersund och Trondheim där stora satsningar gjorts på bl a Green highway (en fossilbränslefri transportkorridor från Sundsvall till Trondheim vilken anses

stödja nya affärsmöjligheter, hållbar tillväxt, minskad klimatpåverkan och attraktiv miljö för turister och boende).[37]

Sammanfattningsvis finns flera områden där Sundsvallsregionen har en hög specialiseringsgrad. Men dessa kräver ”underhåll” och fortsatta utvecklingsinsatser för att den goda positionen ska vidmakthållas. Sannolikt är det lättare och ger bättre respons att genomföra satsningar inom områden där det redan i dag finns god grogrund för tillväxt snarare än att satsa i andra områden. Det kan dock finnas framtida strategiska skäl att ändå inte avstå från områden som idag upplevs vara svaga i regionen. Det är i så fall ett medvetet beslut som bör ligga till grund för sådana beslut.

Avslutande kommentarer

Det finns exempel på miljöteknikföretag som exporterar merparten av sin produktion, men de intervjuade ger intrycket av att merparten av dessa mindre miljöteknikföretag inte exporterar i så hög omfattning utan fungerar mer som underleverantörer till den traditionella industrin i området. Här finns två vägar att gå: endera stödja utvecklingen av cleantech-företag i syfte att göra befintlig industri och dess export ”grönare” eller så kan det finnas behov för insatser för att öka cleantech-företagets egen position på marknadenoch export (såvida de inte är i en tidig utvecklingsfas där hemmamarknaden ofta är viktig).

Det som allmänt ses som avgörande faktorer för om en region ska vara framgångsrik i att öka kommersialisering och tillväxt etc. är dess öppenhet för idéer, existensen av mötesplatser för entreprenörer, teknologicentrum etc. Sundsvallsregionen har idag en stark plattform för skogsrelaterad teknik, både i form av befintliga företag och FoU inom såväl de större exporterande företagen som inom Mitthögskolan. Åkroken Science Park med inkubatorer där innovationsstöd, rådgivning, kontakter etc. står till buds för att omsätta idéer till kommersialiserbara tjänster och produkter är här en viktig resurs.

Handelskammaren, kommunen m fl arbetar redan idag för att skapa mötesplatser för entreprenörer. Frågan att ställa sig är om det behövs mer av nätverkande, om arenorna ”träffar rätt” idag eller om det behövs något annat?

Att vara öppna för nya ideér, d v s precis det som innovation till stor del bygger på, handlar till stor del om attityder och rådande kultur. Att skapa eller stärka en sådan kultur är betydelsefullt för att kreativitet och innovationskraft ska komma fram. Det allmänna intrycket är att det görs en del för att stärka innovationssystemet bland olika aktörer i regionen, men att det kan stärkas än mer. Vad ser kommunen för behov här? Stämmer den synen med företagens och innovatörernas uppfattning? Hur kan Sundsvallsregionen höja graden av kommersialisering av innovativa idéer? Hur kan fler erhålla ett entreprenöriellt tänkande, bli ”miljöentreprenörer” och tänka företagande i större skala på en global marknad?

Offentlig upphandling har under de senaste åren alltmer uppmärksammats som ett verktyg som kan påverka utvecklingen – både genom att premiera företag att vara/bli gröna, men också genom att uppmuntra till innovationer. Genom upphandling kan innovativa och gröna lösningar efterfrågas. Det finns nätverk och insatser som handlar om grön offentlig upphandling på många nivåer, såväl inom ramen för Östersjösamarbetet, som på nordisk och

[37] Samarbetet syftar till att utveckla infrastruktur och hållbara kommunikationer samt kultur och upplevelsenäringarna i de deltagande regionerna.

EU-nivå.[38]. Enligt Naturvårdsverkets studier är de flesta miljökraven i offentlig upphandling idag formulerade på ett sådant sätt att de inte får några konsekvenser för vad som upphandlas. Detta styrinstrument skulle dock kunna användas mer kraftfullt och konkret efterfråga miljöteknik etc. vilket dock kräver ökad kunskap om hur dessa krav kan formuleras.

Att miljöteknik är ett område och en bransch som uppmärksammas samt var rötterna till sådana företag står att finna visas t ex i årets vinnare av Årets rookie vid Sundsvall Business Awards 2011[39], som just var ett miljöteknikföretag - sprunget ur forskningen vid Mittuniversitetet. Närheten till Mittuniversitetet bedömer vi som gynnsam, ur utvecklingsperspektivet generellt och cleantech, speciellt då den sistnämnda branschen är i en fas med stort utvecklings- och innovationsbehov.

Hög synlighet är generellt något som är önskvärt ur konkurrenshänseende i dagens samhälle. När det gäller cleantech och miljökunnande byggs bostadsområden på flera ställen i landet som fungerar som besöksmål och som därigenom ger synlighet såväl som god PR för kommuner. Norra Kajen i Sundsvall skulle kunna bli ett sådant område, men det handlar förstås om vad kommunen och de som bygger gör med området. En god marknadsföring av Norra Kajen skulle kunna tjäna flera syften: fler besökare till regionen, uppmärksamhet kring kunnande och tekniska lösningar, kontakter mellan företag och olika spin-offeffekter. Det blir i sådana fall viktigt att omhänderta relationer och kontakter, agera förmedlare och skapa mötesplatser för att spridningseffekterna ska bli så goda som möjligt.

Det finns idag många starka regioner som satsar på miljöteknik och stöder speciella arenor, nätverk etc. som attraherar uppmärksamhet, investeringar och handelsmöjligheter. Det talas om ekoinnovation, ekoföretagande, ren miljöteknik etc. Många regioner är inne på dessa områden. Frågan är hur just Sundsvallsregionens styrkor kan tas tillvara och utvecklas än mer? Denna studie pekar på vissa möjliga vägar, men rymmer inte några djupare analyser inom miljöteknik. En djupare analys och/eller utvärdering inklusive kontakter med fler av de företag inom regionen som kan tänkas verka inom branschen miljöteknik krävs för att bättre förstå utvecklingstendenser och identifiera deras specifika behov.

Forskning och innovation behövs för att utveckla miljöteknik och här uppfattar vi att Sundsvall har en god plattform att utgå ifrån med Mittuniversitet och skogsnäringen. T ex har Tillväxtverket har beviljat Mittuniversitetet 12 miljoner kronor för EnergyWise, ett forskningsprogram kring förnyelsebar energi. Här deltar Mittuniversitetets två största forskningsmiljöer (FSCN och STC, skogsindustriella forskningscentrat och industriell IT och mätteknik).[40]

Med räcker den plattformen till för att utveckla andra områden, som t ex avfall? Det som behövs är ett strategiskt beslut om vilka områden som regionen bör satsa på: fortsätta utveckla de områden där man idag är stark eller bygga upp områden som anses vara

[38] http://www.naturvardsverket.se/sv/Start/Naturvard/Havsmiljo/Internationellt-arbete/Ostersjostrategin/Natverk-for-offentlig-upphandling/ , http://ec.europa.eu/environment/gpp/index_en.htm samt http://www.norden.org/sv/nordiska-ministerraadet/ministerraad/nordiska-ministerraadet-foer-miljoe-mr-m/institutioner-samarbetsorgan-och-arbetsgrupper/arbetsgrupper/arbetsgruppen-foer-haallbar-konsumtion-och-produktion-hkp/om-arbetsgruppen/

[39] http://www.akroken.se/nyhetsfloede/nyheter/chemseq-vinnare-av-aarets-rookie-vid-sundsvall-business-awards-2011

[40] http://www.miun.se/sv/press/pressmeddelanden/Pressarkiv/2011/Miljoner-till-Miun-for-forskning-om-fornyelsebar-energi/

betydelsefulla i framtiden? Utvecklingen sker oerhört snabbt inom cleantech och med regeringens stöd för att öka exporten kommer troligen takten i andra regioner också att höjas.

6.4 Sundsvall och de nya näringarna

De gjorda analyserna av de nya näringarna i Sundsvallsregionen pekar på att det finns stora möjligheter inom delar av dessa näringar att bygga en god position från nationellt perspektiv. Men analysen pekar också på att Sundsvall har svårt att hänga på den snabba utvecklingen i landet i många delbranscher som räknas till de nya näringarna.

När det gäller de kulturella näringarna har Sundsvallsregionen sin styrka inom arkivverksamhet, TV-Radio och spel. Idrotten med kringliggande verksamheter har också visat att det finns en potential. Trots svårigheterna att bedöma den exakta avgränsningen av kulturella näringar så arbetar idag nästan var tionde sysselsatt i Sundsvallsregionen inom dem.

När det gäller de gröna näringarna är de främst inom skogsnära branscher som Sundsvall sticker ut men också inom energiområdet. Lanserade satsningar på transportinfrastruktur och ambitionerna inom bostadsbyggnadsområdet har ännu inte materialiserats nämnvärt i form av nya företag och företagande. Idag jobbar nära 2 % av de sysselsatta inom de gröna näringarna – en siffra nära riksgenomsnittet.

Den stora utmaningen för utvecklingen av såväl de kulturella som de gröna näringarna är att få kreativa och entreprenöriella individer att finna det värt att förlägga sin verksamhet i Sundsvall. Då spelar tillgången på kreativa mötesarenor, en öppenhet för nytänkande och oliktänkande och en attraktiv livsmiljö avgörande roller tillsammans med forskningsmiljöer och ett starkt innovationssystem runt MittUniversitet och de större företagen.

7. SCENARIER FÖR SUNDSVALLREGIONENS NÄRINGSLIV

7.1 Vad säger trenderna?

En diskussion om utvecklingstrender och framtidsscenarier för olika näringssektorer bör ställas i ljuset av de olika sektorernas betydelse för den totala sysselsättningen i Sundsvall och Sundsvalls FA-region. På det sättet kan effekterna av trender – positiva eller negativa – i olika branscher ställas i ljuset av den totala sysselsättningen. En mindre nedgång i en dominerande sektor kan få större betydelse för sysselsättningen, i varje fall i ett medellångt perspektiv, än en stor uppgång i en sektor som sysselsätter få personer.

Hur många som är sysselsatta i de näringssektorer som omfattas av denna studie framgår av bilden nedan. Av bilden framgår också hur stor andel av respektive sektor som har sin sysselsättning i Sundsvall respektive i övriga kommuner i FA-regionen.

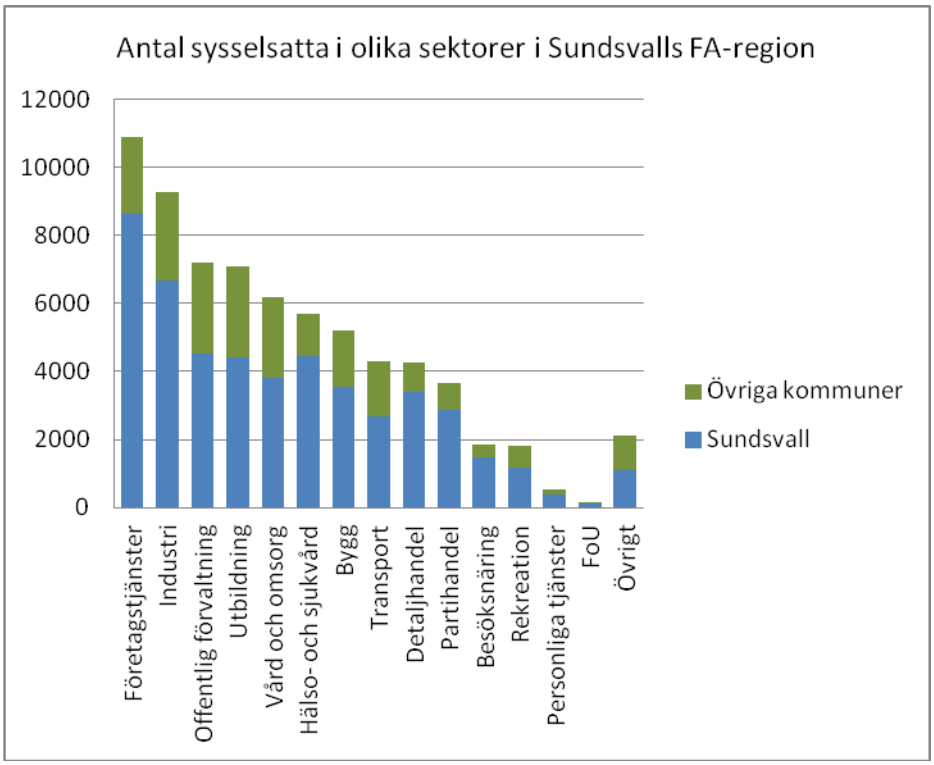

Figur 59: Antal sysselsatta i olika sektorer i Sundsvalls FA-region år 2008
(Källa: SCB/rAps, indelning och bearbetning Sweco Eurofutures AB)

Den övergripande, positiva trenden i Sundsvall och inom Sundsvalls FA-region är att antalet sysselsatta under perioden 1998 – 2008 har ökat med 9 %. Det är dock 3 % sämre än utvecklingen i hela Sverige under samma period. Om Sundsvalls FA-region hade haft samma utveckling av sysselsättningen som snittet i landet så skulle drygt 1 500 (!) fler personer ha haft ett arbete i regionen. De olika näringssektorerna i Sundsvalls FA-region har alltså inte lyckats matcha utvecklingen i resten av landet, även om det finns några undantag (transporter, detaljhandel och offentlig förvaltning). Sysselsättningen i industrin har också, trots en minskning, stått sig relativt väl i Sundsvall.

En jämförelse av utvecklingen för olika näringssektorer i Sundsvalls FA-region med utvecklingen i Sverige ger en intressant och mer nyanserad bild. Som framgår av bilden nedan har den största av alla näringssektorer – ”företagstjänster” – kraftigt underpresterat i Sundsvalls FA-region i förhållande till utvecklingen i landet. Om sektorn företagstjänster utvecklats på samma sätt som i resten av Sverige i Sundsvalls FA-region så skulle 4 000 fler personer ha varit sysselsatta i sektorn, dvs. nästan lika många som totalt sysselsätts i Ånge kommun.

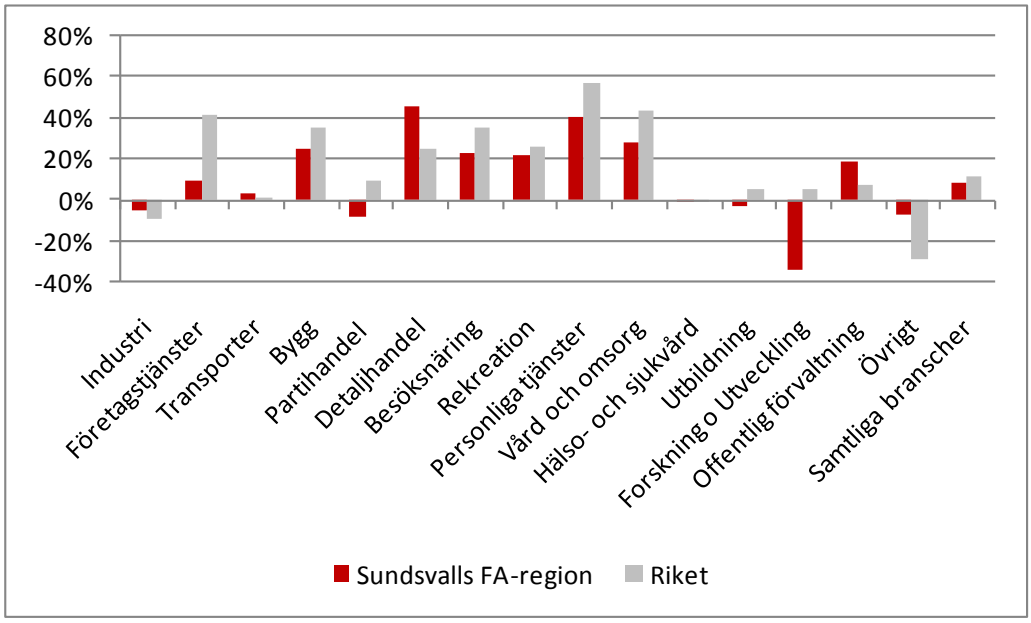

Figur 60: Utvecklingen av sysselsättningen i olika näringssektorer i Sundsvalls FA-region jämfört med utvecklingen i Riket.
Källa: SCB/rAps, bearbetning Sweco Eurofutures AB

För att sätta scenen inför det följande resonemanget om möjliga scenarier för Sundsvalls näringsliv tar vi med följande observationer från den branschvisa genomgången i kapitel 5 – ”Sundsvallsregionens näringsliv” och kapitel 6 – ”De nya näringarna”:

- **Företagstjänster** – ***underpresterar kraftigt*** i förhållande till utvecklingen i Riket. Sektorn har knappt 11 000 sysselsatta i FA-regionen, vilket motsvarar 16 % av alla sysselsatta i Sundsvalls FA-region. Medan sektorn ökat med 10 % i kommunen och 12 % i FA-regionen så har den ökat med 41 % i landet som helhet under de senaste tio åren. Sektorn präglas av en hög koncentration till Sundsvall, en koncentration som kan förväntas öka eftersom branschen gynnas av täthet och närhet till många företag och branscher. Sektorn verkar i Sundsvall i hög grad vara ***lokalmarknadsberoende***, trots att här ingår branscher där Sundsvall haft en ambition att vara starkt på ett nationellt plan (försäkring, bank och IT). En hög grad av orientering mot den lokala marknaden gör sektorn särskilt ***känslig vid en nedgång*** hos något eller några av de största företagen i FA-regionen. Det kan också noteras att sektorn i regionen lyckades hålla jämna steg med utvecklingen i landet efter den djupa 1990-talskrisen men ***har tappat i förhållande till riket efter år 2000***. En utmaning är att inte fortsätta tappa mot utvecklingen i landet i övrigt då branschen är en grundförutsättning för såväl etablerade företag som för att locka nya företag i andra branscher.

- **Industriell verksamhet** ***har presterat något bättre*** än sektorn gjort i Sverige och sysselsätter nära 9 300 personer i FA-regionen, vilket motsvarar 13 % av den totala sysselsättningen i FA-regionen. Sysselsättningen har minskat med 12 % under de senaste 10 åren. Nedgången kan delvis förklaras av en omklassificering av tidigare industrijobb till företagstjänster. I pappersbranschen har det skett en successiv produktivitetsökning sedan 1990-talet – under perioden 2003 – 2008 ökade produktiviteten med drygt 20 %. Det ***torde inte tillkomma många nya arbetstillfällen*** i denna för Sundsvall sysselsättningsmässigt viktiga sektor. Däremot kan det komma avknoppningar baserade på innovationer kopplade till sektorn. Sundsvallskommun har klarat sig något bättre än FA-regionen som helhet. De företag i andra branscher som verkar kunna stå sig bäst och ökar sin sysselsättning är de som står helt eller delvis på egna ben i förhållande till den lokala marknaden, dvs. företag som verkar på en global marknad utanför Sundsvall – företag som Permobil AB och Emhart. Detta visar vikten av att ***fler företag i regionen behöver kroka arm med den globala marknaden***.
- **Partihandeln,** som har ***underpresterat*** jämfört med sektorns utveckling i Sverige, sysselsätter cirka 3 700 personer (5 % av alla sysselsatta i FA-regionen). Sektorn har krympt med 5 % i FA-regionen och med 8 % i kommunen under de senaste tio åren, samtidigt som branschen i landet ökat med 10 %. Fyra av fem av dem som arbetar i sektorn har sitt jobb i Sundsvall, dvs. fler än genomsnittet (70 %) för alla branscher - en koncentration till Sundsvall som kan förväntas öka. Det är lite förvånande att Sundsvall, med sitt strategiska läge i södra Norrland, påtagligt ***har tappat mark efter 1990-talskrisen***. Nedgången i handeln med fordon under 2000-talet (-30 %) tyder på en minskad efterfrågan lokalt och regionalt, något som kan bero på att det generellt sett gått sämre för FA-regionen än landet i övrigt, alternativt att branschen inte står sig i priskonkurrensen med andra, närliggande FA-regioner.

- **Detaljhandeln** är en av få sektorer i Sundsvalls FA-region som ***har presterat bättre än i landet som helhet***. Sektorn sysselsätter nära 4 300 personer, vilket motsvarar 6 % av antalet sysselsatta i FA-regionen. Under 2000-talet har det skett en kraftig koncentration till Sundsvalls kommun. Expansionen av Birsta handelsområde torde spela en stor roll för detta. ***Birsta sysselsätter näst flest personer av alla externa handelsområden i landet efter Kungens Kurva i Stockholm***. De senaste tio åren har sektorn ökat med 46 % i kommunen och 31 % i FA-regionen, att jämföra med 26 % i landet som helhet. Det har alltså skett en kraftigare ökning i Sundsvall än i Sverige som helhet – frågan är ***hur uthållig denna trend är*** och om Sundsvall på sikt kan hantera en ökad konkurrens med Umeå vid t ex en nyetablering av IKEA där. Mest växer elektronik och bygghandeln, samt kläder. Sysselsättningen i livsmedelshandeln har däremot stått stilla eller t o m minskat – något som huvudsakligen kan förklaras av en produktivitetsökning med knappt 20 % sedan 2003. Sektorn torde ha ***svårt att fortsätta med en expansion i samma takt*** om man inte lyckas skapa ett bredare erbjudande (t ex upplevelseturism och shopping).

- **Transportsektorn**, som sysselsätter 4 300 personer, är manligt dominerad och mer distribuerad över FA-regionen än genomsnittet för samtliga branscher – något som bland annat härrör till Ånges postterminal. Sektorn sysselsätter 6 %, av antalet sysselsatta i FA-regionen. Det går bättre för sektorn i Sundsvall än FA-regionen som

helhet och trendmässigt för Sundsvall ***något bättre än i riket***. Branschen är mycket ***konjunkturkänslig*** och påverkas också t ex av den allmänna koncentrationen av centrallager, där lagren blir större och mer rikstäckande. En strukturomvandling av detta slag påskyndas av ekonomiska kriser, då behovet av effektiviseringsåtgärder ökar. Statistiken pekar på att det sker en ökning av järnvägstransporterna av gods medan vägtransporterna tenderar att ”stå stilla” och stödtjänster till flyget backar, vilket kan vara en trend mot att ***kunderna väljer mer hållbara transporter på långa avstånd*** då det är möjligt.

- **Besöksnäringen** sysselsätter 1 800 personer (drygt 2 % av alla sysselsatta i FA-regionen), huvudsakligen inom restaurangnäringen och som väntat med en hög koncentration till Sundsvall. Koncentrationsgraden har dock inte ökat märkbart under de senaste 20 åren (jfr t ex med detaljhandeln som under samma period ökade sin koncentration till Sundsvall med 10 %). Sektorn ***presterar nästan lika bra som i landet i övrigt*** – antalet sysselsatta har ökat med 23 % i Sundsvall och 15 % i FA-regionen jämfört med 35 % i landet som helhet. Sektorn har en ***låg produktivitetsökning*** jämfört med de flesta andra sektorer, något som huvudsakligen torde förklaras av att sektorn till sin karaktär är arbetsintensiv med en relativt låg rationaliseringspotential.

- **Hälso- och sjukvården,** som sysselsätter 5 700 personer, är kvinnodominerad och har en ***hög koncentration till Sundsvall***. Sektorn sysselsätter 8 % av antalet anställda i FA-regionen och har genomgått en kraftig rationalisering alltsedan 1990-talskrisen. ***Antalet sysselsatta har varit oförändrat*** i Sundsvall och minskat marginellt i FA-regionen under de senaste femton åren – en trend som stämmer väl med trenden i riket. Sektorn kommer att vara starkt ***beroende av befolkningsutvecklingen***. Behoven kommer också att öka med en åldrande befolkning, vilket kommer att ställa krav på fortsatta rationaliseringar och nya lösningar (fler alternativa utförare etc.). Den förflyttning som successivt pågår i landet inom hälso- och sjukvården – från institutioner till primärsjukvård och sjukvård i hemmet – avspeglas i Sundsvall och FA-regionen, vilket leder till att koncentrationen till Sundsvall troligen inte kommer att öka.

- **Vård- och omsorgssektorn** är kvinnodominerad, sysselsätter 6 200 personer och är mer ***distribuerad över hela FA-regionen*** än övriga sektorer. Detta förklaras huvudsakligen av att tjänsterna i stor (och ökande) utsträckning levereras i vårdtagarens hem och den allmänna de-institutionalisering som pågår inom sektorn. I Sundsvalls kommun har antalet sysselsatta i sektorn ökat med 28 % och 18 % i FA-regionen, att jämföra med 44 % i Riket under de senaste tio åren. Totalt sysselsätter sektorn 9 % av de anställda i FA-regionen. Under de senaste fem åren har dock ***antalet anställda minskat***, huvudsakligen förklarat av en ökad arbetsproduktivitet i sektorn på 15 %. Den ***framtida sysselsättningsutvecklingen är oklar*** – å ena sidan pekar en äldre befolkning på ökade behov men å andra sidan pekar mycket på att de äldre är friskare längre och därmed förskjuter behovsbilden uppåt i åldrarna. Till detta ska läggas den ekonomiska utmaningen om hela sektorn ska finansieras med offentliga medel. Sammantaget

väger dock de ökade behoven över, vilket tyder på en ökad sysselsättning i sektorn. Den stora utmaningen torde vara att kunna ***rekrytera kompetenta medarbetare***.

- **Utbildningssektorn** är precis som andra offentligt dominerade branscher direkt beroende av befolkningsutvecklingen. Sektorn sysselsätter 7 100 personer, dvs. 10 % av det totala antalet sysselsatta i FA-regionen. Sektorn ***presterar sämre än i resten av Sverige*** – sysselsättningen har minskat med 3 % i Sundsvalls kommun och 4 % i FA-regionen, samtidigt som den ökat med 6 % i riket. Sektorn har en låg koncentrationsgrad i FA-regionen och koncentrationsgraden har minskat i Sundsvall, vilket är förvånande med tanke på Mitt-Universitetets etablering i Sundsvall. Enligt statistiken har antalet sysselsatta inom universitet och högskolor minskat kraftigt under perioden 2003 – 2008. Under samma period ökade antalet studenter i Sundsvall med 10 %. Produktiviteten i sektorn har ökat med knappt 15 % under de senaste 5 åren. Samtidigt har det skett en kraftig ökning inom förskoleutbildningen, utbildningsservice och på gymnasiets yrkesinriktade linjer. Sammantaget kan konstateras att Sundsvall och FA-regionen ***har minskat sysselsättningen under hela 2000-talet*** medan sektorn som helhet har ökat i Riket. Minskningen i Sundsvalls FA-region kan framförallt härledas till grundskoleutbildningen och universitetet.

- **FoU-sektorn ,** som är en svårfångad bransch i statistiskt hänseende, sysselsätter 130 personer i FA-regionen varav 102 i Sundsvall. Det motsvarar 0,2 % av alla sysselsatta i FA-regionen, vilket kan jämföras med 28 800 personer eller 0,7 % av alla sysselsatta i Riket. Det innebär att Sundsvall har ***en lägre andel sysselsatta*** inom FoU än i Riket. Även om Sundsvall troligtvis utgör en av de mer FoU-täta miljöerna så ligger Västernorrland i den understa tertialen av landets län (den sjätte minst täta FoU-intensiteten). Det pekar på att ***sektorn underpresterar*** i förhållande till landet i övrigt. Jämtlands län, som ingår i Sundsvalls storregionala sammanhang, är det län som har lägst FoU-intensitet. Eftersom det handlar om få sysselsatta blir ***det statistiska underlaget osäkert*** – även mindre förändringar ger stor påverkan i statistiken. En bedömning av sektorns framtidsmöjligheter bygger därför ett stort inslag av kvalitativ analys. Den FoU-verksamhet som bedrivs på en rad olika arenor i Sundsvallsregionen och Åkroken Science Park och den forskning som pågår i anslutning till de stora företagen torde kunna få positiva effekter för den långsiktiga sysselsättningen i sektorn i FA-regionen. Detta gäller framförallt skogsnära FoU och FoU kopplat till energi-området, men kanske också FoU kopplat till finanssektorn (CER). En stor utmaning är resurstilldelningen till Mittuniversitetet, vilket kräver en god förmåga att prioritera och samverka med andra aktörer/finansiärer.

- **Personliga tjänster**, som bl a omfattar hår- och kroppsvård, begravningsverksamhet, hudvård och kemtvättar, sysselsätter drygt 500 personer. Det motsvarar en knapp procent av alla sysselsatta i FA-regionen och 72 % av de sysselsatta arbetar i Sundsvall. Sektorn ***underpresterar i förhållande till Riket*** trots att den har ökat med 40 % i såväl Sundsvalls kommun som i FA-regionen under den undersökta perioden, att jämföra med 57 % i Riket. Personliga tjänster är en sektor med stort beroende av den lokala marknaden, där således befolkningsunderlag och köpkraft styr sektorns utveckling. Sektorn har en väsentligt lägre arbetsproduktivitet än andra sektorer och är den enda

bransch i Sundsvalls FA-region som ***har minskat sin produktivitet*** under perioden 2003 – 2008. I förhållande till Riket har sektorn inte lyckats hänga med utvecklingen under 2000-talet och ***tycks fortsätta att tappa*** i förhållande till Riket.

- **Rekreation, kultur och sportverksamhet**, sysselsätter 1 800 personer (2,5 % av det totala antalet sysselsatta i FA-regionen) varav 64 % är sysselsatta i Sundsvall. I övriga FA-regionen har Timrå har en stor andel av de sysselsatta. Sektorn har ökat med 22 % i Sundsvalls kommun och 25 % i FA-regionen, att jämföra med 26 % i Riket. Sektorn, som ***presterar i nivå med Riket***, har ökat sin arbetsproduktivitet med 20 % under perioden 2003 – 2008. Att FA-regionen har flera framgångsrika idrottsklubbar och Bergsåkers travbana spelar en stor roll för utvecklingen, liksom verksamheter som Casino Cosmopol, programverksamhet inom radio- och TV, museer, bibliotek m m. Den ***största tillväxten har skett inom branscher knutna till idrott och sportverksamhet*** – verksamheter som är nära relaterade till besöksnäringen.

- **Offentlig förvaltning**, sysselsätter 7 200 personer i FA-regionen, vilket motsvarar 10 % av alla sysselsatta i regionen. Sektorn har ökat med 19 % i Sundsvalls kommun respektive 10 % i FA-regionen under perioden 1998 – 2008, att jämföra med 8 % i Riket, vilket innebär att ***sektorn överpresterar i förhållande till snittet i landet***. Inom FA-regionen har koncentrationen till Sundsvall ökat med 10 % sedan 1990 även om den fortfarande ligger under snittet för samtliga sektorer. Arbetsproduktiviteten har ökat med 15 % under perioden 2003 – 2008. Etableringen att av statliga myndigheter (CSN, Bolagsverket, Samhall, Försäkringskassan och Statens Tjänstepensionsverk) torde vara huvudförklaringen till tillväxten i Sundsvall och FA-regionen. Utlokaliseringar av statliga verksamheter har hittills inte drabbats av många bakslag, t ex i form av att verksamheter lagts ned eller flyttats. Ju mer specialiserade kompetenser som krävs, desto större är dock utmaningen för Sundsvalls FA-region att kunna ***möta framtida krav på kompetensförsörjning***. En fungerande dialog mellan arbetsgivarna, kommunen, universitetet och andra utbildningsanordnare kommer att vara av stor betydelse för att kunna behålla och stärka de statliga etableringar som gjorts under senare år.

- **Byggsektorn** i Sundsvalls FA-region sysselsätter 5 200 personer (huvudsakligen män), vilket motsvarar 7 % av alla anställda i FA-regionen. Sysselsättningen har ökat med 25 % i Sundsvalls kommun respektive 28 % i FA-regionen, att jämföra med 36 % i Riket, vilket innebär att ***sektorn underpresterar i förhållande till landet i övrigt***. Koncentrationen till Sundsvall i denna sektor ligger strax under snittet för samtliga sektorer. Arbetsproduktiviteten i sektorn har under perioden 2003 – 2008 ökat med drygt 20 %, vilket är lite högre än i Riket. Trots att byggsektorn presterar sämre än i landet som helhet, är det ***den sektor som sysselsättningsmässigt har ökat mest av alla sektorer i Sundsvalls FA-region*** mellan 2003 och 2008. Sektorn, som samvarierar nära med konjunkturen, torde ha haft en tillbakagång under den ekonomiska krisen.

- I likhet med andra delar av landet så ställs ett stort hopp till utvecklingen av **de nya näringarna** i Sundsvalls FA-region. Som tidigare beskrivits så är de redan idag en viktig sysselsättningsfaktor och sysselsätter drygt 10 % av alla anställda.

Det tycks finnas stora möjligheter inom delar av dessa näringar att bygga en styrkeposition från ett nationellt perspektiv i Sundsvallsregionen. Men analysen pekar också på att Sundsvall har **svårt att hänga på den snabba utvecklingen i landet** i många delbranscher som räknas till de nya näringarna.

De **kulturella näringarna** har i Sundsvallsregionen sin styrka inom arkivverksamhet, TV-Radio och spel. Idrotten och därtill knutna verksamheter spelar en stor roll – också som komponent i Sundsvalls attraktionskraft. Trots svårigheterna att bedöma den exakta avgränsningen av kulturella näringar så arbetar idag nästan var tionde sysselsatt i Sundsvallsregionen inom dem. Inom de **gröna näringarna** är det främst inom skogsnära branscher som Sundsvall sticker ut men också inom energiområdet. Lanserade satsningar på transportinfrastruktur och ambitionerna inom bostadsbyggnadsområdet har ännu inte materialiserats nämnvärt i form av nya företag och företagande. Idag jobbar nära 2 % av de sysselsatta inom de gröna näringarna – en siffra nära riksgenomsnittet. Den gemensamma utmaningen är att öka Sundsvallsregionens attraktionskraft för de kreativa individer och entreprenörer som söker sig till dessa nya näringar och att bidra till att skapa arenor där människor från olika delbranscher kan mötas. Det är troligen i sådana möten som nya utvecklingsmöjligheter kan hittas.

7.2 Scenarier för näringslivets framtida utveckling

Utifrån översikten av näringsgrenar i kapitlen 5 och 6 och den sammanfattande trendanalys som redovisats i inledningen av detta kapitel kan olika scenarier för näringslivets framtida utveckling i Sundsvallsregionen målas upp. Hur näringslivet kommer att utvecklas är i mångt och mycket en fråga om några nyckelfaktorer:

- **Vilken roll kommer industrin att spela framöver?**

Det mest troliga scenariot är att industrin fortsätter vara en viktig del av Sundsvallsregionens näringsliv. Men den sysselsättningsmässiga tillväxten kommer att vara liten – om ens någon - fram till år 2021. Därmed minskar också industrins relativa betydelse i FA-regionen. Möjligen kan nya, tillverkande företag uppstå i anslutning till skogs- och energiområdena men bedömningen är att det samlat kommer att få en marginell betydelse för den totala sysselsättningen.

De nyinvesteringar som har gjorts t ex inom SCA under senare år bedöms borga för en fortsatt stabil utveckling på kort – medellång sikt, dvs. fram till år 2021. I regionen finns också företag med internationell spetskompetens och en global marknad som t ex Permobil. Detsamma gäller delar av den ”skogsnära” industrin som är bunden till och gynnas av närheten till råvara. Så länge produkterna efterfrågas och produktiviteten stärks borde framtidsutsikterna vara relativt säkra.

I ett mer dystert scenario så kommer delar av industrin i Sundsvalls FA-region att läggas ned på grund av en ökad konkurrens från Asien m fl regioner och försämrade geografiska konkurrensfördelar (högre transportkostnader, råvarutillgång etc.). De indirekta effekterna av en sådan

utveckling skulle framförallt märkas inom stödjande verksamheter, partihandel, transportsektorn, företagstjänster samt byggverksamhet, men även i andra lokalmarknads-orienterade näringar till följd av minskad köpkraft och sannolikt även dämpad befolkningstillväxt.

Det är svårt att sia om de slutliga effekterna av den nu pågående ekonomiska krisen, då den huvudsakligen handlar om obalanser i de finansiella systemen och ännu (oktober 2011) bara i liten utsträckning påverkat orderingång och marknadsefterfrågan på industriella produkter. Den pågående krisen är också annorlunda till sin karaktär än många tidigare kriser, vilket gör effekterna synnerligen svårbedömda. Generellt sett klara dock befolkningstäta regioner över tid bättre att hantera effekterna strukturella kriser – Sundsvall är här känsligare än t ex de tre storstadsregionerna i Sverige.

Det senaste årtiondet har företagstjänsterna stått för en stor del av tillväxten i Sundsvallsregionen. Det pekar på att anpassningen mot en mer tjänstebaserad ekonomi fortgår. Den nära kopplingen till industrin innebär i ett negativt scenario en snabb inverkan på tjänstenäringen. Något som sannolikt skulle få stora negativa konsekvenser för sysselsättningen i Sundsvallsregionen under hela perioden fram till år 2021.

Med horisontåret 2021 för de tre scenarier som målas upp senare i detta avsnitt så handlar mycket om hur industrin i Sundsvallsregionen klarar den nya och mer utdragna konjunkturnedgång, som många ekonomer förutspår. I huvudscenariot antas att industrin i Sundsvallsregionen kommer att behålla sin konkurrenskraft under det kommande decenniet men att den sysselsättningsmässiga utvecklingen kommer att vara blygsam.

- **Hur kommer Sundsvalls näringsliv att klara mötet med den nya ekonomiska geografin?**

Även om delar av näringslivet i Sundsvallsregionen verkar på en global marknad så är stora delar av näringslivet beroende av den lokala och regionala marknaden. Befolknings-utvecklingen och lönesummornas utveckling är då nyckelfaktorer. För att på längre sikt kunna öka tillväxttakten krävs det att Sundsvalls näringsliv kan erbjuda varor och tjänster som kan konkurrera på en större geografisk marknad.

Här finns också en tydlig koppling till utvecklingen av nya näringar som de kreativa/kulturella näringarna och de gröna/clean-teach näringarna. Sysselsättningsmässigt står dessa företag redan för mer än tio procent av arbetsmarknaden och har en tillväxtpotentialen som bedöms vara betydligt större än i den mer lokalmarknadsorienterade delen av Sundsvalls näringsliv. Dessa näringar har också en potential till att bidra till en nödvändig förnyelse och uppgradering av andra näringsgrenar i regionen. En viktig framgångsfaktor för de nya näringarna är företagens förmåga att ”kroka arm” med globaliseringen – att ta sig ut på nya marknader utan-för regionen. Lyckas de inte med det så är den lokala och regionala marknaden alldeles för liten för att bära så ofta specialiserade produkter och tjänster.

Ska Sundsvallsregionen kunna öka tillväxttakten är det viktigt att satsa på de områden där det finns en tillväxtpotential och där regionen har konkurrensfördelar gentemot andra. Bransch- och trendanalysen påkar på att två sådana områden är verksamheter knutna till skogen samt energiområdet. Forskningsmiljöerna runt Mittuniversitet håller på att stärkas men har ännu inte resulterat i någon större mängd avknoppade och snabbt växande företag. En intressant fråga med anledning av den starkt växande tjänstenäringen är också hur Sundsvall, med sin viktiga roll som regional utvecklingskärna, kan möta framtida behov av intressanta miljöer, dvs.

ställa om staden till en delvis förnyad näringsstruktur. Hur hänsyn till detta tas vid utvecklingen av Norra Hamnen eller i centrala avsnitt av staden kan komma att spela en roll för tjänstenäringens utveckling under det kommande decenniet, men även om sysselsättnings-utvecklingen inom de spetsområden som har nämnts ovan kommer att vara god de närmaste åren så utgår huvudscenariot från att sådana satsningar från regionen och näringslivet inte märkbart kommer att hinna påverka trenderna i respektive branscher. Det är snarare på lite längre sikt som Sundsvall kan skapa bättre förutsättningar genom att redan nu beakta tjänstenäringarnas framtida behov.

I detta sammanhang bör återigen nämnas arenor som underlättar och stimulerar samverkan mellan olika branscher. Redan idag kan det skönjas effekter av sådana – mer eller mindre organiserade – samverkanssynergier inom detaljhandel, transport, hotell och restaurang samt evenemangsindustri. I en nyligen publicerad kartläggning av företagens behov i Sundsvallsregionen pekas på betydelsen av en sådan samverkan men också att den i många avseenden inte tycks vara angelägen för många företag.[41] Det handlar således inte bara om att bygga arenor (som står tomma) utan också en attityd som är positiv till samverkan.

- **Befolkningsutveckling – tillväxt eller ”stillväxt”**

Sundsvallsregionen har under de senaste decennierna haft en svag och bara marginellt positiv befolkningsutveckling. Utan Sundsvalls befolkningstillväxt skulle regionen ha tappat befolkning – ett mönster som kan återfinnas kring många regionala centra av Sundsvalls karaktär i resten av landet. Utan inflyttningen från omgivande kommuner – och inte minst ett överskott av invandrare – så skulle Sundsvalls befolkning också ha minskat. Universitetet har heller inte på samma sätt som på andra universitets- och högskoleorter påtagligt kunnat öka befolkningen.

För att ta sig från att i stort sett stå stilla till en högre takt i befolkningsökningen behöver Sundsvall i högre grad locka studerande att stanna kvar och erbjuda högattraktiva boendemiljöer för ”den kreativa klassen”. Under några år framöver kommer minskade årskullar i kombination med studieavgifter för utländska studenter att negativt påverkat söktrycket till Mittuniversitetet, vilket skulle få en viss negativ påverkan på befolkningsutvecklingen fram till år 2021. Ett huvudscenario är att Sundsvallsregionen under de kommande tio åren fortsätter att uppvisa en svagt positiv befolkningsutveckling och i stort i nivå med trenden hittills under 2000-talet Det skulle motsvara cirka 100 nya invånare per år för FA-regionen, varav Sundsvalls kommun står för ett överskott på drygt 200 invånare per år. I ett mer positivt scenario kan antas en befolkningstillväxt som är närmare men dock inte uppnår målet för år 2021, dvs ett överskott på cirka 300 invånare per år för regionen som helhet. I ett mer pessimistiskt scenario, så kommer det redan markanta flyttningsunderskottet mot resten av landet att accentueras vilket innebär en minskad befolkning under de kommande tio åren. En sådan, negativ utveckling är i många avseenden beroende av en förlorad dragkraft för Mittuniversitetet, att handelns förmåga att fortsätta locka människor till regionen skulle försämras och en nedgång i industrin.

[41] Sundsvall Business Region, ”Företagskartläggning – en kartläggning av företags behov av näringslivs-service i Sundsvalls kommun”, 2010

- **Regionförstoring**

Både statistik och empiri pekar på att en regions tillväxt är starkt relaterad till arbetsmarknadens storlek. Att större normalt är bättre gäller även Sundsvallsregionen. Med dagens transportinfrastruktur och de kända satsningarna för de närmaste tio åren så kommer inte förutsättningarna för att öka arbetsmarknadens storlek i Sundsvallsregionen nämnvärt att påverkas. Nuteks och Tillväxtverkets prognoser fram till år 2030 pekar heller inte på någon nämnvärd regionförstoring. Ett par saker kan ändå göras för att förbättra Sundsvallsregionens konkurrenskraft fram till år 2021. En sådan insats är att öka den inomregionala effektiviteten, dvs. att göra det lättare för dem som finns i arbetsmarknadsområdet att röra sig inom regionen. Det handlar då om bättre kollektivtrafik och satsningar på det regionala vägnätet. En annan insats är att öka samarbetet mellan kommunerna i Sundsvallsregionen. Det handlar då framförallt om politisk förmåga till samförstånd och samverkan för hela regionens bäst på lång sikt och inte alltid för den egna kommunens bästa på kort sikt. De pågående diskussionerna kring bildande av regionkommun med Jämtland kan också spela en roll. En tredje åtgärd är möjligen att underlätta för orterna i regionen att bli ännu mer specialiserade i de branscher det är de redan har en specialisering inom.

Redan idag är pendlingsutbytet stort inom regionen. I ett positivt scenario antas integrationen gå snabbare och få en viss påverkan på sysselsättningsutvecklingen, framför allt inom tjänste-näringarna. I ett mer trendbaserat scenario och i ett negativt utvecklingsscenario lyckas man inte samla sig regionalt utan fortsätter att uppträda relativt splittrat och utan koordination. Möjliga synergier tas inte tillvara.

Med dessa fyra utgångspunkter och tidigare redovisade branschmässiga trender i åtanke kan tre alternativa scenarier för Sundsvallsregionen identifieras:

- **”Sundsvall – en perifer utpost”** är ett scenario med en svagare utveckling än under de senaste tio – femton åren av näringslivet i Sundsvallsregionen
- **”Sundsvall – på stället marsch”** är ett scenario byggt på de trender som beskrivits tidigare i denna rapport och speglar en fortsatt ganska svag utveckling i de flesta branscher.
- **”Sundsvall – Norrlands huvudstad”** är ett scenario där Sundsvallsregionen får en utveckling som är bättre än trendscenariot.

I sammanfattning innehåller scenarierna följande komponenter:

Tre trendscenarier för Sundsvall

	LÅG ”Perifer utpost”	TREND ”På stället marsch”	HÖG ”Norrlands huvudstad”
Branschutveckling	Sundsvall tappar i förhållande till Riket. Industrin – fortsatt minskning Handeln – orkar inte förvalta sin position Nya näringar – har svårt att gå från idé till företag	Industrin fortsätter att tappa andel av sysselsättningen Företagstjänster ökar men tappar i förhållande till Riket Handeln lyckas befästa sin position Nya näringar börjar bli affärer	Industrin fortsätter att tappa andel av sysselsättningen Företagstjänster går lika bra som i Riket Nya näringar går kraftigt framåt, särskilt inom cleantech Handel och besöksnäring krokar arm och vidareutvecklar Sundsvalls erbjudande
Nya ekonomiska geografin	Enfald – stort beroende av få näringar, SCA dominerar Lokalmarknadsberoende näringsliv Universitetet tappar Diskuterade infrastruktursatsningar blir inte av Mycket svårt att klara kompetensförsörjningen	Inga större förändringar, Sundsvall är fortsatt lokalt och globalt, med en otydlig profil. Universitetet söker sig utåt men lyckas inte ”nå ända fram” Påtagliga problem med kompetensförsörjningen	Mångfald – stor näringsbredd, varierat utbud Mångfald och öppenhet präglar staden Nya marknader Skogen som näring har skapat trovärdig profil och ett starkt varumärke Universitetet tar plats Sundsvall lockar kompetens
Befolkningsutveckling	Befolkningen minskar i Sundsvallsregionen, Sundsvall börjar också tappa befolkning. Viktiga satsningar har fallit p g a bristande intresse från byggherrar och investerare	Sundsvall ökar långsamt sin befolkning tack vare invandrare. Regionen står still. Bostadsbyggandet står och stampar – färdigställandet av Norra Kajen har fördröjts i flera vändor. Svårt att locka studenter att bo kvar.	Befolkningsökning i takt med visionen. Norra Kajen byggs med attraktiva bostäder, centrumboende och olika upplåtelseformer Sundsvall har etablerat sig som en attraktiv plats för boende och företagande Inflyttning från utland och inland
Regionförstoring	Man slåss med varandra och struntar i de andra Utveckling betraktas som ett inomregionalt 0-summespel	Käbbel mellan kommunerna. Gamla konflikter bevaras Brist på regionalt ledarskap Synergier från E4 bygget tas inte till vara fullt ut	Regional samling ger nya synergier – ”Tillsammans är vi starkare” Sundsvall tillåts ta en ledande roll i regionen

Figur 61: Utvecklingen av Sundsvalls FA-region – tre scenarier

PERIFER UTPOST – Ett scenario där Sundsvall tappar mark i förhållande till Riket. Tillverknings-industrin drabbas av ett antal nedläggningar under perioden fram till år 2021 och då drar med sig delar av transportsektorn, handel, partihandel och inte minst de för Sundsvallsregionen allt viktigare företagstjänsterna. Den lokalmarknadsorienterade delen av näringslivet drabbas också, men i mindre grad. Samtidigt lyckas inte de nya näringarna att ta fart och bidrar bara marginellt till sysselsättningsutvecklingen i regionen. Orsakerna är många. Dels konkurrensen från omvärlden som påskyndar en omstrukturering med en orientering närmare de stora marknaderna. Dels en oförmåga att klara kompetensförsörjningen när kunskapsnivåerna och produktionens kunskapsinnehåll samtidigt höjs snabbt i stora växande marknader som Kina och Indien. I det förra fallet allt oftare med ett krav på att utvecklingsverksamhet ska följa med en förflyttning av produktionen. Delvis kompenseras en nedgång av sysselsättningen i den privata sektorn av att lokalmarknadsorienterade verksamheter och offentlig sektor behåller eller ökar sina andelar av den totala sysselsättningen. Huvuddelen av tillväxten kommer inom företagstjänster men på en lägre nivå än hittills till följd av bortfallet av efterfrågan från den

regionala industrin. Samtidigt minskar söktrycket till universitet och dämpar befolkningsutvecklingen totalt sett, vilket får konsekvenser för byggsektorn. FA-regionen väntas få en något minskande befolkning, en utveckling som skulle varit ännu mer negativ om inte Sundsvall i viss mån lyckats hålla uppe befolkningstalen. På ett regionalt plan uppvisas vid upprepade tillfällen en oförmåga att finna samverkanslösningar och att gemensamt tackla de stora utmaningarna. När regional utveckling betraktas som ett inomregionalt nollsummespel försämras också förutsättningarna att gynna en ekonomisk tillväxt i den regionala motorn, dvs. Sundsvall.

PÅ STÄLLET MARSCH - Ett scenario som är en framskrivning av nuvarande trender. I detta scenario fortsätter sysselsättningsutvecklingen att vara dämpad, främst inom industrin, men även företagstjänsterna tappar gentemot trenden i riket. Handeln lyckas befästa sin starka position och det börjar skapas några livskraftiga företag med inriktning mot de nya näringarna. Sundsvallsregionen har en otydlig profil vilket inte bidrar till en ökad attraktivitet. I skenet av en svag befolkningstillväxt och en ganska svag utveckling av sysselsättningen riskerar Sundsvallsregionen att glida in i en negativ utvecklingsspiral.

Trots olika satsningar lyckas man inte få full utväxling i form av nya företag från innovations-miljöerna runt Mittuniversitetet och det uppstår dessutom allt oftare påtagliga problem för de etablerade företagen och i forskningsmiljöerna att tackla sin kompetensförsörjning.

Den polarisering mot Sundsvall som pågått en tid fortsätter, Sundsvalls befolkning växer, mycket tack vare invandringen, medan övriga kommuner tappar befolkning fram till år 2021. Dessutom står bostadsbyggandet och stampar – där färdigställandet av attraktiva områden som Norra Kajen försenas. I spåren av denna utveckling ökar inpendling till Sundsvall för att tillgodose arbetskraftsbehovet – något som ytterligare försvårar kompetensförsörjningen i övriga kommuner.

Relationerna mellan kommunerna är ibland ansträngda när gamla konflikter hela tiden ligger och ”lurar i vassen”. Det finns en brist på regionalt ledarskap, som bland annat tar sig uttryck i att möjliga synergier från gjorda satsningar på vägnät och infrastruktur inte tas tillvara.

NORRLANDS HUVUDSTAD – Ett scenario som bygger på Sundsvalls kommun har satt ribban högre än trenden under de senaste tio åren. Industrins andel av sysselsättningen fortsätter att minska – det är inget dramatiskt i detta utan snarare ett tecken på en ökad diversifiering av näringslivet i kombination med en fortsatt effektivisering inom den konkurrensutsatta industrisektorn. Företagstjänstesektorn börjar ta igen tappad mark gentemot Riket i övrigt, delvis med stöd av att de branscher som är kopplade till de nya näringarna går kraftigt framåt. Denna utveckling syns tydligast inom de gröna näringarna/clean-teach men i viss mån också i de kreativa/kulturella näringarna. Några av företagen inom de nya näringarna har vågat ta steget ut på nya marknader och börjat växa till medelstora företag. När dessutom handeln (Birsta m fl) krokar arm med besöksnäringen tydligare än idag och skapar kraftfulla erbjudanden till inresande och Sundsvallsbor så går också dessa för regionens attraktivitet så viktiga branscher framåt. Till detta ska läggas ett ökat antal alternativa utförare i tjänster som traditionellt både finansierats och utförts av offentlig sektor, vilket skapat en del nya erbjudanden i tjänstesektorn gentemot enskilda.

En ökad mångfald leder till en större näringsbredd och därmed också en minskad sårbarhet för konjunkturella fluktuationer sysselsättningsmässigt. Detta har inte minst varit viktigt mot bakgrund av de stora ekonomiska svängningar som präglat 2010-talet.

Sundsvall upplevs som ett attraktivare alternativ för både företagare och invånare – med en ökad öppenhet och förmåga att ta tillvara en ökad mångfald präglas regionen av optimism och framtidstro. Nya marknader upplevs inte längre som avlägsna utopier för många företag som tidigare varit beroende av den lokala marknaden. Skogen som näring har en del i detta attityd-skifte och visat att det går att skapa sig ett starkt varumärke och med en trovärdig profil som bas ta sig ut i världen. En annan aktör som kan ta åt sig lite av äran för Sundsvalls framgång är Mittuniversitetet, som börjar ta plats på den lokala och regionala arenan och framgångsrikt utvecklat sina innovationsmiljöer – Sundsvall lockar nu kompetens istället för att kämpa för att behålla den.

En viktig förutsättning i detta scenario är att Mittuniversitet inte bara lyckats behålla söktrycket när årskullarna minskar under 2010-talet utan också utvecklat utbildningskoncept med koppling till näringslivets specialiteter som förstärker inflödet av studerande. Paketering och en koppling till starka forskningsmiljöer – ofta inbäddade i regionens näringsliv – är viktiga inslag. Genom satsningar på infrastrukturen i befintliga och nya forskningsmiljöer, och genom att utveckla Mittuniversitets specialiteter har man lyckats attrahera doktorander från hela landet. Därmed har också återväxten av duktiga forskare säkrats och miljöerna har blivit mindre sårbara.

Åkroken Science Park har haft ett genombrott och anses tack vare några lyckade exempel som en av de bästa miljöerna i landet på att matcha de nya produkter och tjänster som kommer från forsknings- och utbildningsmiljön.

I sin målbild för år 2021 siktar Sundsvall på att ha 100 000 invånare och man har en vision om att Sundsvallsregionen ska ha 200 000 invånare år 2021. I detta scenario uppnås dessa mål - Sundsvalls kommun ökar med drygt 400 invånare per år och regionen som helhet med fler än 500 invånare per år. Det innebär att både Sundsvall och grannkommunerna ökar sin befolkning. Att Norra Kajen byggts ut – med en tydlig miljöprofil med genklang långt utanför Västernorrlands gränser och lockar besökare från hela världen – har varit viktigt, men också att det byggts attraktiva bostäder och bostäder med olika upplåtelseformer alltifrån stadens centrum till ute i de små byarna i regionen gör att hela regionen nu kan erbjuda attraktiva boendealternativ. Resultatet har blivit att Sundsvall med omnejd nu i högre grad betraktas som en attraktiv plats att bo och arbeta på. Med förbättrade tågförbindelser och tätare flygförbindelser på Midlanda har vägen ut till världen också blivit kortare. Sundsvallsregionen har år 2021 ett positivt flyttnetto mot både utland som inland (Sverige).

Regional samling kring viktiga utvecklingsfrågor har gjort det möjligt att ta tillvara synergier. Uttrycket ”Tillsammans är vi starkare” har fått en mening i Sundsvallsregionen, som också hävdar sig väl i den större regionen tillsammans med Jämtland. En nyckelfaktor är att det finns en samlad uppfattning om att Sundsvall båda ska tillåtas ta och själv ta en ledande roll i regionen.

- **Effekter av de tre scenarierna på sysselsättningen i Sundsvalls FA-region**

Om de ovan beskrivna scenarierna skulle förverkligas, så får de som väntat rätt olika utfall på sysselsättningen i regionen. I tabellen nedan har de olika scenarierna översatts till indikativa

sysselsättningsförändringar i olika branscher. Det samlade resultatet för varje scenario i termer av sysselsättningsförändring framgår också av tabellerna. I scenariot ”Perifer utpost” blir den årliga tillväxttakten i FA-regionen i genomsnitt -0,25 procent. I scenariot ”På stället marsch”, dvs. trendscenariot, blir den årliga tillväxttakten i genomsnitt 0,65 procent, vilket understryker att Sundsvall inte kommer att nå upp till sin vision med samma utveckling som idag. I scenariot ”Norrlands huvudstad blir den årliga tillväxttakten i genomsnitt 1,4 procent och i det scenariot når Sundsvall sin vision. För att relatera denna tillväxttakt till omvärlden så ligger den i paritet med den årliga tillväxttakt som FA Umeå hade under perioden 2000-2008.

	Basår	**Scenario låg:** *"Perifer utpost"*			**Scenario trend:** *"På stället marsch"*			**Scenario hög:** *"Norrlands huvudstad"*		
Bransch	*Förvärvs-arbetande år 2008*	*Förvärvs-arbetande år 2021*	*Förändring 2009-2021 i antal*	*Förändring 2009-2021 i procent*	*Förvärvs-arbetande år 2021*	*Förändring 2009-2021 i antal*	*Förändring 2009-2021 i procent*	*Förvärvs-arbetande år 2021*	*Förändring 2009-2021 i antal*	*Förändring 2009-2021 i procent*
Industriell verksamhet	9 285	6 000	-3 285	-35%	8 900	-385	-4%	9 000	-285	-3%
Företagstjänster	10 873	10 300	-573	-5%	10 800	-73	-1%	12 500	1 627	15%
Transportsektorn	4 300	3 700	-600	-14%	4 000	-300	-7%	4 500	200	5%
Byggsektorn	5 207	5 600	393	8%	6 600	1 393	27%	8 000	2 793	54%
Partihandel	3 660	2 500	-1 160	-32%	3 000	-660	-18%	3 500	-160	-4%
Detaljhandel	4 268	4 600	332	8%	5 500	1 232	29%	5 700	1 432	34%
Hotell och restaurangverksamhet	1 838	2 000	162	9%	2 000	162	9%	2 500	662	36%
Rekreation, kultur och sportverks.	1 822	2 200	378	21%	2 500	678	37%	2 500	678	37%
Personliga tjänster	525	600	75	14%	700	175	33%	800	275	52%
Vård och omsorg	6 170	7 800	1 630	26%	7 800	1 630	26%	8 500	2 330	38%
Hälso- och sjukvård	5 677	5 700	23	0%	5 700	23	0%	6 800	1 123	20%
Utbildning	7 076	6 000	-1 076	-15%	6 000	-1 076	-15%	6 900	-176	-2%
Forskning o Utveckling	130	100	-30	-23%	100	-30	-23%	200	70	54%
Offentlig förvaltning	7 198	8 000	802	11%	9 500	2 302	32%	9 800	2 602	36%
Övrigt	2 109	2 900	791	38%	3 100	991	47%	3 100	991	47%
TOTALT	**70 138**	**67 900**	**-2 238**	**-3%**	**76 100**	**5 962**	**9%**	**84 400**	**14 262**	**20%**

Figur 62: Utvecklingen av sysselsättningen i Sundsvalls FA-region – tre scenarier

8. AVSLUTANDE REKOMENDATIONER

Den gjorda branschgenomgången och de tre trendscenarierna baserade på såväl trender som möjliga omvärldsförändringar pekar på några viktiga utvecklingsområden för Sundsvallsregionen under de kommande tio åren. Nedan diskuteras några möjliga vägar för Sundsvall och dess grannkommuner i FA-regionen att stödja en förnyelse i näringslivet och bidra till en ökad konkurrenskraft.

Säkra den framtida kompetensförsörjningen

Sundsvallsregionen behöver uppgradera hela sitt utbildningsväsende. Resultaten i grundskolan jämfört med övriga landet är inte i toppklass – här har kommunen en stor utmaning för att uppnå bättre resultat. Eftersom alla kommuner i landet och Sveriges konkurrenter i utlandet arbetar med denna fråga är det angeläget att föra upp den högt på den politiska dagordningen. Även Mittuniversitetets konkurrenskraft är som framkommit i rapporten möjlig att uppgrader – konkurrensen om studenter och forskare ökar samtidigt som tilldelningen av forskningsmedel i allt högre grad gynnar de större utbildningsinstitutionerna. Årskullarna som söker sig till universitetet och högskolor kommer att minska drastiskt bara om ett par år.[42] Med en överkapacitet i utbildningssystemet totalt sett kommer konkurrensen om studenterna att hårdna. När det gäller attraktiva innovationsmiljöer så håller sådana på att byggas upp i Sundsvall, men det finns säkert mer att lära av hur man arbetar med innovationsmiljöer t ex i Finland och USA (jfr. Finlands ”Centres of Excellence” eller hur man vid University of Wisconsin arbetar med sin innovations- och att gå från idé till företag). Ska man bli bättre måste man jämföra sig med de bästa! Härnösand är den enda kommunen i FA-regionen som verkar ha börjat få grepp om sin utbildning – Sundsvall ligger f n på 244 plats av 290 kommuner när det gäller andelen elever som uppnår godkänt i samtliga ämnen och på 264 plats när det gäller andelen behöriga till gymnasiet.[43] Om Sundsvallsregionen ska klara att uppnå sin vision för 2031 behöver också utbildningssystemet och därtill knutna forskningsmiljöer vara av världsklass – då duger det inte att grundskolan ligger på den undre halvan i Sverige.

Bygg vidare på Sundsvall som en attraktiv handels- och besöksstad

Analysen har visat att den samlade tjänstesektorn är den starkaste sektorn och den sektor som växer snabbast. Utvecklingen inom tjänstsektorn är beroende av både av hur det går för de större företagen men framförallt av befolkningsutvecklingen och att Sundsvall med Birsta som nod kan fortsätta att attrahera besökare även utanför regionen. Såväl handelns som besöksnäringens utveckling är beroende av detta. Samtidigt tyder allt på att konkurrensen med framförallt Umeå kommer att öka. En IKEA-etablering där skulle t ex kunna få stora konsekvenser för flödena i södra Norrland. För att realisera visionen måste Sundsvall behålla sin uppbyggda position som en stad där man gör affärer med hela södra Norrland och kanske också norra Svealand på sikt. Sundsvallsregionen kan här ta en rad olika långsiktiga initiativ för att stödja innovativa samarbeten med det lokala näringslivet inom t ex stadsbyggnad/bostadsproduktion, energi, kommunikationer, miljö och samhällsservice – Green Highway inom SÖT-samarbetet är ett exempel på initiativ som redan tagits och som sträcker sig utanför stadens gränser.

[42] Lyckas inte Mitthögskolan behålla och öka sin attraktivitet såväl inom landet som i utlandet så riskerar antalet studerande att minska med uppåt 30 % framåt år 2021. Det skulle få allvarliga konsekvenser för både kompetensförsörjning och befolkningsutveckling i Sundsvall.

[43] Källa: SKL Öppna jämförelser oktober 2011

Innovativ partner

Sundsvalls profil är idag ganska låg. De som besökt Sundsvall kommer ofta hem med en positiv känsla av stenstaden och trevliga miljöer – men för att locka kreativa människor och företag till regionen krävs mer. Förutom att stimulera framväxten av attraktiva kontorsmiljöer – stenstaden har sådana men det behövs fler om tjänstenäringen ska växa - kan kommunen ställa tydligare krav eller bidra till innovativt tänkande i samband med fysisk planering, bygglovhantering etc. Som innovativ upphandlare kan kommunerna i FA-regionen agera samlat och ställa krav som stärker det regionala näringslivets konkurrenskraft – inte minst för att fler företag ska kunna ta sig ut på en geografiskt större marknad. Varför inte t o m instifta ett pris för årets mest innovativa upphandling tillsammans med företagarorganisationerna i regionen? Sundsvall skulle också våga pröva nya vägar för att få fart på företagandet. Ett sätt att skapa en mer konkurrenskraftig näringslivsstruktur, kan vara ett stimulera framväxten av alternativa utförare i offentlig verksamhet. Det handlar inte om att privatisera det offentliga uppdraget utan om att skapa möjlighet till extra affärer som det offentliga inte kan göra inom ramen för kommunallagen, men som en alternativ utförare kan. T ex utföra extratjänster i samband med ett besök i hemvården. Genom att stimulera fram nya lösningar i samverkan med brukarna (som blir allt vitalare och vill påverka sin situation mer under de kommande tio åren) inom t ex vård- och omsorg och att göra innovativa upphandlingar finns goda förutsättningar att skapa tjänste- och produktinnovationer hand i hand med det lokala näringslivet. Produkter och tjänster som när de prövats I Sundsvallsregionen har en mycket större marknad att verka på i resten av landet och på export.

Öka den inomregionala funktionaliteten i Sundsvalls FA-region

Det är svårt att på tio års sikt utöka den geografiska utbredningen av Sundsvalls FA-region – möjligen marginellt. Det är därför viktigt att satsa på att öka den inomregionala funktionaliteten. Här behöver alla kommer i FA-regionen arbeta nära varandra och inse att alla är beroende av att det går bra för Sundsvall eller Ånge. Exempel från andra delar av Sverige och utlandet visar att man kan komma en bra bit längre i tillväxt genom att öka den inomregionala rörligheten och effektiviteten. Exemplet Skåne är ett av många – visserligen gynnat av en högre täthet men ändå tänkvärt. Precis som Sundsvalls näringsliv gynnas av det finns ett fungerande näringsliv i Timrå eller Härnösand så gynnas näringslivet i dessa båda orter av att de kan få tag i kompetenta medarbetare och chefer som kanske helst vill bo i Sundsvall.

Våga satsa på attraktiva miljöer som sticker ut!

Då arbetskraftens kompetens är den enskilt viktigaste faktorn för att behålla konkurrens-kraften i näringslivet har platsens attraktivitet att en allt större betydelse för tillväxten. Kreativa människor söker sig till kreativa miljöer. Huvudtrenden under lång tid har varit att en attraktiv miljö anses vara lättare att erbjuda i större och täta städer, som kan erbjuda mångfald av både karriär- och livsmöjligheter. Men även många mindre orter som lyckats länka sig till dessa stadsmiljöer och erbjuda komplementära funktioner och roller är framgångsrika. Stenstaden erbjuder en del av dessa kvalitéer. Sundsvallsregionens och framför allt Sundsvalls stadsplanering kommer att ha en stor betydelse för den framtida utvecklingen och påverka näringslivets rekryteringsmöjligheter. Genom arkitekttävlingar, tydliga direktiv till kommunala bostadsbolaget m m kan Sundsvall ta steg framåt och bli mer känt ute i landet och utanför landet. Norra Kajen är en unik möjlighet att sätta Sundsvall på kartan som inte får förspillas.

För närvarande arbetar Sundsvalls kommun med att ta fram en hållbar tillväxtstrategi där visionen för Sundsvall konkretiseras. Den nya översiktsplan, som beskriver stadens fysiska utformning för att möta framtida behov, kan bli starten på en sådan process. Att också våga ta greppet med en gemensam ÖP för hela Sundsvallsregionen vore en markering av att nu jobbar vi tillsammans för att uppnå visionen för Sundsvallsregionen år 2021!

Regionalt ledarskap kan göra skillnad!

Mellan raderna i denna rapport och i många av de gjorda intervjuerna efterlyses ett tydligt regionalt ledarskap i Sundsvallsregionen. Många upplever att ett sådant saknas idag. När många medborgares och företags vardag sträcker sig över kommungränser krävs också ett ledarskap som tänker i en större geografi än den egna kommunen eller kommundelen. Regionalt ledarskap och ett gemensamt åtagande för hela Sundsvallsregionens bästa går inte att kommendera fram. Det tar tid att åstadkomma eftersom det bygger på ömsesidigt förtroende. Här behövs därför gemensamma projekt, en gemensam målbild och modet att inför sin egen valkrets eller till sina anställda stå upp för satsningar som på sikt är till allas långsiktiga fördel. Det verkar fortfarande finnas behov av förtroendeskapande arbete i FA-regionen – men att tro att man konkurrerar med varandra är en missuppfattning som kan stå alla kommunerna dyrt. De analyser som gjorts i denna rapport pekar entydigt på att Sundsvallsregionen behöver höja takten i sitt utvecklingsarbete. Det arbetet behöver börja nu. Omvärlden väntar inte!

Referenser – ett urval

Regeringskansliet	*Handlingsplan för kulturella och kreativa näringar (2009)*
Sundsvall Business Region	*Företagskartläggning – En genomlysning av företags behov av näringslivsservice i Sundsvalls kommun (2010)*
Sundsvalls kommun	*Målbild för Sundsvall – Norrlands huvudstad 2021*
Sundsvalls hamn AB	*Samarbete mellan hamnarna i Sundsvallsområdet*
Länsstyrelsen Västernorrland	*Regional transportplan för Västernorrlands län 2010-2021*
Länsstyrelsen Västernorrland m fl länsstyrelser	*Regional systemanalys 2010-2020 ” De fyra nordligaste länen”*
Arbetsförmedlingen	*Generationsväxlingen och regionernas befolkning (2010)*
Finansdepartementet	*Långtidsutredningen 2003/04, SOU 2004:19*
Tillväxtverket	*Så växer Sverige och dess regioner (2010)*
Norrstyrelsen	*Vision och mål för näringsliv och innovation i Region Norrland (2009)*
Norrstyrelsen	*Näringsliv och innovation i Region Norrland (2009)*
Norrstyrelsen	*Högre utbildning och forskning i Region Norrland (2009)*
Tillväxtverket	*Fakta om svensk turism (2010)*
Sweco Eurofutures	*VAR GOD VÄLJ! Några erfarenheter från LOV inom vård och omsorg ur ett näringslivsperspektiv (2011)*
SKL	*Öppna jämförelser grundskolan (2011)*
Tillväxtverket	*Kulturnäringar i svensk statistik: Förslag till avgränsning för framtida kartläggningar” Dnr:2009/054*
Regionförbundet Östsam	*Den kreativa sektorn: Ett verktyg utvecklat för att beskriva och förstå den kreativa sektorn – tillämpat på Norrköping (2006)*
Näringsdepartementet	*Grön Drivkraft, 68 insatser för hållbar tillväxt (2010)*
Svenskt Näringsliv	*Miljöteknik på export (2009)*
ETAP	*EU:s handlingsplan för miljöteknik*
Regeringskansliet	*Strategi för utveckling och export av miljöteknik 2011–2014 (2011)*
Naturvårdsverket	*Miljöinvesteringsregister: http://klimp.naturvardsverket.se/mir/*